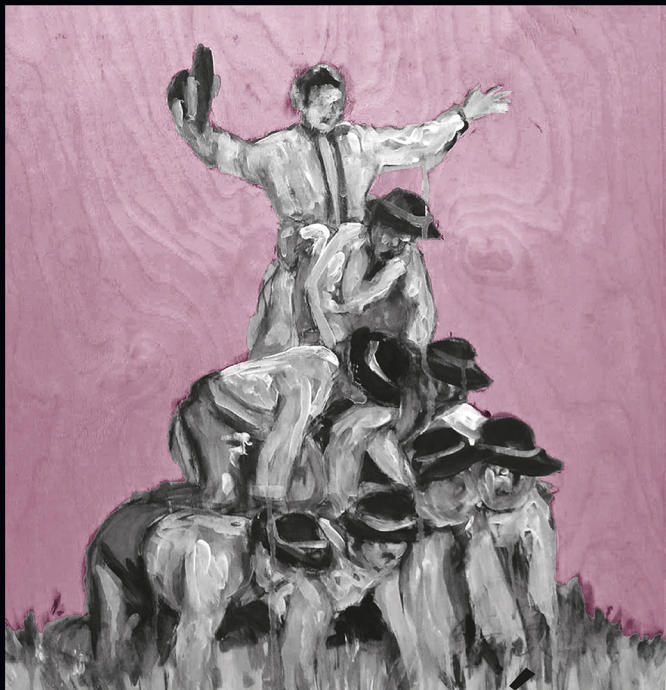

Művészet és Gondolat

KALLIGRAM

SZLOVÁK

■ 2016 MÁRCIUS ■

XXV. ÉVFOLYAM, 2016. MÁRCIUS

TARTALOM

■	4	KÖRÖSI ZOLTÁN	■
		Az ítéletidő	(regényrészlet)
	15	SZLOVÁK	
■	16	PETER JUŠČÁK	■
		...és ne feledd a hatyúkat!	(regényrészlet Polgár Anikó fordításában)
■	23	IGOR HOCHÉL	■
		Az olvasó lelkébe írok	(beszélgetés <i>Peter Juščákkal</i> Beke Zsolt fordításában)
■	27–28	KATARÍNA KUCBELOVÁ	■
		Az elzárkózás ideje van mit csinálnia, a konténerben lakik Vijjogni tud és repülni	(versek Polgár Anikó fordításában)
■	29–31	JOE PALAŠČÁK	■
	29	A temetőben egy öreglány mosóporral	
	29	A könyvtár elmosolyodott:	
	30	A férfiak igyekeznek	
	30	Ádám ír.	
	31	A te menyasszonyi ruhád olyan	(versek Cseh Zoltán fordításában)
■	32	PAVEL VILIKOVSKÝ	■
		Első és utolsó szerelem	(regényrészlet Garajszki Margit fordításában)
■	37	VLADIMÍR BARBORÍK	■
		A normalizáció ismeretlen hőséne emlékműve	(Pavel Vilikovsky <i>Egy igazi ember története</i> című regényéről Beke Zsolt fordításában)
■	40–41	ELENA HIDVÉGHYOVÁ-YUNG	■
	40	Hűtlen nő	
	40	Különös szerető	
	41	Homme fatal	
	41	Gyónás	(versek Polgár Anikó fordításában)
■	42–45	RADOSLAV TOMÁŠ	■
	42	Nikola Toleski: Lányomnak	
	43	Fatörzs Szilvia: Szél	
	43	Maarten Van Es: A 12-es szoba	
	44	Éric Stéphane: Les Mariages de Loups	
	45	Georgij Kirailski: Valami másról	(versek Cseh Zoltán fordításában)
■	46	VERONIKA ŠIKULOVÁ	■
		Hiányos fiasítás	(regényrészlet Mészáros Tünde fordításában)
■	54	MÁRIA MAJERČÁKOVÁ	■
		Áthajlások és eltolódások Veronika Šikulová írásművészetében	(tanulmány Szabó Lovas Emőke fordításában)

■	59–60	DEREK REBRO	A becsapódás előtti pillanat (versek Csehy Zoltán fordításában)	■
■	61	DIANA TUYET-LAN NGUYEN	Magányos nő Életvonalak XVII. nap (versek Polgár Anikó fordításában)	■
■	62	RADOSLAV PASSIA	Otthon – jegyzetek egy téma (n)osztalgikus reflexiójához a kortárs szlovák prózában (tanulmány Szabó Lovas Emőke fordításában)	■
■	68–69	MILA HAUGOVÁ	Orfea avagy a téli hágó (versek Csehy Zoltán fordításában)	■
■	70–71	KAROL CHMEL	finntrain (hommage à g. eich) finntrain II (versek Beke Zsolt fordításában)	■
■	72	GYÖRFFY ÁKOS	T. J. monológjai elé A monológokból	■
■	79	GRUNWALSKY FERENC — MORSÁNYI BERNADETT	Néhány kérdés Dobai Péterről (beszélgetés)	■
■	87	CSABAI LÁSZLÓ	Szembesítés (novella)	■
■	95	KOCSIS ADRIENN	A tudat alatti birodalmi tudat (esszé; Ewa M. Thompson: <i>A birodalom trubadúrjai.</i> <i>Az orosz irodalom és a kolonializmus</i>)	■
■	99	MORSÁNYI BERNADETT	Apák néhány boldog éve (Gárdos Péter <i>Hajnali láz</i> című regényéről)	■
■	100	PARÁSZKA BORÓKA	Az ember egyedül (Vajda Mihály <i>Rejtekkutak a posztmodernben</i> és <i>A személyes emlékezet filozófiája</i> című kötetéről)	■

KALLIGRAM
Művészet és Gondolat

FŐSZERKESZTŐ: Beke Zsolt
zsoltbekezsolt@gmail.com
SZERKESZTŐK:
Csehy Zoltán (líra)
csehyzoltan@gmail.com
Mészáros Sándor
kalligram@interware.hu
Szabó Lovas Emőke
lovas.e@gmail.com
Szilágyi Zsófia
szilagyi73@gmail.com
Tóth-Czifra Júlia
toth.czifra.julia@gmail.com
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Hrapka Tibor
TÖRDELŐ: Róth Andrea

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG ELNÖKE:
Grendel Lajos

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI:

Földényi F. László,
Keserű József,
Márton László,
Németh Zoltán,
Rédey Zoltán

FŐMUNKATÁRSÁK:

Csehy Zoltán,
Hizsnai Zoltán
Szerkesztőség és kiadó:
811 03 Bratislava–Pozsony,
Staromestská 6D, 2. emelet,
tel./fax: (00421 2) 544 15 028

FELELŐS KIADÓ: Szigeti László

Levélcím: KALLIGRAM spol. s r. o.
P.O. Box 223, 810 00 Bratislava 1

Szlovákiai megrendelések:
distribucia@kalligram.sk,
valamint a szerkesztőség címén.
Magyarországi elérhetőség:
kalligram@interware.hu

Támogatóink:

A Szlovák Köztársaság Kormányhivatala
(Realizované s finančnou podporou Úradu
vlády Slovenskej republiky – program
Kultúra národnostných menšín 2016)

Nemzeti Kulturális Alap

Kiadja: Kalligram Kiadó Kft., Pozsony
és Kalligram Polgári Társulás
(OZ Kalligram, Fő utca 39/17, 929 01
Dunajská Streda/Dunaszerdahely,
IČO 42 291 810).

Nyomja: Expresprint spol. s r. o.,
Partizánske
Példányszám/Náklad: 700 db/ks
Ára: 700 Ft / 2,5 EUR.

Magyarországon terjeszti
a Relay Hírlapkereskedelmi Rt.
és a regionális részvénytársaságok.

EV 358/08 ISSN 1335-1826

Havilap, megjelenik az adott hónap 1-jén

www.kalligram.eu

KÖRÖSI

1962–2016

Az ítéletidő

Az első híradás, ami arról tudósított, hogy a Mester utca és az Angyal utca sarkán bizonyos angyalnak látszó lények közlekednek fel s alá, mintha két bevásárlás vagy hivatali ügyintézés közt egy láthatatlan páternosztéren utazgatnának, éppen egy olyan férfiútól származott, aki egyébként törzsvendégként forgolódott a Boráros téri Jolly presszóban, pontosabban: rendszeresen járt-kelt az otthonából a híd lábánál működő borozóig, s a Jollyból haza. A nevezett presszót a környékeliek közül ugyanolyan sokan tartották a pokol csaknem folytonosan nyitva tartó kapujának, mint ahányan a testet és lelket kényeztető paradicsomnak, akár innen, akár onnan nézzük, olyan határsávnak, ahol a megszokott cselekedetek és a hétköznapi érzelmek átadják a helyüket a sírásnak és nevetésnek, ütésnek és ölelésnek. Rendjén valónak tűnt, hogy a túlvilág híradását egy ehelyütt otthonosan mozgó ember kapta meg elsőként.

A férfit a Boráros tér környékén élők kizárólag Dagi néven ismerték, tekintettel a rémisztő soványságára, amit hosszú évek kitartó munkájával ért el, amióta enni szinte nem is evett, csupán ivott, ha szükségét érezte az ivásnak és a felejtésnek. S ki ne tudná, hogy szükségből és kíváncsiságból van összetapasztva körülöttünk az a sok-sok hártya, ami elválaszt a boldogságtól, s hogy a felejtés az egyik legnagyobb adomány, amit az ember kaphat?

Hiszen, ha nem lenne a felejtés, meg is bolondulhattunk volna már mindannyian.

A Dagi nevű férfi, mint már annyiszor, most is a fogsoráért tért vissza kora hajnalban a szokás szerint reggel öt órakor nyitó Jollyhoz.

Mert Dagi, ha a játékgépek csilingelése, a zenegép dohogása s a biliárdgolyók csattogása közepette, a vörösboros kólák, más néven leók, a fröccsök, sörök és különösképpen a kevert típusú, égetett szeszek fogyasztásával eljutott a súlytalanság és testetlenség boldogító állapotába, gyakorta szabadult meg a testét visszarántó belső tartalmaktól némi okádás révén. Ilyenkor sajnálatosan a protézisét is nemegyszer a hányástócsában felejtette, vagy a szesztől felgyorsult vendégek valamelyike rúgta be egy óvatlan mozdulattal a sörös rekeszek mögé. Másnap reggel tehát, a fájdalmas józanodásnak fittyet hányva, amint tehetette, Dagi azonnal visszatért a bisztróba, nem szabad az ilyesmit elodáznia, hogy a székek, asztalok alatt megkeresse a fogsorát. Rövid tisztogatás után visszatette a szájába, hogy újult erővel és teljes fegyverzettel nézhessen szembe az új nap kihívásaival. Ezért volt hát úton azon a történelmi hajnalon is, amikor a lényeket meglátta, egészen pontosan a presszó felé tartott, még a fogsor nélkül, ezért lehetett, hogy a hivatalos feljegyzés szerint, amikor

a látványtól megriadva Dagi felébresztette a posztolni rendelt, s a kötelességét némiképp elhanyagoló közterület-felügyelőt, az egyenruhás úgy rögzítette az esetet, hogy Dagi olyan tompán és érthetetlenül beszélt, mint aki évek óta egy felhő belsejében él.

Való igaz, hogy a fogsora híján s a másnaposságtól sújtva különösen nehezebbre eshetett Daginak, hogy elmagyarázza, miféle szárnyas alakok járnak az ég és a föld közötti résen.

Milyen résen?

Milyen szárnyak?

Ráadásul ugyan a szálláshelyéül szolgáló konténerből kikászálódó közterület-felügyelő a saját szemével is azonnal meggyőződhetett az igazságról, ám a rendelkezésére bocsátott technikai eszközök, beleértve a videokamerát és a saját mobiltelefonját, egy másik igazságnak engedelmességek, és a szabad szemmel jól kivehető alakokból az égvilágon semmit nem rögzítettek.

Meglehet, tényleg nem csak a szemével lát az ember, ahogy némely tanítások oly régóta figyelmeztetnek erre.

Mindenesetre a közterület-felügyelőnek súlyos dilemmát okozott, hogy az elviselhetetlenül bűdös Dagi kásás hadarásának, a saját szemének, avagy a képek rögzítésére rendelt technikai eszközöknek adjon-e hitelt. S nem volt egyedül: ugyanezzel a nehézséggel kellett aztán megküzdenie mindazoknak a televíziós tudósításoknak, riportereknek és operatőröknek, akik a gyorsan terjedő szóbeszéd nyomán még aznap reggel kiérkeztek a helyszínre. Látták, nagyon is világosan látták, hogy a kisebb és nagyobb szárnyas alakok milyen ráérősen lebegnek, forgolódnak, néha-néha a szárnyukkal csapva ide-oda siklanak, fel-alá liftezgetnek a Tölcsér belsejében, ám hiába irányították oda a legérzékenyebb kamerákat, kattintgattak, élesítettek és zúmolgtak, a felvételeken nem látszott más, csak a levegő remegése és a porszemcsék szűnni nem akaró tánc.

Nem látszott más, csak az idő láthatatlan múlása.

De hol vannak, ha ott vannak, s még sincsenek sehol?

Vagyis: vannak-e egyáltalán, ha látni lehet őket, de a képeken nincsenek?

Méghogy lajtorják és egyebek!

A meglehetősen zavart híradások, követhetetlen pletykák, elnagyolt riportok és kivehetetlen részletekkel manipulált, szenzációsnak beharangozott felvételek egyáltalán nem tettek jót a honi elektronikus média amúgy is erősen megtépzott hírnevének.

Hát persze: akik személyesen látták az angyalokat, vagyis az angyalszerű szárnyas lények kényelmes vonulását, azok nem értették, hogy az állami televízió, amely olyan büszke volt a gyorsaságára és az igazmondására, most vajon miért nem mutatja be ezeket a híradóiban, vagy hogy a kereskedelmi csatornák, amelyek olyan büszkék voltak az államt meghaladó gyorsaságukra és az állami televíziót megcáfoló igazmondásukra, az állami média által elhallgatott igazságok kiderítésére, most miért nem mutatják meg ország-világnak a Tölcsérben lebegő lényeket. Akik pedig nem jártak személyesen a Mester utca és az Angyal utca környékén, s csupán a televíziók híradásaiból szerezhettek volna látható bizonyítékot a szárnyasok létezésére, nem értették, mit kellene érteniük.

Hiszen ha úgy volna, ahogy suttogják, akkor vajon miért nem látnak egyetlen olyan felvételt sem, amely bizonyíthatná az újságok és rádiók igazságát?

Vagy az egyik hazudik, vagy a másik, s alighanem, ahogyan az lenni szokott, egyik sem mond igazat.

Rádásul a külföldi média, amely amúgy is erős gyanakvással fogadta a Magyarországról érkező híreket, most a saját, jobb sorsra érdemes tudósítóinak alkalmasságát is megkérdőjelezve felháborító trükknek, de legalábbis egy nagyszabású, előre megtervezett, ám roppant alacsony színvonalon kivitelezett, elterelő kommunikációs műveletnek tekintette az egész Tölcsér-ügyet, beleértve a balsikerű szippantástól lebegővé vált házakat, a megvadult időjárást és most a láthatatlanul látható szárnyas, túlvilági lényeket is.

Humbug az egész.

Nem egy hírügynökség meg is vált az addig hűségesnek és eredményesnek tűnő magyarországi munkatársától, felemlgetve, hogy a jelek szerint nem csupán a közelgő választási kampány befolyásolja őket, de súlyosan elmagyarosodtak, sőt talán egyéb kedvezmények és előnyök is meghúzódnak a pálfordulásuk mögött.

Nyomorult kurucok.

Így történt, hogy miközben a nemzetközi híradások lényegében hallgattak a lények felbukkanásáról, a hazai sajtóban, mi sem jellemzőbb, hamarosan inkább kimeríthetetlen humorforrássá fajult a Mester utcai eset. Röhögni végül is jó, és biztos, hogy sokkal jobb, mint félni. A mindhiába igyekvő riporterek alighanem szegény Dagit is a kétségbeesésbe és alkoholizmusba hajszolták volna, ha ez a lehetőség még nyitva áll a sovány férfi előtt.

Huszonöt nap múlt el azóta, hogy a betonkeverő tartályának teljes tartalma beömlött a Škodába a szélvédőn át, huszonöt éjszaka telt el Apa és Anya balesete óta, öt napja létezett már a Mester utca és az Angyal utca sarkán az égi-földi átjáró, amikor kialudtak a villanyok.

Előbb csak ott, aztán máshol is.

Az áramszünet úgy terjedt ki a városra, mintha egy titkos, földalatti földrengés koncentrikus körei hullámoztak volna szerteszét: előbb a Tölcsér közvetlen környékén aludtak ki a lámpák, álltak meg a gépek, némultak el a készülékek, majd gyorsan elsötétült a Ferencváros, egyidejűleg a Belváros és Buda, s az áramszünet megbénította a Soroksári út mentén és az Üllői út túloldalán lakók életét is.

Egy napja még világosság volt, estére sötétségbe és némaságba borult a város.

Nem elég, hogy az áramtalanság okát nem tudták megnevezni a szakemberek, vagyis arra se adhattak választ, hogy vajon meddig tart, de azt se mondhatta meg senki, vajon mekkora területet érint majd a csapás.

Másnapra aztán kiderült, hogy nagyobb a baj: nemcsak a hálózati áram tűnt el megmagyarázhatatlan módon, de a mindenfajta elektromos eszközök is felmondták a szolgálatot, se a zseblámpák, se az autók reflektorai, se a laptopok, se a mobiltelefonok, se a kávéfőzők, se a biciklilámpák, semmi nem működött, ami addig elektromos árammal élt. S kiderült az is, hogy áramszünet uralkodott a magyar föld minden szegletén, az államhatáron viszont nem csapott tovább. Mintha a rejtélyes katasztrófa a nemzetközi határokon

hoz igazodott volna, eddig és ne tovább. Elég volt a zöldhatárnál áttolni egy biciklit a túloldalra, akár Ausztria, akár Szlovákia, bármelyik határ felé, rögvest működni kezdtek az elemek, feléledtek a mobiltelefonok, zümmögtek a gépek, s elég volt hátrálni egy lépést, s máris halotti némaságba, mozdulatlanságba dermedtek megint az eszközök.

Kilyukadt a térkép, és Magyarország kiesett rajta.

A megmagyarázhatatlan jelenség természetesen számtalan magyarázatot és magyarázót hívott elő: voltak, akik természeti csapásnak tekintették az áramtalanságot, mások éppen a természetellenességről beszéltek, vagy arról, hogy a megbántott természet követeli vissza tőlünk az oly régóta csorbított jogait. Mert nem lehet büntetlenül visszaélni azzal, amit csak kölcsönbe kaptunk, vessünk végre számot azzal, mi várhat az unokáinkra, ha eltékozzuk az erőforrásokat, s oktanuln csak pusztítunk magunk körül.

Akárhogy is: a gépek és motorok híján olyan sötétség és olyan csend köszöntött a fővárosra és az országra, amelyet évtizedek óta nem hallhatott erre felé senki.

Tiszta volt az ég, éjszaka is felhőtlen maradt, szikrázva ragyogtak a csillagok.

Ami egyébként nem is olyan rossz dolog.

Kár, hogy a kezdeti nyugalanságot és bizonytalanságot előbb zavarodottság, majd felháborodás, aztán meg kétségbeesés váltotta fel.

Meddig tarthat még ez? S mi lesz, ha nem is ér véget?

Lehet élni áram nélkül egyáltalán?

S tud valaki arra elfogadható magyarázatot, hogy miért éppen a magyarokkal történik ez?

Miért mindig a magyarokkal?

Amikor még a szerbeknek és a románoknak is van villanya?

S most már akkor így kellene élni?

Villanykörték és számítógépek nélkül?

Ez egetverő marhaság.

Különben is, honnan tudja azt egy természeti csapás, hogy hol húzódik a határ?

Nem ez a kérdés, válaszolták sokan. Hanem az, hogy mit vagy kit nevezünk természetnek, és lehet-e sejtelmünk arról, vajon mi a terve velünk.

Az áramszünet első napján, amikor még erősebb volt a meglepetés és megdöbbenés, mint a rémület, a miniszterelnök, megelőzendő a még nagyobb káoszt, s persze azt is, hogy az ország állapotáról mit se tudó kormányt el ne söpörje a népharag, nagygyűlésen fordult a néphez, a szavait láncba szerveződött kikiáltók juttatták el az emberekhez. Az még könnyű nap volt: a Parlament előtt összegyűlt tömeg lelkesen skandálva és ütemes tapsal fogadta a miniszterelnök kitarásra és helytállásra buzdító szavait, értette a cinkos kacsinással elejtett poénokat a külföldi ármánykodásokról és az itthoni áskálódókról, s a jelenlétével biztosította mind a kormányfőt, mind a kormányt, hogy a legnagyobb vészek idején is mögötte áll.

Hogy a világvége beletartozna-e ezen legnagyobb vészek sorába, arról a nagygyűlésen nem esett szó.

Arról sem, hogy az áramszünet természetesen mindent megváltoztatott.

A csend volt a legváratlanabb, a mélységes, szokatlan, átható csend.

Az a másik élet, amit már elfelejtettek, vagy soha nem is tapasztaltak meg az emberek. Az a csend, amiben nem csörgött a villamos, és nem szóltak a rádiók, nem recsegték a motorok, és nem vijjogtak a mentők, nem zúgtak a liftek és a számítógépek, nem járt a metró, és nem kongtak a harangok sem.

Az a süketítő, riasztó, éber csend, amiben hallani lehetett a lépéseket és nevetéseket, a folyó vizének sodrását és a szél zúgását, hallani lehetett a közeledő ember lélegzetét és a mechanikus órák ketyegését.

Olyan csend volt, amelyben megváltozott az idő is, megnyúltak az esti órák, gázfáklyák és gyertyák lobogtak mindenfelé, ráérősen sétáltak az emberek, még az idegenek is szóba álltak egymással, hajnalban ébredtek, és este korán elaludtak.

Olyan csend volt, amely tele volt várakozással.

Olyan csend volt, mint egy betonszobor mélyén.

Aztán persze másfajta zajok jöttek, s a várakozást felváltotta a düh, a hallgatást a kiabálás, a csendet az üvegcsörömpölés.

A kivilágítatlan kirakatok szinte felkínálták magukat a fosztogatásra, már a második napon megkezdődtek a betörések, lopások. Mindenfajta üzletbe bementek, a sötét élelmiszerboltokba éppen úgy, mint az elhagyott és védtelen ruházati áruházakba, kisebb-nagyobb csapatok fosztogattak, eleinte még az éjszaka leple alatt, titokban, később már csaknem nyíltan, csupán akkor hátráltak meg, ha erősebb rendőri különítménnyel kerültek szembe. Nem volt már biztonságos napnyugta után az utcára merészkedni, nemcsak azért, mert nem lehetett kiszámítani, vajon a szembejövő kezében mikor csillan meg valamilyen fegyver, vagy mikor bukkannak fel a kapualjakból és az oszlopok, fák mögül az ott rejtőző társai, hanem mert a szemétszállítás akadozásával pillanatok alatt árasztotta el előbb a járdaszéleket, majd a házak előtti területeket, a parkokat és az utcákat a szemét, mindenféle törmeléke annak az életnek, ami nem oly rég még működött, s most megmutatta magát, rémisztően és undorítóan, hogy milyen mennyiségben folyt át a városon nap mint nap. Aki arra kényszerült, hogy a sötétség ellenére az utcára menjen, hiába nézett a lába elé, aligha kerülhette el, hogy akár gusztustalan, akár veszélyes dolgokba ütközzön, s még mindig jobb a szart lekaparni a cipő talpáról, mint hanyatt esni üvegcserepeken, nem is beszélve a vészes gyorsasággal szaporodó kóbor kutyákról, a sötétség leple alatt szabadabban mozgó egyéb állatokról, vagy az állatoknál veszélyesebb gazemberekről.

A Boráros téri műmárvány borítás alól például csapatokban bukkantak elő a patkányok, kíváncsian és éhesen szimatoltak, családi életet éltek a lépcsősor és a biciklis lejáró közepén. Eleinte még el-eliramodtak, ha arra ment valaki, de annak is elterjedt a híre, hogy egy kisgyerekes nő kora reggel megtámadtak a vasrácsoknál, s csak azért menekülhetett meg, mert a szatyrait eldobva felkapta a gyerekeit, úgy futott.

Igaz, ahogy néhányan megjegyezték, a szatyrát aztán nem a patkányok, hanem a járókelők lopták el.

Az áramszünet harmadik napjára már egyáltalán nem volt ritkaság, hogy alkonyat felé a fák tövében vagy a kapualjaknál szükségüket végző emberek kuporogjanak. Mivel a lakásokban nem működött a vízszolgáltatás, a legtöbben egyszerűen gyakorlati megfontolásból végezték el a dolgukat az utcán és a bokrok alatt, vagy a rakparton, a lefolyóknál, még mindig jobbnak gondolták, ha ott, a csatornák körül bűzölög az ürülék, mint oda-fent, a le nem öblíthető végében. Viszont ahogy az egyéb hulladékot, úgy az ürüléket sem takarította fel senki, és hamarosan megjelentek a legyek. Soha nem látott mértékben leptek el mindent: érthetetlennek tűnt, honnan kelhettek ki ilyen gyorsan, nagy, fekete és zöld, vastag szárnyú, szemtelen legyek, odatapadtak mindenhez, amiből nedvességet szívhattak, az utcán rohadó szeméthez éppúgy, mint a csatornanyílásnál kínlódva ürítő emberek ánuszához.

A kormány tehetetlennek bizonyult. Már az első napon is megerősítették a rendőri járőrözést katonai segédcapatokkal, de akkor még, hogy elkerüljék az esetleges baleseteket, töltetlen fegyvereket adtak csak a felszereléshez. Amikor aztán a második járőrtól is elvették utcai bandák a fegyverüket és a felszerelésüket, a katonákat és a rendőröket pedig pucérra vetkőztették, nem is volt kérdéses, hogy éles lőszerrel kell ellátni őket. Éjszakánként lövések hangja, sőt géppisztolysorozatok szaggatták fel a csendet, a fegyverek torkolattüze akárha villámcsapásként villant a sötétségbe burkolózott házak között.

Az újságok nem adtak tájékoztatást arról, hogy ezeknek az éjszakai lövöldözéseknek vajon voltak-e áldozatai, és ha igen, akkor hányan és kik sebesültek meg, ki lőtt kire, de a belvárosi utcákban, az áruházak és a bevásárlóközpontok előtt reggelente nem lehetett nem észrevenni a még friss, de már feketéllő vérfoltokat.

Aki előbb lő, az biztosabban életben marad.

A kormány a bűnözés megfékezésére éjszakai kijárási tilalmat vezetett be, fokozta a fegyveres erők jelenlétét, ám hiába, az éjszakai összecsapások nem maradtak abba.

Viszont az egyre átláthatatlanabb helyzetben hirtelen megnőtt az újságok jelentősége, legalábbis azoké, amelyek képesek voltak megjelenni, írógépeken megírni a cikkeket, ósdi fotográfiai eljárásokkal képeket készíteni, majd a régről megmaradt s most sebtében előbányászott, nem elektromos nyomdai gépeken előállítani az új számokat. Ahogy az egyik napilap írta szerkesztőségi cikkében, újra értékessé lett az írott szó, s ez fontos

dolog, elvégre csakis így vagy szájról szájra terjesztve juthatott el egyik embertől a másikig az üzenet. Márpedig üzenet akadt bőven: míg a miniszterelnök a harcról és küzdelemről, az ország határait ostromló vészről, a nemzet büszke öntudatáról és belső tartásáról, s ezzel szemben az új középkor fenyegetéséről beszélt, úgy az egymás után megszólaló ellenzéki politikusok a kormány és különösképpen a miniszterelnök azonnali lemondását követelték, a legnagyobb mértéktartással is azonnali felkelésre szólították fel a népet, a rég óhajtott szabadság megszerzésére buzdítottak, hiszen ahhoz kétség sem férhetett, hogy az áramszünet elsődleges oka csakis a tévúton járó, a demokrácia minden normáját megcsúfoló kormányzás lehetett.

Amikor már végképp nem lehetett hallgatni tovább, egymás után megszólaltak az egyházak is. Gondosan kerültek ugyan, hogy magyarázatot próbáljanak adni a fizika törvényei szerint aligha megmagyarázható jelenségekre, beleértve a tudományos eszközökkel nem bizonyított szárnyas lények létezését, s még inkább kerültek minden célzást az idők végezetére és a világ sorsának bármi apokaliptikus fordulatára, ellenben sűrűn emlegették az ember és ember között újraéledő testvériséget, a segítségnyújtás és könyörület fontosságát, a mértékletességet és az önuralmat mint a legkívánatosabb és legfontosabb erényeket, s gyakorta részletezték a szabad akarat és az isteni gondviselés kettős természetét, továbbá az egyes ember feladatát és elhivatottságát.

Az ember a lehetőségek metszéspontja, még akkor is, ha semmiféle képessége nincsen már, hogy felismerje a lehetőségeit.

Az érthetetlen áramszünetet, a fokozódó zavarodottságot tekintve a legrémisztőbb mégis az volt, hogy azok a váratlan és kényelmetlen események, amelyek eleinte esetlegesnek és ideiglenesnek tűntek, kevéssel később már tartósnak látszottak, nem is csak látszottak, hiszen azok voltak, és minden egyes pillanatban megkérdőjelezték mindazt, ami az emberek életét addig jelentette.

Itt akarnak maradni a jelek szerint a szárnyas lények is, itt akar maradni minden és mindenki, amire semmi szükség nem lenne amúgy.

Miért úgy van vége a világnak, hogy közben csak szaporodik?

Túl sokan vagyunk, túl sokan.

Úgy vagyunk túl sokan, hogy ők rengetegen, egyre többen, mi meg egyre csak fogyunk.

Hol van a megszokás?

Hol van az unalom?

Mi az az ők, és mi lett a mi?

A Tölcsér felbukkanása és növekedése, az áramszünet vagy akár az idegenek jelenléte mind-mind ugyanazt okozták: megszüntették és végképp eltörölték a boldog unalmat, a megszokást, a hétköznapiakat.

Gőzhajók füstje bodorodott a Duna fölött, őrüzek égtek a Gellért-hegy oldalán és a bezárt házkapuk előtt, egymásra hányt autógumik lángoltak a hidak alatt, széngáz szaga lengett a házak között.

Kendők és szakadt pulóverek lógtak a drótkerítéseken.

Szürke füstgomolyagok tekeregtek fel a kéményekből, néhol az ablakokból is, mintha az ősz, aminek lassan meg kellett érkeznie, a magukra hagyott házak mélyéről bújt volna elő. Pedig nem lehetett az csupán az alkalmi tüzek és a rosszul szelelő kémények füstje, mert minden este csillagos tisztára söpörte az eget a folyó felől érkező szél, s hajnalban is inkább mintha ködfoltok úsztak volna a fák alatt, majd felszívta őket a még meleg napsütés.

Mindeközben, akárha éppen a növekvő sötétre felelt volna, az Angyal utca és a Mester utca környékét, azt az elátkozott utcasarkot éjszakánként valami ezüstös derengés vonta be.

Ezüstfény, de mintha nem is fény lett volna, inkább csak fénypor, apró szemcsék végtelenül lebegő sokasága, halovány, mégis látható, behatolt mindenhová, mint a homok. A napok múlásával már napközben is lehetett látni ezt a sugárzást, egyre erősebb lett, maga a levegő ragyogott, éjszaka messzire világított, mintha a megolvadt hold ömlött volna szét a háztetők fölött, világosan látszottak a lebegő és forgolódnak szárnyas lények. Sokak szerint ebből a ragyogásból tapadt össze aztán az a kék felhő, ami eleinte csak hajnalban tűnt fel, megállt a Mester utca felett, egy szemkápráztatóan kék felhő, ami meg se moccant, viszont napról napra gyarapodott, s olyan kék volt, hogy hozzá képest elfakult a máskülönben makulátlan ég.

A környék madarai, a szarkák, rigók, verebek, a göbös, beteg lábú galambok, a varjak és a Dunáról benéző sirályok sokáig elkerülték ezt a kék felhőt, szinte megtorpantak a levegőben, ha a közelébe kerültek, bukfencet hánytak, úgy siklottak odébb. Aztán, ki tudja, miért, amikor a felhő már olyan nagyra puffadt, hogy alá állva nem is lehetett látni a széleit, egyszeriben megváltozott a madarak viselkedése is. Egyenesen belerepültek a kékségbe, majd kizúdultak onnan, visszarepültek és újra ki, belemártogatták magukat, egészen addig, míg mindegyikük tolla kékes derengéssel kezdett fényleni.

Minden madár egy ecset.

Kékek lettek a varjak és a sirályok is, kékek a szarkák és a rigók, a verebek és a galambok is, a színük szerint már nem is lehetett volna megkülönböztetni őket, persze a formájuk még varjú és veréb, sirály és szarka maradt. Mégsem ez volt a legkülönösebb, hanem hogy elmúlt belőlük minden félelem. Az okos varjak, amik addig pontosan tudták, melyik embertől mennyire kell tartaniuk, milyen távolságban érdemes röpdösni tőlük, most félelem nélkül ültek le a járda szélére, és a biciklik elöl se voltak hajlandók elugrani. A verebek, bár korábban hangos csiripeléssel rebbentek fel még egy kipufogó durrogására is, most hagyták, hogy közéjük gyalogoljon bárki, akár szét is tapossa őket. A sirályok, noha régebben olyan gyorsan kapták el a nekik dobott kenyérdarabot, a levegőben cikázva, hogy villanásnyi ideig lebegtek csak szemközt a rakparttal, a víz fölött, most úgy turkáltak a szemétben, lustán totyogva, egymás hegyén-hátán, mint valami kék festékbe esett rágcásalók, s akkor se repültek el, ha a gyerekek követ vágta közéjük.

Az a felhő olyan kék, vagy a madarak festik már.

A felhő gyűjti össze a kékséget, vagy kiköpködi az égboltra.

Csak állt az a kék, ragyogó felhő a város felett, és minden nap nőtt egy kicsit.

És alatta, a Mester utcai földhányásokon, amiket a Tölcsér alján megnyílt gödör öklendezett elő, girbegurba csontok fehérlettek, a hozzáértők állati maradványoknak mondták őket, noha megnevezni, hogy milyen fajhoz tartoztak, senki nem tudta egyiket sem. Talán a hangyák vagy más rovarok csupaszították le annyira őket?

Vizont a platánok tövére a kérget, s végig az itteni hajtásokról és a Duna-parti bokrokról az összes levelet, a Nehru-parttól a Nemzeti Színházig húzódnak sövényt egy éjszaka alatt lerágták valamilyen állatok, azok nem lehettek hangyák, s nem lehettek rovarok,

olyan férgek azért nem léteznek, akármekkora fordult is a világ. Nem látszottak se pata-nyomok, se kaparások, csak a fogak nyoma, a fák feltépett rostjai, és a csupasz ágak úgy meredeztek, mint a hústól és bőrtől megfosztott, sárga csontok.

Levest már mégse lehetett főzni belőlük.

Ez volt az a reggel, amikor a Parlamentben a lobogó gyertyafények között a miniszterelnök a nemzetközi sajtó számára tartott tájékoztatót arról, hogy nincsen áramszünet. Pontosabban fogalmazva: jelenleg hiány van az áramellátásban, amit villanytalanságnak vagy áramszünetnek nevezni ostoba túlzás volna, egyébként is, kicsi kitartás kell, és megoldódik a helyzet, bizonyos abban, hogy közös erőfeszítésre képes ez a nép, mint már annyiszor, s hogy ha egymásba kapaszkodunk, a kitartásunk elnyeri majd a jutalmát. Nemcsak nekünk, de a gyermekeinknek is. Aztán az egyik kérdésre előbb azt válaszolta: igen, most már nem tagadhatjuk, hogy megkezdődött a harmadik világháború. Majd, halkán, mintha ön maga ellenére tenné, hozzátette: nem az a kérdés, hogy nyerhetünk-e, hanem az, hogy érdemes-e harcolnunk, ha kiderül, hogy ez a háború a világ között és köztünk, az emberek között folyik.

Később a magyar lapok híradásaiból ezt a mondatot kihúzták, s cáfolták, hogy a miniszterelnök szájából egyáltalán elhangozhatott volna ehhez hasonló kijelentés.

Az Írószövetség és a Szépirok Társasága a történelmi időkre való tekintettel közös nyilatkozatot adott ki, amelyben egyfelől felhívták a figyelmet az írástudók felelősségére, külön kitérve arra, hogy az írott szó az, ami a történelmi időkben is képes volt megőrizni a hitelét és fontosságát, másfelől arra is, hogy a magyar írók tisztában vannak a kimondott szavak súlyával, ha valaminek nevet adunk, akkor az azzal meg is születik, okosabb tehát a hallgatás, míg nem dönthetjük el, mivel állunk szemben.

Ám hiába voltak az intő szavak, felfordult a város.

Robbanások és füstoszlopok, lövések és felcsapó lángok szaggatták fel a csendet.

Milyen város az, ahol nem áll meg senki, ha jajveszékelést hall a sötét kapualj alól?

Misére kongatott a harang, a várakozás és a figyelmeztetés hangja. Immár láthatjuk, amire vártunk, s amitől féltük: megbukott az ember az újabb próbatételen, megbuktunk, és immár érthetjük, hogy nincsen az a rossz és romlott, nincsen az a bűnös és alantas, aminek a feltételezése túlzás volna, mondta halkán a szószerűre dőlve az Üllői úti Örökimádás templomában a vasárnapi nagymise prédikációját megint zsúfolásig tömött padsorok előtt tartó pap.

Körülnézett a festett falakon, és a hívek úgy látták a lobogó gyertyafényben, hogy könnyek ülnek az atya szemében.

Bűn és büntelenség, jó és rossz nem válnak el egymástól, egymást értelmezve és kiegészítve léteznek csupán, így találkoznak az emberben s az emberen kívül is. Hiszen mindenki jár a jó és a rossz földjén is, ha másként nem, hát az álomból az ébrenlétbe, s az éberségből az álomba zuhanva. De mi az álom és mi a felébredés? S mi más volna most az életünk, mint felébredés?

Lehajtotta a fejét, az arcát a tenyerébe temette.

Még akkor is így állt, mozdulatlanul, amikor az utolsó híve is hazafelé indult már.

Persze nem mond igazat, aki azokról a napokról szólva kizárólag a rosszat említi. Például, meglepő módon, amilyen gyorsan és féktelenül szabadult el a világvége beköszön-
tével a városban a bűnözés, olyan hamar el is csendesültek aztán az utcák. Nem a fegyveres járőrök miatt, hanem mert akkor már a sajtó s vele sok ember ugyanezt a kérdést tette fel: mit jelentene az utcákon eluralkodó pokol, ha egy sokkal nagyobb pokol fenyegetne minket? S mit jelenthet az erőszak és a szerzés, amikor az élet mint a halálra való felkészülés éppen olyan hosszú, amilyennek a felkészüléshez lennie kell? S ha ezzel és csakis ezzel kell már szembenézni? Nem mintha a világvége ne lehetnének hétköznapijai: a villamosok és az autók ugyan megálltak, de attól még enni is kell, és szarni is.

Attól, hogy a közelünkbe ért, még nem látjuk és nem tudjuk pontosabban, hogy mi az a halál.

S ha látnánk, az segítene?

Talán igaz, hogy Magyarország a Föld szívcsakrája, de ha így is van, ez a test most betegség-től szenved, sebeket hord magán. Meglehet, hogy a halottaknak fontos közlendő-

je volna, de eddig nem tudták nekünk elmondani, s ahogy az emberi test, úgy ez az ország is szenved most.

Magyarán: minek lopjon és raboljon az ember, ha úgyse tudja megtartani, amit szerzett. Más kérdés, hogy a levágáshoz odacibált kecske is beleiszik még a vödör vízbe, amit azért állítottak oda, hogy majd legyen mivel felmosni a kicsorduló vért. Szóval ne szépítsük, nem a belátás csöndesítette el a rabló kedvet és a betöréseket, a lopásokat és útonállásokat, hanem az, hogy a boltok lényegében kiürültek, s nemigen volt értelme feltörni őket.

Akkor érkezett a temetőkből az a nyugtalanító hír, hogy az eltemetett testek nem akarnak bomlásnak indulni.

Talán a sok mesterséges táplálék, talán az újonnan használt szépítőszerek, találgattak az értelmezők.

Talán az emberek változtak meg, vagy a föld, esetleg mind a kettő.

Baj van a halottakkal.

Olyanok, mintha még élnének, makulátlan a bőrük, és nem bomlasztják őket a bennük termelődő gázok sem.

Nem kell rémhíreket terjeszteni, van elég ijedelem anélkül is.

Esetleg ideiglenesen megváltozott a levegő kémiai összetétele, de előbb-utóbb minden visszarendeződik.

Föld a földhöz, por a porhoz.

Fekszenek csak ott, a föld alatt, és nem változnak szinte semmit.

Dehogynem, dehogynem: nyilván a város felett tornyosuló kék felhő tette, az, hogy a világvége első hete után megváltoztak a látási viszonyok, a Mester utcaihoz fogható fény ugyan nem bukkant fel máshol, de a villanyhoz szokott emberi szemek lassan kezdtek meglátni olyan dolgokat is, amiknek a létezéséről eddig tán sejtelmük sem volt a városlakóknak. Még hogy ne lenne változás? Vagy az is lehet persze, hogy addig is ott voltak az emberek szeme előtt, csak éppen nem figyelt fel rájuk senki.

Kórházakból, baleseti helyszínekről adtak hírt elsőnek arról, s persze otthon is egyre többen látták, hiszen nem jártak már a mentők, nem juthattak el a sérültek és a betegek a kórházakba, hogy az élettől elbúcsúzó emberek teste fölött az utolsó pillanatban, az utolsó levegővétellel, az utolsó sóhajtással holmi könnyű, áttetsző, kékes pára bukkant elő, ugyanolyan kéken, mint a város fölötti felhőé.

Vagy nem is ugyanolyan, hanem ugyanaz.

Kék a kékhez, felfelé.

S ellebegett mindig is, csupán képtelen voltunk meglátni.

Nem is a madarak az ecsetek, hanem mi magunk vagyunk azok.

Egy fiatalasszony, éppen egy évvel a házasságkötésük után, amikor hazatértek a szülők-től, a szerény, de nagyon is boldog ünnepi vacsoráról, este, a lefekvéshez készülődve kiment fogat mosni, a férjét az ágy szélén üdögelve hagyta, már pizsamában, és mire visszavért a fürdőszobából, a férfit a hátán fekve, nyitott szájjal, szétvetett karokkal találta, a szája, az arca fölött kék pára lebegett, mintha cigarettafüst lett volna, éppen neki, aki gyűlölte a dohányt még a szagát is, keltegette az asszony a férjét, hiszen meglepte, hogy ilyen hirtelen elaludt, aztán megértette, hogy valami baj van, mentőt kellene hívnia, gyorsan lehúzta a férfi pizsamáját, mégse így lássák mások, melegítőbe bújta, mintha még a lefekvés előtti vetkőzés meg se történt volna, furcsán nehézkes volt a férfi teste, ám mire ezzel végzett, eltűnt a kék felhőcske is, és a test hűlni kezdett, akkor értette csak meg a fiatalasszony, hogy nagyobb a baj, nagyobb, mint elgondolhatta volna, se telefon, se más eszköz, hogyan kell most hívni a segítséget, és ki lehet itt a segítség.

Nem is hitt neki senki akkor még.

Nem hitte ő maga sem.

Egy biciklista, aki egy délelőtt a kihalt Ráday utca sarkán olyan lendülettel érkezett, hogy nem tudta bevenni a kanyart, fékezni próbált, de kifarolt a hátsó kerék, megbillent, és aztán úgy dőlt el a kerékpár, mintha nehéz súly húzta volna, s így is volt, mint kiderült, mert amikor a biciklista oldalra zuhant, a válltáskája kinyílt, géppisztolylövedékek szóródtak csilingelve az útra, csillogó, sárga töltények pattogtak szerteszét, rengeteg csillogó lövedék, a fiatal férfi feje pedig, ahogy a válltáska megrántotta, a lendülettől a járdaszegélynek

csapódott, a tarkója ütődött a kövekhez, meg se mozdult már, de a teste fölött egy apró, kék felhő jelent meg, visszatükröződött az aszfaltra kifolyt vértócsában is.

Egy kék felhőcske, egyre távolodva felfelé.

Elmondták, hogy a Tűzoltó utcai gyerekklinikán egyes gyerekek teste fölött, még amikor a műszerek nem is jeleztek semmit, világosan láthatóan kék pára sűrűsödött össze, és akkor már tudni lehetett, hogy ezek a gyerekek a haláltusájukhoz közelednek, összesűrűsödött fölöttük a kis felhő, ami az utolsó pillanat után is még a teremben lebegett, mintha játszott volna, felemelkedett egészen a mennyezetig, ide-oda lengett, mint egy áttetsző léggömb, fel-le, mintha a szabadulását kereste volna, s csak azután tűnt el nyomtalanul, szertefoszlott vagy áthatolt a falakon, azt már nem lehetett nyomon követni.

Kék felhőcske egy lakótelepi lakás bejárata előtt.

Megbújva a konyha plafonjának sarkában.

Kék pára egy napok óta nem mozduló autó szélvédőjén.

Foszladozó, áttetsző kékség a vasúti dűlőn álló magányos ház fölött, mintha beleakadt volna az ócska cserepekbe.

Sokan, sokfelé látták akkor már ezeket az apró, kék párákat, egyre többen, s nemcsak látták, de, ahogy megállapították, nem lehetett nem észrevenni, hogy azoknak a páráknak és felhőcskéknak a kéksége azonos a város fölé húzódott s egyre gyarapodó felhő kékségével.

Egy kék felhő bennünk és egy kék felhő felettünk.

Ez volna hát a fontos mondanivaló?

Hogy el se mennek, itt maradnak velünk?

S hogy az a felhő ők volnának?

Hogy az az ők is mi vagyunk?

S ha így van, akkor vajon el lehet-e viselni téboly nélkül, hogy lássuk őket minden reggel, lássuk, ahogy lenéznek ránk?

Hogy tudjuk azt is, ők pedig látnak minket folyamatosan?

Hogy minden, ami volt, az van is, és minden, ami van, az már megtörtént velünk.
Kék felhő a város felett, szemét az utcákon.

– De hát az nem lehet, hogy ilyen gyorsan tönkremenjen ez a város, nem igaz? Az nem lehet, hogy a világ annyi szépsége csak így elpusztuljon, ilyen hirtelen – mondta Lili a Savoy Hotel bejárata előtt, oldalra hajtotta a fejét, és a kezét könnyedén a Robi bácsi vállára ejtette.

– Hölgyem, a nagy szart nem lehet – felelte Robi bácsi. – Mindent lehet.

Aztán, ahogy megdörzsölte még az orrát, és egy kissé odébb lépett, hogy Lili keze lecsússzon a válláról, hozzátette:

– A világnak, ennek a világnak esze ágában sincsen, hogy bármire is tanítson minket. Véleménye sincsen rólunk, és nem is érez irántunk semmit, de semmit. Mindent lehet, mindent. És ezek mindig is itt voltak, és harcoltak egymással, meg persze abajgattak minket is, csak mi nem vettünk róluk tudomást. Hát most tessék. És a világnak is mindig vége volt, akkor is, ha az ember nem tudott róla. Minden egyes embernek és velük minden egyes világnak, tudja? Mint ahogyan minden egyes ember végével vége van egy világnak is, és minden egyes ember születésével jön egy újabb világ. Vagy jött eddig legalább. Most meg az ő idejük jött vissza.

– Az övüké? Kié? – hajolt közel Robi bácsihoz Lili.

– Az övüké – ismételte meg Robi bácsi. – Mindegy.

Fellépett a lépcsőre, hogy csak úgy nyikorgott a magas szárú, fekete cipője, aztán viszalépett mégis.

– Egy angyal sokáig élhet ördöggént, s egy ördögből is lehet még angyal, ránézésre talán nincs is köztük megkülönböztethető jegy, s az ember azt se sejtethi, melyikkel áll szemközt, néha még egymás előtt is titkolják a kilétüket, és képesek becsapni egymást, arról nem is beszélve, hogy az öregedés és a test romlása, mióta világ a világ, mindig is az angyalok és az ördögök harcának a terepe volt.

– Honnan tud maga erről ennyit? – kérdezte Lili, és a kezét megint Robi bácsi vállára simította.

– Onnan – szólt közbe Borisz –, hogy a könyvtárban dolgozik. – És ott nemcsak rengeteg könyv van, de Péter bácsi mindenről olvasott már.

– Ó, könyvtárban? – mosolygott Lili. – Az szép lehet.

– Khm – köszörülte meg a torkát Robi bácsi, és bizonytalanul megérintette a nő kezét.

– A szépség az valami más. Magának például igen szép, hosszú ujjai vannak.

– Hogy mondta? – mosolygott kedvesen Lili.

– Az égetés – mondta aztán Robi bácsi vöröslő arccal. – Az égetés sokféle dologra megtanítja az embert.

– Miféle égetés? – kérdezte csodálkozva Lili.

– A tűz, ami körülöttünk és bennünk is ég. A tűz, az a rohadt, mindent elemésztő tűz, amiben mindannyian benne vagyunk – válaszolta Robi bácsi, és lehajtotta a fejét. ■ ■ ■

SZLOVÁK

...és ne feledd a hattyúkat!

A nővéri funkció révén a zóna az elviselhetőbb oldalát mutatta Irenának. Bizonyos mértékű biztonságot nyújtott, mérsékelten elég élelmet és alkalmankénti elismerést a tisztességesen elvégzett munkáért. Négy év után már ismerte az egész kórházi kerületet, az orvosokat, a nővéreket, az alkalmazottakat, minduntalan segített valakinek, tanácsot adott, ezt-azt elintézett, ezért biztonságban érezhette magát és bizonyos mértékig elégedett volt.

A terhesség és szülés azonban elgyötörte, s a mindenható nővér pozíciójából az elégedetlen páciensek közé helyezte őt. Hirtelen mintha megint az újonnan felállított hierarchia másik végén találta volna magát. Feküdt a gyerekekkel a csecsemőrészlegen, és kellemetlen érzés fogta el, mintha visszatért volna a rabszolgák közé. Napról napra fogyott a teje, és a gyerek csak sírt. Gyorsan kiszívta azt a siralmasan keveset, amit talált, kiürítette az anyját, mint egy edényt, és már üvöltött is, hogy éhes. A sírásában benne volt minden: harag, düh, szemrehányás, fájdalom. Irena sétálgatott vele az ágyak között, a gyerek sírása beleolvadt a többi éhes torokból feltörő, megsokszorozódó zokogásba. Hiába könyörgött neki, hogy legyen türelemmel, a csecsemő jajgatása sebet ejtett rajta, mintha a szemrehányás törét döfték volna bele.

Lám csak, beszélni még nem tud, mégis szemrehányást tesz neki egész nap! Hogy lehet elmagyarázni egy ordító batyúnak, hogy éhségével nincs egyedül, hogy a Bolygó állandóan éhezik, ezért mindent és mindenkit kiszípoloz, aki csak él és mozog, befal mindent, nem veti meg az anyatejet, sőt, az anyák vérére sem. Így hát nem csoda, ha nincs teje. Megparancsolta testének, hogy teljesítse kötelességeit, hiszen azok még korántsem értek véget, de a teste nem hallgatott rá és csak sorvadott tovább.

A hét végén hoztak a kórházba egy kis tehéntejet. A rakomány nagy reményt keltett mindenkiben, a tejet beosztották több napra és édesített forralt vízbe csepegtették. Ez csak nyomorúságos pótszer volt, de a gyerekek legalább egy időre elhallgattak. A tej néhány nap múlva elfogyott, és senki nem tudhatta, hoznak-e újra. Ezeket a viszonyokat Irena jól ismerte, az északi kolhozokban a tehenek kevés tejet adtak, szinte semennyit, a tej különlegességnek számított. Tudta, mi következik most, és már jó előre fojtogató érzés vett raj-

ta erőt. A gyerekek újabb művileg előállított tápszert kapnak. Ezt vízből és keményítőből gyártották, ebbe szórtak egy kis cukrot és simára őrölt lisztet. Ezt jól összekeverték, hígították, ha kellett, s így adták a gyerekeknek. Sokaknak a tápszertől hasmenésük lett, mások számára viszont végzetesnek bizonyult. A legrosszabb télen volt, olyankor szinte nap mint nap meghalt egy-egy gyerek, s ez ellen a vastörvény ellen nem volt mit tenni.

Irena megmakacsolta magát, mint annak idején Magadanban, amikor eltemették a szerencsétlen Ksenyát, és elhatározta, hogy nem adja fel. Ahogy annak idején, ugyanúgy most sem. Attól a pillanattól kezdve, hogy megérezte magában az új életet, megjelent előtte Csubrikov fészérének provokatív képe, mely a faraktár szomszédságában állt, a csecsemőbarakk végében. Irena naponta elment mellette. Tudta, mit rejt a fészér, ezért minden alkalommal keresztet vetett ott, és nem is nézett át a másik oldalra. Egyszer vad szélviharban ment fáért, kesztyűvel takarta az arcát, mikor a szél hirtelen kitárta a fészér ajtaját, az ajtó kivágódott, csoda, hogy be nem törte a homlokát. Akaratlanul is benézett, s meglátta, amit olyan aggályosan kerülni igyekezett: a fészér tele volt gyerektestekkel, egymásra voltak rakva olyan sorrendben, ahogy meghaltak. Vagy különféle betegségek következtében, vagy az éhségtől, hiszen nem volt elég tej. Megkeményedtek és kifehéredtek, megkövesedtek abban a testhelyzetben, ahogy odafektették őket, s várták, hogy a nyári napsütéstől felolvadjon a föld.

Pár nappal azután, hogy megszületett Ivanuska, a sofőr egy transzformátort szállított Elgenből Baszkarba. Megtudta a hírt és rögtön ment újságolni Sotának a barakkba: Irena fiút szült. Sota felhúzta fekete szemöldökét és egy pillanatra megdermedt. Már megszült? Nem volt ez valahogy túl korán? Eltolta magától a dominó kockáit és meglepetten szállt fel az asztal mellől. Megigazította vastag nadrágjának övét s ellenőrizte a hátul hordott hosszú kését. Kérőn leste Avram szavait, de Avram nem tudott többet. Elvette Sotától a cigarettát és nagy hévvel rágyújtott. Ő csak azt tudja, amit az orvos mondott neki, hogy fiú, mindketten élnek, de a gyerek kicsi és gyöngé.

– De élnek – hangsúlyozta Sota.

– Élnek.

Sota kopasz társai felröhögtek, felszámolták a bankját és gratuláltak a sikeréhez.

– Meg kellene látogatnod a becses anyát és kinyilvánítani a tiszteleted – mondta Fületlen és a karcsú Sotát meglökte a mancsával. – Ahogy a hagyomány megköveteli.

A banditák nevetésbe törtek ki. Fületlennek a hagyománytiszteletre vonatkozó megjegyzése furcsa tragikomikus háttérrel szolgáltathat ehhez. Éppen a hagyománynak köszönhetné ugyanis, hogy levágták a fülét, így tökéletesítve a természet meggondolatlan művét, mely a csúnya arcon egyébként is kitombolta magát. A tábori gengszterek törvénye szerint ha a fül tudatosan vagy öntudatlanul belehallgat valamibe, amiből később szerencsétlenség lesz, akkor annak a fülnek, esetleg az egész embernek el kell tűnnie. A csempészeknek volt egy kellemetlen esetük, egy rajtaütésszerű ellenőrzés a táborkapuban megfosztotta őket a vodkájuktól, s az egész csoportot egy hét fogdára ítélték. Amint kiszabadultak, az ismert naplopónak, Igornak éjjel valaki levágta a fülét, mert a csempészek úgy ítélték, hogy egyedül ő hallhatott meg valamit, amit nem kellett volna. Bosszút álltak a szokásnak megfelelően, s nem nagyon törődtek vele, hogy tényleg ő volt-e a besúgó: a bosszúnak elrettentő hatásának kell lennie, s tulajdonképpen mindegy is, hogy kit ér utol. Nem volt valami kellemes, az már igaz, de valamit nyert is vele: az új tábori nevét, hiszen attól fogva Fületlennek nevezték.

A széles vállú Gleb elvigyorodott:

– A szülőanyácska biztosan megelégszik pár aranyzemcsével. Biztosan sikerült megspórolnod valamit.

A dominó az idegenek barakkjában nem céltalan időtöltés, hanem a csoportok vezetői közti megegyezés. Egymást kölcsönösen szemmel tartják itt az oroszok, grúzok, csecsenek, mongolok... Kémkednek, figyelik egymást, nem tervez-e valamelyik csoport valamilyen aljasságot a másik ellen. Ez az egymás kölcsönös megfigyeléséről szóló csendes megegyezés a nemzetközi képviselők immunitással is járó rendszerét kopírozza, s a célja a felesleges fegyveres támadások elkerülése mindkét oldalon.

Sota nem figyelt a röhögésre, sem a fatáblát ütögető öklök zajára. Állt a beporosodott ablak előtt, átnézett a pókhálókra, a barakkok fölött, s nézte a behavazott hegyeket. Hirtelen úgy érezte magát, mint otthon a Kaukázusban, amikor megszülettek a lányai. Irena terhességét eddig a jövő megkönnyítéseként fogta fel, ajándék volt ez a maga módján egy erőtlenné. Az igazat megvallva Sotára mindez nem volt túl nagy hatással. A zónában egy nő terhessége nyilvánvalóan nem irányul sehová, itt a holnap nem létezik, másrészt viszont a gyerekek egyenes utat jelentenek valamiféle jövőbe. Éppen ezért a gyerek hirtelen világra jövele nagy paradoxont hív életre, a körülmények egyszerűen megkövetelik, hogy a jövőről gondolkodjanak!

A Kaukázusban most tavasz van, a hegyekből zúdul le a hó, a dombokon már metszik a szőlőt. És neki fia van, Elgenben... Ha ez otthon lenne! Eldra csak lányokat szült neki, igaz, hogy hármat is, de csak lányokat. A faluban mosolyogtak rajta a férfiak, csupa nő, ez azt jelenti, hogy a nő kezében van az adu. Az adu akkor kerül a férfi kezébe, ha csupa fia születik. Ha pedig kevert a család és kiegyenlített, fiúk is születnek és lányok is, a férfi és a nő ereje is kiegyenlítődik.

A férfi ereje, a nő ereje... Mikor az elgeni kórház mosodájában meglátta Irenát a koszos Kurilovval, látta, ahogy küzd ellene széttépett ruhában, megdagadt arccal, látta, ahogy villámokat szórt magából, érezte, hogy nehezen bevehető erődítménnyel áll szemben. Saját szemével látta a vadat, és legyűrhetetlen vágyat érzett, hogy ő is eljátszhasson vele. Mi-lyen sokáig ellenkezett és mennyire ingerelte őt! Ingerlő volt az a fennkölt gyengeség, az a megnyomorgatott szépség, az a kihívó büszkeség, mely ott volt minden gesztusában, mozdulatában, a járásában. A Bolygón minden szépséget megrág a nyomor, s nem könnyű felszínre hozni a nőből. Ő azonban tudta, hogy már semmi nem állíthatja meg, s minél hosszabb ideje figyelte, annál erősebb lett benne az igény, hogy segítsen rajta, ugyanakkor kíméletlenül megszelídítse.

– Valami hasznod csak lesz belőle – vetette oda Nyikolaj rekedt hangon a dominóasztal mögül, arra célozva, miféle előnyei vannak ennek a nőnek. – Hisz a kórházban dolgozik!

Tulajdonképpen az elgeni kórház is zóna, annak minden tartozékával együtt: drótokkal, tornyokkal, őrkkel és szigorú rendtartással. Az egyes számú barakk, amelyben az anyák vannak az újszülöttekkel, rögtön a konyha mellett áll. Sota mindig inkább elkerülte, mert a gyerekek állandó sírása, mely a nyitott ablakokon kihallatszott, zavarta őt és megingatta nehezen megszerzett biztonságérzetét. Sírás a sírás közepette, ez nem neki való volt, a sírás felkavarta, piszkálta, szúrta, fölösleges kellemetlenséget okozott neki, amit nem tudott kivédeni. Ha javítanivaló volt ebben a barakkban, mindig gyorsan elvégezte a munkát, nem nézett körül, nem is időzött el itt úgy, mint máshol, itt az újszülöttek üvöltése közepette valóban sztahanovi teljesítményekre volt képes.

Amikor először jött ide látogatóba, harapófogók és csavarhúzó nélkül, megremegett a térde és felgyorsult a légzése. Persze ügyelt rá, hogy ez senkinek ne tűnjön fel, bátran ment

végig a folyosón, melyet a fertőtlenítő szaga és a legkisebbek keserű üvöltése uralt. A szoba ajtaja előtt mély levegőt vett, kihúzta magát, mint egy katona és belépett. A hosszú helyiségben nyomban megcsapta az orrát a tucatnyi női és gyerektest kigőzölgése, a nedves pelenkák, a vizelet, a száraz fertőtlenítés szaga, s mindegyik rátelepedett a gyereksírás, különböző intenzitással és erősséggel. Tüdejét zavarta a sűrű levegő, fojtogató érzés fogta el, és mintha elsötétedett volna minden a szeme előtt. Úgy nézett, mintha ködön hatolna át a tekintete, zavarba hozta őt a teljesen lemeztelenített élet, a maga puha, nedves, helyenként véres és nyálás állagában, próbált védekezni, nehogy legyűrje őt ez a támadás. Lépkedett a hosszú szobában az ágyak között, s tucatnyi női szem figyelte vizslatva. Elsétált mellettük, minden erejéből igyekezett tekintélyesnek mutatkozni, s visszafojtott lélegzettel leste őket a szeme sarkából: nők félig fekvő, félig ülő helyzetben, gyerekek a karjukban vagy anélkül, elszánt és rezignált arcok. Egy kopasz nő az ablak előtt megpróbálta lenyugtatni a gyerekét, könnyörögve forgatta a szemeit, de a gyerek majd megfulladt a sírástól. Sota előtt párszor megringatta, aztán váratlanul kinyújtotta felé. Sota megijedt, elugrott, mintha kést szúrtak volna belé, fojtogató érzés vett rajta erőt. Nem messze három fiatal anya ült, talán még iskolások, gyerekeik rongyokba csavargatva az ágyon, ott sírdogáltak csöndben, de az anyák nem nagyon törődtek velük. A sírásuk már elmúlóban, láthatóan nem bírnak sírni se már, követelőzni se, csak szipognak utolsó erejükből. Mindhárom nő az újonnan érkezettet nézte, rámosolyogtak, s a szélén ülő szőke nő kinyújtotta a karját és megállította a férfit.

– Én Olga vagyok. Taszkanból – mosolygott. – Ne feledd, Taszkan. Egész nyáron a kolhozban vagyok, nem felejtet el?

A melléte ülő nő sima volt, gömbölyded, nem álltak ki belőle a csontok és az inak, rózsaszín volt, mintha nem is a zónába tartozna. Megérezte Sota bizonytalanságát, tekintetét rátapasztotta, kezével benyúlt a ruhája öblébe, s az ingje alól elővette a bal mellét. A szemébe nézett, mosolygott, masszírozta nagy, ruganyos mellét, először oldalról, aztán néhányszor megdörzsölte tenyerével a sötét barna mellbimbót. Mire Sota felocsúdott, váltott a jobb mellre, s le se véve a férfiról a szemét, a másik mellét is átmasszírozva mondta:

– Én is ugyanabból a kolhozból vagyok. A nevem Ánya.

Sota megtorpant, megrázta a fejét, valamit súgott is, de ki tudja, mit akart ezzel. Irena! Emlékezetébe idézte, hogyan gyakorolta képzeletben a látogatást: az érkezést, a testtartást, a gesztusokat, a mosolyt, a simogatást, az első mondatot, a köszönetmondást... na és most? Irena feküdt az ágyon, csupasz, félholt mellel, szeméből hiányzott a dac, száját összeszorította, s már nem volt messze a sírástól. A karjában ringatta a vékony, fehér vászonba bugyolált emberkét, aki olyan volt, mint egy kis féreg. Ilyen kis semmi és már küzd a világgal! Bószén rángatja a fejét jobbra-balra, aztán megtalálja az elveszett paradicsomot, szájába veszi az anyja mellbimbóját, de nyomban ki is köpi, sír egy kicsit, aztán megint keresgélni kezd. Kis idő múlva felfogja, hogy nagy hazugság minden, ami körülötte van, így aztán felváltva sír és küzd, keres és sír.

– Elapadt a tejem – vallotta be Irena bűnbánóan, bár nem gondtalanságról vagy feledékenységéről volt szó.

Sota melléült s rémülten figyelte, hogyan küzd a fia az életben maradásért. Hosszú évek óta először érezte, hogy elhagyja őt az erő. Miféle támasz ő hirtelen, miféle biztonság e nő számára? Hogyan lendüljön támadásba a tej elapadása ellen? Kést vegyen a kezébe, vagy büntetőexpedícióra hívja a cimboráit? Most Sota és az ő emberei a baloldali ablakból kapják az ennévalót, mert a grúzok nyerték meg a legutóbbi harcot a meritókanálért. Na de tejet...?

– Az a három ott elől – súgta –, úgy néznek ki, mint a falusiak, nekik biztosan van tejük... Irena csóválta a fejét.

– Taszkanból vannak. Évente mennek a kerítésre.¹ De a gyerekeket rögtön elveszik tőlük...

Sota tanácstalan, a kis batyú pedig közben forog, üvölt, vágynál odatapsztja kis szájacskáját, ahová csak tudja, enni akar... Mit tehet Sota? Van a fia számára egy fűrészlap-

* A férfi- és női tábor elválasztó kerítésről van szó, ahol az aktust a drótokon keresztül, a többiek szeme láttára lehetett csak megejteni.

ból készített kése, az éle veszélyes, a fogantyúja simára csiszolt szarvasagancsból. A penge keskeny és hosszú, jól el lehet dugni a nadrágba. Vagy tud neki adni egy tisztességes adag aranylevelet és aranyport, van továbbá elrejtve egy nagy nyári bakancsa, egy bádogg-edénye, tíz méter kábele és egy pótkabátja. Mind életmentő dolgok. De a fia tejet akar...

Irena először látta Sotát tanácstalannak. Megfogta a kezét, meleg volt, és a tanácstalanságában is volt valami szilárd és férfias, így aztán Irena sem veszítette el a reményt. A gyermek közben mérgelődött, forgatta a fejét, alkalmanként szívott egy kis maradék tejet, levegőt is nyelt és sírva fakadt. Irena felemelte, megringatta, a kisfiú erre akkorát büfizett, mint egy meglelt férfi, aztán csak keresett és keresett tovább.

Sota gyűlöli a tehetetlenséget, bántja őt és megalázza, ha nem tud mit tenni. Összeszorítja a fogát, látszik, ahogy dolgoznak az izmok az arcán, de hát ő nem egy fenevad, hogy az élet banalitásait a tépófogaival oldhatná meg.

Végre fellélegzett, elmosolyodott, talán ebben a pillanatban jött egy ötlete.

– Na és mi lesz a neve?

– Ivan.

– Ivan? Ez szlovák név?

– Dehogyan. Itt a neveket csak úgy kiosztják. Nekünk épp ez jutott.

– Hm... Ivan... – mondja, mintha valami bűnt követett volna el.

Még hogy Zelencev! Az a füle botját se mozdítja, míg nem ég a ház. Sota már néhány napja jelentette neki, hogy a villanyvezeték körül kidőlt néhány fa, és némelyik belevágódott az oszlopokba. Zelencev szerint nem kell elsietni semmit, ha minden rizikós helyre oda akarnánk rohanni, akkor mind százfelé szaladhatnánk. Két nap múlva bebizonyosodott, hogy nem volt igaza, mert a fák tényleg kidöntöttek két oszlopot. A villanyvezetékek elszakadtak, Bujcsan pedig áram nélkül maradt. Az aggregátor csak egy kis ideig működött, aztán elkopott a csapágy, és eltartott pár napig, míg újat szereztek és kicserélték. A kis áramfejlesztő egy ekkora falu számára csak annyit ér, mint egy morzsa: épp csak, hogy sikerül vele villanyt gyűjtani a helyi tanácsházban és a katonáknál az őrsgben. A többiek, mint például az eladónő az üzletben, kénytelenek gyertyát gyűjtani.

Zelencev végül kiadta a parancsot, és az egész csapat, örök kíséretében, Bujcsanba indult. Munka után az örök kicsit elszórakoztak a helyi tanácsházban, megünnepelték a fa eladását, Sota pedig az üzletbe vette az irányt. Ott mindent beszerezhet az ember, vagy ha mégsem, hát legalább hasznos információkra tehet szert. A sötét üzletben égett a tűz a vaskemencében, a levegő nedves volt és meleg, a pult mögött a gyertyafényben egy zömök mongol nő üldögélt. Figyelmesen megnézte Sotát, s mikor megállapította, hogy egy elítélt, úgy gondolta, nyugodtan üldögélhet tovább.

Sota kertelés nélkül megmondta, mit keres. A mongol nő megfordult a széken, végigmérte a fegyencruhas embert és lassan feláll:

– Azt mondod, dajka?

– Fiam született – árulta el Sota a titkát.

– Néha keresnek ilyeneket, tudom... De kit találok ilyen hirtelen...?

– Az mindegy. Szükségem van rá, gyorsan.

– Jaj, istenem, micsoda világ ez – siránkozott a mongol nő. Tenyerével letörölte a pult-ról a nem látható morzsákat, aztán beletörölte a kötényébe. Nézte a magas elítéltet, abba-hagyta a siránkozást, aztán hivatalnoki szigorral tört elő belőle:

– Na de te képes vagy gondoskodni magadról. Nem vagy olyan közönséges!

– Sietek – mondta a férfi. Belenyúlt a pufajkája ujjába és a szegély nyílásából kihalászott egy aranygolyócskát. Letette az asztalra és várt, míg a mongol nőnek megcsillan a szeme. Aztán a golyócskát eltakarta a tenyerével.

– Keress előbb egy dajkát, jóasszony – mondta keményen.

– Várj csak, küldök valakit! – súgta a nő. Kigurult az üzlet elé és a téli verőfényben valakire tájsházolásban ráördített. Visszatért, befurakodott a pult mögé, begörgette az arany-szemcsét kövér tenyerébe és siránkozott:

– Szegény asszony, szegény asszony...

Az üzletbe bejött egy zömök fickó, minden bizonnyal félvér. Meghallgatta, hogy discséri a mongol nő Sotát, aztán meghallgatta a férfi kérését is. Mikor megtudta, hogy ért a puskákhoz, bólított, és elindultak. Az üzletből meg zúdultak utánuk a szavak, az újszülött daliáról, aki erős lesz, mint egy jávorszarvas, és túléli egész Elgent Bujcsannal együtt.

A férfiak léptei csikorogtak a befagyott úton, néhány házzal odébb mentek, és beléptek egy alacsony faházba. Bent egy nagy konyha volt, benne minden, amihez az elégedett élethez szükség van: meleg kemence kemencepadkával, asztal székekkel, ágyak, egy sarok a csirkéknek, egy szalmaköteg meg egy kecske. A lemenő nap erős fénye a kis ablakon keresztül tudott csak behatolni, de a meghitt konyhában az ember hamar hozzászokott a fényviszonyokhoz, s máris otthon érezhette magát. Tagar felesége az ágyban feküdt, egy csecsemővel a fehér keblén. Kicsit emlékeztetett a mongol nőre az üzletben, de ez fehér volt, mint a tej, széles, barátságos arca volt, telt testéből melegség és nyugalom áradt. Sotának kitágultak a pupillái. Hallgatta, hogy a szoptatott gyerek hogyan nyel, csámcsog, majd megfullad, s maga is érezni kezdte a szájában a meleg tej ízét.

Tagar bádögögrékben teát tett az asztalra.

– Te brigádvezető vagy? – kérdezte.

– Igen. Egy műszaki munkacsoportot vezetek.

– Tudsz puskát javítani?

– Megnézem... de... – ujjával a nőre mutatott. – Tejet akartam...

– Az el van intézve. De még a puska. Várj egy kicsit.

Tagar kiment a szobából, és Sota egyedül maradt a férfi feleségével. A nő nézte a mellett szívo apró kis száját és megszólalt:

– Bujcsanban két-három gyerek hal meg egy évben, de Elgenben állítólag több száz. Sapkákat, papucsákat szoktam varrni az elgeni gyerekeknek, néha kesztyűket is, tudom, milyen viszonyok vannak ott.

– Az étel kevés még a felnőtteknek is, mit várhatnak hát a gyerekek – motyogta Sota.

A meleg tej megtette hatását, a jóllakott csecsemő elfáradt, elengedte a nő mellét és elaludt. Sota irigykedve és zaklatottan nézte. A kis szájacská még álmában is mozgott, és minduntalan megpróbált a teli hasba még valamit beszippantani. Kátya óvatosan elhúzta őt onnan, mellét szégyenkezés nélkül fehér blúza alá rejtette, rámosolygott a gyerekre és finoman elringatta.

– Az anyatej nemcsak az ételből van – mondta. – Hányszor éhezünk, és tej akkor is volt. A tej a lélekből jön. Ha a lélek nyugtalan, nem segít az étel sem, s a tej elapad.

– Lehet. De a zónában sosem volt se nyugalom, se étel – vont a vállát Sota.

– A háború után azt beszélték, hogy a kisgyerekes anyukákat hazaengedik. Vagy legalább kitelepítik őket. Ezután Elgen megtelt gyerekekkel. Én meg csak varrok és varrok. Megfizetik, nem mondom, de úgy látom, haza valahogy senkit nem engednek.

Felállt, magasabbra emelte a gyereket, óvatosan megringatta, megrázogatta, míg az nem büfizett álmában. Megdicsérte őt a hősiességéért és befektette a mennyezet alá kifeszített lepedőbe. Sotára nézett.

– Biztosan segítene, ha elengednék őket... De látod, hogy van ez, akkor kevesebb sapkát varrhatnék. Melyik a jobb?

Sota hallgatott, benézett a sarokba. A kiskecske nagy szemekkel nézett rá, nem tudta levenni róla a szemét. Beszúrni a nyaka alá a kést, mindjárt lenne valami harapnivaló, gondolta, s a toladó gondolatot máris próbálta elhessegetni magától. Hallgatta a tűz pattogását és a tyúkok nyugodt kotkodácsolását.

Kátya feltette a tűzhelyre a teáskannát, rátett még egy fahasábot, s ahogy nézett a tűzbe, mintha csak magának mondta volna:

– Mi minden van egy nőnek a keze ügyében? Fűtyülök a sapkákra.

Bejött Tagar a puskával, úgy hordozta, mint egy királyi jogart. A melegben bepárásozott, gondosan kitörölgette egy ronggyal, aztán Sota kezébe adta.

– Akadozik.

Sota megvizsgálta a hideg fegyvert és elismerően fűttyentett. Egy régi Nagant puska volt, minden bizonnyal még a forradalom előttről. Mennyi ilyen puska van máig is a Kaukázusban! A tulajdonos észrevette a csodálatot és megjegyezte, hogy a kozákok valamikor tömérdek hasznos dolgot itt hagytak és eladogattak, s ezt a puskát még az apja hagyta rá.

Sota kipróbálta üresen, és valóban, a ravasz néha váratlanul beakadt, s csak ellenállás kifejtése után oldódott ki gyorsan megint. A puska így lövés közben elmozdulhatott és a célgömb olyankor kiszámíthatatlan volt. Sota szertartásosan szerelte szét. A nehéz harci puska nem nagyon volt alkalmas a vadászatra, de ezzel nem törődött. Megvizsgálta minden egyes alkatrészt, míg végül valamit talált. Az elsütőkar rugója csattant, néha jól benyomódott, néha viszont ellenállt és beakadt. Sota megmutatta a megrongálódott rugót Tagarnak, s a rugó mindkét részét óvatosan visszahelyezte, de most fordítva rakta őket egymás mellé. Ez legalább időszakos megoldást jelent, míg nem szerez új rugót. Tagar csóválta a fejét, hogyan lehetséges ez, hányszor szétszedte már a puskát és ezt nem vette észre. Megörült, barátian átkarolta Sotát, karját szélesre tárta, mintha ölelésébe befoglalná Kátyát, a tyúkokat és a kecskét is, és lelkesen kijelentette:

– Kapsz tejet, amennyit csak akarsz!

■ ■ ■

Polgár Anikó fordítása

Peter Juščák (1953): a zsolnai Közlekedési és Távközlési Főiskolán tanult, a Csehszlovák Rádió szerkesztőjeként dolgozott, majd különböző napilapoknál. Első, novellákat tartalmazó kötete 1986-ban jelent meg (*Komu ujde vlak* – Aki lekési a vonatot). Dokumentarista-publicisztikai könyvei: *Odvlečení* (Elhurcoltak – 2001, 2011) a *Michal Kováč a jeho břemeno* (Michal Kováč és az ő terhe – 2003). Legutóbbi könyve: *...a nezabudni na labute!* (...és ne feledd a hattyúkat! – 2015).

Polgár Anikó (1975, Vágsellye): költő, műfordító, irodalomtörténész. Dunaszerdahelyen él. Legutóbbi kötetei: *Régésző körömcipőben* (versek, 2009), *Ráfogások Ovidiusra* (tanulmányok, 2011), *Illatos kenőcsök háza* (műfordítás, Csehly Zoltánnal, 2013).

Az olvasó lelkébe írok

Peter Juščák 2014-ben jelentette meg *...a nezabudni na labute!* című regényét (...és ne feledd a hattyúkat! – magyarul 2016 áprilisában lát napvilágot Polgár Anikó fordításában), amelyben olyan nők sorsát dolgozza fel, akiket a második világháború végén szovjet munkatáborokba hurcoltak el.

– Csehszlovákia állampolgáiról, akiket a második világháború végén deportáltak a szovjet gulágokba, ahol elviselhetetlen körülmények közt rabszolgamunkát végeztek velük, először *Odvlečení [Elhurcoltak]* című, a dokumentumirodalomhoz sorolható művében írt. Ezeknek az embereknek a nehéz sorsához most egy regénnyel tért vissza. De mi volt kezdetben? Mi vitte rá arra, hogy egyáltalán foglalkozni kezdjen ezzel a „kegyetlen” témával?

■ Az első nyilvános információk az országunk felszabadulásakor a Szovjetunióba hurcolt emberekről, amelyek 1989 után jelentek meg. A kilencvenes évek elején még sok túlélő élt, eljártam a konferenciákra és a találkozókra, áttanulmányoztam több száz levelüket, feljegyzésüket. Riportokat írtam róluk a *Smena*, majd a *SME* című lapnak, művészi és történelmi dokumentumműveket készítettem a szlovák és a cseh rádiónak, illetve néhány filmforgatókönyvet is. Később hozzájutottam az elhurcoltak rendkívüli naplóihoz, és rendszeresen látogatni kezdtem a különleges mesélőket. Ivan Kováč doktorral, Alekszandr Szolzsenyicin fogolytársával több mint tíz évig találkoztam rendszeresen, és a legnagyobb meglepetés akkor ért, amikor a halála után a felesége, Cecília elmesélte a táborban megélt sorsát. Túlélte Auschwitzot, ahol elvesztette a szüleit és a lánytestvérét, majd a felszabadulása után mint „kém” került a sarkkörön található Vorkutába, a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségébe. Minden sors, minden történet érdemes lenne arra, hogy regényként feldolgozzák, nem volt egyszerű kiválasztani közülük olyat, amely bizonyosfajta univerzalizás jegyeit viseli magán.

– Az *Odvlečení [Elhurcoltak]* című könyv írásakor gazdag epikai anyagra tett szert, miután hatalmas erőfeszítéseket tett azért, hogy összegyűjtse a tanúvallomásokat. Röviden: egy nő sorsát meséli el, aki a nevével is feltűnően emlékeztet az ...és ne feledd a hattyúkat! regény szereplőjére, Irena Kalaschovára. Milyen arányban van tehát jelen ebben a prózában a realitás és a fikció?

Igor Hochel

■ A realitás és a regényfikció – ezek olyan kategóriák, amelyeknek véleményem szerint egyensúlyban kellene lenniük. Mindezt azért mondom, mert régmúlt történetek regénybeli feldolgozását gyakran az adott kort ábrázoló képnek tartjuk, és a továbbiakban ez az irodalom kínálta kép is befolyásolja a korszakról kialakított elképzeléseinket. Mivel könyvem esetében egy valós háború utáni helyzeten alapuló regényről van szó, elkerülhetetlen volt tartanom magam a történelmi realitáshoz. Ehhez természetesen nem elég meghallgatni több ember tapasztalatát. A múlt század közepéről kialakított kép teljességéhez szükségszerűen hozzátartozik, hogy kutatni, tanulmányozni kell az országunk felszabadításának idejéből származó történelmi dokumentumokat, valamint a helyrajzi és kapcsolati összefüggéseket a munkatáborok körzetében, ideértve a SzSzKSz táborrendszerét is. Szereplőnk esetében minden szerzői fikciónak megvan a megfelelője a valódi táboréletben. Hiszen az a szituáció, amelyben Irena Kalaschová találta magát, más nők esetében, más viszonyok közt és más helyeken is kialakulhatott. Több nő tapasztalata segített az írás során, és sok férfi is, miközben mindannyian szokatlan nyíltsággal beszéltek az élményeikről.

– *Melyik volt igényesebb írói munka: a dokumentarista elbeszélés létrehozása vagy a regény megírása ugyanarról a hihetetlenül nehéz témáról?*

■ A dokumentarista szöveg mindenekelőtt tényekkel dolgozik, kevésbé emberi vágyakkal, csalódásokkal, reménnyel, szerelemmel. A regényben ezzel ellentétben nem kell, hogy túlerőben legyenek a tények ahhoz, hogy az olvasó megismerje a korszak vagy a környezet valóságát. Természetesen mindez a mellett a feltétel mellett van érvényben, hogy a szerzőnek sikerül a fontos tények nyomait bejuttatni a hősök lelkébe és a hősök között létesülő viszonyokba. A célom egy olyan történet írása volt, amelyben a történelmi tragédia háttérében fokozatosan kihuny egy szerelem, ugyanakkor egy másik kezdődik. A környezet különböző módokon határozza meg ezt a szerelmet, bonyolult kérdéseket állít szembe vele, amelyekre nem vagyok képes válaszolni én, a szerző sem. A remény a lényeges, és ezt éppen a szerelem képviseli, mivel mindenütt megjelenik, ahol férfi és nő jelen van – és olykor a legváratlanabb alakokban.

– *Az igazságtalanul fogva tartott emberek, a totalitárius politikai rendszerek áldozatainak sorsát feldolgozó művekben nagyrészt inkább a férfiak dominálnak. Mi ösztönözte arra, hogy regényében a figyelem középpontjába a női rabokat állítsa?*

■ Mivel a nagy igazságtalanságról, ugyanakkor a szerelemről, a jó kapcsolatok, a család iránti vágyról, az olyan értékek kereséséről szóló történetet szerettem volna elmesélni, amelyek a lágerben is a felszínen tartják az embert, világos volt számomra, hogy ez a történet nőkről fog szólni. A nők kritikus helyzetekben látszólag érthetetlenül tudnak viselkedni, hogy végül megmutatkozzon, sokkal többre képesek, mint az egyenes vonalúan gondolkodó férfiak. Irena Kalaschová történetét választottam, mert ő volt az egyik a közül a két szlovákiai nő közül, akikről mindenki tudja, hogy szovjet lágerben születtek. Gyereke ráadásul könyörtelen licitálás tárgya lett. Figyelemre méltó, hogy a diktatúra miként tudja felhasználni a nőket a saját céljai érdekében, hazudik nekik, félrevezeti őket, visszaél teherbírással és áldozatkészségükkel. A kárpáti német nők Mecenzéfből (Medzev) és Szomolnokból (Smolník) ilyen példát jelentettek a donbassi bányákban. Napjainkban, amikor elárasztanak bennünket a kamasz modellek retusált angyalarcával teli reklámok, szinte hihetetlennek tűnik az egyik elhurcolt naplóbejegyzése: „Lekopasztott, szakadt ruhájú kísértetek tömegével találkoztunk, és csak szemtől szembe kerülve jöttünk rá, hogy azok a szürke hajú, fogatlan teremtmények nők voltak a szomszéd lágerből.” Irena egy ilyen sarkkörüi táborban találta meg a szerelmet, amely védelmet jelentett számára, és hitet valami emberiben. Mikor a valódi Irena később hazatért, gyakran énekelt egy hattyúkról szóló dalt – sokszor beszélt erről a fia. A nők a folyón úszó hattyúkat nézték, amik teljesen természetes

módon váltak a szabadság szimbólumává. Döntésem szempontjából néhány más részlet is fontos volt: például a valóban élt magyar táncosnő, Katalin csak azért vészett el a lágerrek útvesszőjében, mert elbűvölően táncolt. A könyvben jobb sorsa lett, és a címét is ő hagyta nekünk hátra.

– *A regénybeli alaptörténet, amelyet egész sor „kisebb” történet gazdagít, természetesen a fokozatosságra épül, bár nem kronologikus. Meglehetősen igényes kompozíciója van, amelyben különböző időkben játszódó események keresztezik egymást, rengeteg szereplő lép benne színre, s közülük sok saját sorssal rendelkezik. Hogy keletkezett a regény? Minden összeállt a fejében, és azt fokozatosan papírra vetette, vagy megalkotta a szereplőket, megírta a történetüket, majd végül mindezt egységgé komponálta?*

■ A kötet első részét három tábori nap keretezi. Ez alatt az idő alatt Irena engedélyt kap arra, hogy meglátogassa a fiát, túl lesz egy, a fiához vezető szörnyű úton, és sok apró esemény történik, s ezek az események összefüggésben vannak azzal a szöveggel, amit a tábori kapcsolatok, valamint az otthonra, a háború előtti szlovákiai, de magyarországi vagy lengyelországi eseményekre való visszaemlékezés is alkot. A második rész a nők hazafelé vezető útját írja le, illetve Irena hazatérését Késmárcra, ahol jóval korábban már halottá nyilvánították őt. A regényben több mint százötven szereplő van. Tudtam, hogy legalább a főbb szereplők esetében ismertetni kell gondolataik és törekvéseik motivációját. Megalkottam családi és személyes történetüket, beleértve születésük helyét és idejét, a legfontosabb élettapasztalataikat – ezt követően pedig a történet logikája kicsit mintha törvényszerűen merült volna fel számomra. Magát az írás módját egy segédfogalommal úgy nevezném, hogy „divergens írás az eredeti dramatikus íven”. Technikus vagyok, ezért mutatom be a mozgást szilárd konstrukció mentén számtalan kitérővel, amelyeket utólag korrigáltam magam után. Sok munkát igényelt a regény, főleg az időbeli vágások és a mesélés logikája miatt.

– *Úgy gondolom, hogy a regénybeli történetek meggyőző voltához, az esztétikai hatáshoz, valamint ahhoz, hogy a szöveg vonzza az olvasókat, az a tény is hozzájárul, hogy a barikád másik oldalán álló szereplőknek is elég teret hagyott. Nem csak monstrumokként állnak előttünk, még ha a masinéria részei is, hanem meggyőző lélektani rajzzal rendelkeznek, amely az emberiesség bizonyos fokát nyújtja nekik...*

■ A rossz eredetéről már sok könyvet írtak. Ma is élnek köztünk olyan emberek, akik nem képesek úgy átélni egy napot, hogy valakibe ne kötnének bele, leginkább a védtelenekbe, akiknek mély fájdalmat tudnak okozni. Nehéz időkben az ilyen típus hirtelen monstrummá változik. Találkoztam velük Irena is. A valódi, késmárki Irena a tundrán nemegyszer megérezte a felügyelőnő korbácsának ízét aranybányászat közben. A nő mint szadista nagymértékben felkeltette az érdeklődésem, és elég sokat foglalkoztam is vele. Ellenkezőleg, a szomolnoki Elena Puchyová a másik pólushoz vezetett el – az emberi jósághoz. Miközben mostohája juttatta őt a transzportba, hogy egyszerűen megszabaduljon tőle. Elena visszatérése a mostoha számára szörnyű volt. Lelkiismeret-furdalása majdnem elvette az esztét. Sokáig éltek egymás mellett Szomolnokban, Elena beteg volt, betegségét a lágernek köszönhetette, és már nem lehetett gyereke. Ennek ellenére megbocsátott a mostohájának. Arról is sikerült információkat szerezni, hogy a magyar foglyok miként harcolták ki a katolikus misét a lágerben, vagy arról, hogy milyen példátlan akciót hajtottak végre osztrák színészek – egyfajta táboorszínházat alapítottak, és járták a falvakat Vorkuta körül. Ez a színház a politruk előképévé vált, aki a marxizmus, a sztálinizmus és egyfajta bizzar humanizmus keverékével volt hivatott megreformálni a táborokat. Egyszerűen: még a legrosszabb ember is hordoz magában valamilyen traumát, és engem az ő traumái is felettébb érdekelnek. Vetkőztessék le a despotát, húzzák le az uniformisát, vízilóbörét, valamint válasszák le a sötét élményeinek hordalékát, és emberileg szétporlad a kezeik közt.

Peter Juščák

– Azt a módot, ahogy a regényt megírta, habozás nélkül realistának nevezem. A téma komolysága és súlya, illetve talán az azok iránti tisztelet, akik a valóságban túléltek (és rengetegen, természetesen, aki nem élték túl) a szovjet észak szörnyűségeit, mintha megkövetelték volna az ilyen szemléletet. Mintha ebben az esetben nem lenne tér a szöveggel vagy az olvasóval folytatott bármiféle posztmodern vagy pseudoposztmodern játékra. Vagy tévedek?

■ Nagyon sokáig mérlegeltem, hogy vajon belefogjak-e ebbe a témába. Többször elkezdtem írni Irena történetét, de mindig csak a jegyzetekig jutottam, nem voltam képes értelmesen megragadni a témát. Végül úgy döntöttem, hogy egyszerűen mesélem el, nyelvi és stilisztikai kísérletek nélkül. Egy ma már történelmi témáról van szó, az én célom pedig az volt, hogy a munkatáborok életén túl még valami mást is közelebb hozzak. Jobban érdekelt az emberek magatartása kritikus pillanatokban, Irena intim útja késmárki férjéhez, Johannhoz fűződő szerelmétől a különleges Sota iránti szerelméig Kolimán. Különleges élmény volt kutatni a nők viszonyulását a mindennapi embertelen valósághoz, egy karikírozott világban, amely saját magát civilizációs előharcnak gondolta, miközben éppen az ellentéte volt ennek – civilizációs szakadék. Elkerültem a kísérleteket, és abbéli szándékomban, hogy az olvasót ne riasszam el irodalmi manírokkal, egy hozzáférhető nyelv mellett döntöttem. A posztmodernre érintő beszéd bizonyos szempontból a szocialista realizmusról szóló szövegeleket juttatja eszembe, igazából ez a meghatározhatatlan stílus a nem egynemű fragmentarizmust és olykor a szerzői alibizmust idézi fel bennem. Nem gondolkodom a posztmodernről, mert sokkal erősebb témákat lehet találni a környezetünkben, mint bármilyen szerzői manír.

– A regény megjelentetésével felszabadult a téma nyomása alól, vagy feltételezhető, hogy még visszatér majd hozzá valamikor?

■ Az állampolgárok elhurcolásának témája további történelmi kutatást és publicisztikai feldolgozást érdemel. Én magam is több hihetetlen történettel találkoztam a vizsgálódásaim során, a szenvedés, a gyötrelem, de a szolidaritás, a barátság, az igazságosság iránti vágy történeteivel is. Azonban családok elpusztításáról és megsemmisített életekről is szó van. Nem vagyok benne biztos, hogy az elhurcolások témájához regényes feldolgozás formájában is visszatérek. Olyan korszakban és országban élünk, amely tele van témával, ezeket rendkívül sürgetőnek vélem, így hát majd az idő megmutatja, hogy mi is lesz a következő írásom tárgya.

– Az ...és ne feledd a hattyúkat! regényt roppant fontosnak tartom – formai kvalitásai miatt is, de főleg súlyos, tragikus üzenete miatt. Számomra mementóként is funkcionál. Ebben az értelemben mi lehet a művészi próza küldetése? Hozzájárulhat napjainkban valamilyen módon a társadalom katarziséhoz?

■ Minden műalkotás azt a célt állítja maga elé, hogy megszólítsa befogadóját, és olyan mértékben hat a környezetére, amilyen minőséget képvisel, illetve amennyire az olvasója/nézője/hallgatója készen áll üzenetének befogadására. Sok műalkotás civilizációk pillérévé vált, másokat betemetett az idő. Természetesen érvényes ez az irodalomra is. A szöveg mély nyomot hagyhat az olvasókban, de az idő haszontalan eltöltésének érzését is. Költői nyelven úgy is mondhatnánk, hogy az író az olvasójának a lelkébe ír. Ha sok olvasó képes megérteni őt, az irodalom is hozzájárulhat bizonyosfajta katarzishoz. Jó olvasó nélkül a legjobb író is csupán közönséges írnok. ■ ■ ■

Beke Zsolt fordítása

Az elzárkózás ideje

a tévékészülékek a rituálékra emlékeztetnek
a leárazott alkohol örömeinek idejére
a személyigazolványra kölcsönt osztogató bizalom idejére
az előnyös átalányok szolidaritásának idejére

csak a külső redőny legyen mindig leeresztve
a tél egyfolytában itt leselkedik
a szomszéd meg ott görnyed a poliészter hóember mögött
s a szabadon hagyott ablakokra fagyos tekintettel
várásolja rá az irigység és gyűlölet ékítményeit

a cukros vakolat alatt poliészter csikorog
mint a hó a lábunk alatt
a kókuszos habcsók a fogaink közt

nem kell félni
az elzárkózás ideje jön

van mit csinálnia, a konténerben lakik

mikor válnak a dolgok hulladékká?
mikor már nem használjuk őket
vagy mikor fölösleges cselekvésre készítetnek?

ott él a konténerbe temetve
az újabb kupacokba új folyosókat tűr
olyan dolgokkal érint, melyek nem érintik meg őt

Vijjogni tud és repülni

anyám egy madár
a fölénk magasodó fákon rikoltó madarak rajában
anyám nem tud beszélni, csak vijjogni tud
a madarak láthatatlanok
belevesznek a zöldbe, de mi tudjuk, hogy körülvették a várost
ártalmatlanok
ha maguk mögött hagynák a zöldet, hatalmas
fekete árnyékká állnának össze
anyám nem tudja, hogy ott van a rajban
ott él a többi madárral, s azt teszi, amit ők
anyám azt sem tudja, hogy vijjog
sőt, még azt sem tudja, hogy repül
anyám szépen tud repülni
mindenféle dolgokat csinál
olyanokat, amiken olykor a madarakat szoktuk rajtakapni
rá tud ülni az ágra felröppenni a falombra
anyámat nem tudom megkülönböztetni a többitől
csak azt mondom, az egyik madár ott az anyám
anyám nem tudja, hogy ő madár
erre nincs szüksége az életéhez
ezt meg tudom érteni
néha egy madártársával a lehullott tollak közé ugrik
de nem igazán tudja, hogy miért
nyomban el is felejtí s meg sem ismeri őt a többiek között
a madarakat főként este hallani, az az ő idejük
az emberek ülnek a padokon
hallgatják a lomokon átszűrű rikoltást, s azt mondogatják
milyen csodás környezet
anyám a park ártalmatlan része
még ha meg is van győződve saját természetfeletti képességeiről
gondolom, ez csak azért van, mert nem tudatosítja, hogy repül
de teljesen mindegy, mit gondolok
csak a fejemben van mindez – ahogy az emberek mondják
a madarak nem kommunikálnak
vijjog az egyik másik harmadik
úgy tűnik, együtt vijjognak, de ez nem igaz
csak azért vijjognak, mert a többi is

Polgár Anikó fordításai

Katarína Kuchelová (1979): költő, irodalmi publicista, kulturális menedzser. Itt közölt versei *Vie, čo urobí* (*Tudja, mit csinál*) című kötetéből valók. Versei több nyelven is megjelentek.

A temetőben egy öreglány mosóporral

sikálja a sírkövet.

A bőr, akár forralttejen a bőrke,
felidézi, mihez hasonlatosak ők
a kő innenső és túlsó oldalán.

A gyöngédség tehetetlen szájalom.
Az érintésre kész karok és ajkak
keményebbek, mint azok bőre,
akiket meg is érintenek.

A gyöngédség menedék.
A beteg gyerek homlokára lehelt csókok
gyógyítják az anyát is.

A könyvárus elmosolyodott:

„Te mintha tényleg elhinnéd, hogyha hozzáérsz,
az valami szent dolog...

Hát... te aztán naiv vagy...

olyan ez, mint azt hinni, hogy szűzlánnyal...

a szüzek hófehér farocskái, hogy azok máshogy illatoznak.

Beszari vagy, mintha valamit óvnál.

Ez csak benned létezik.

Úgy megröhögtetted, hogy szinte sírok.”

Tudni szeretted volna, hogy lehet-e
álomban nevetni,

de ezt saját magadról se tudod.

A nővéred egyszer azt mondta,
hogy álmodban sírtál.

Talán nem is tudsz róla.

De azt tudod, hogy aki ölelésre
tárta a karjait,
akárcsak a kereszten,
az az ütés előtt is kitárulkozott.

A férfiak igyekeznek

mind jobban hasonlítani egymáshoz.

Minden gesztus tovább tart,

hiszen mindnek meg kell kettőződnie.

De az ököl, bárhogy szorítsák is össze, nem képes megtartani a nők sikamlós csípőit.

A nők igyekeznek magukhoz se hasonlítani.

Nyirkos szemük és halszájuk

kis késéssel nyílik csak meg

a férfiak szája után.

A város hálózat, ez a szoba is, redőny,

hangok a tévéből, könnyűek, akár egy nyálgyöngy.

Keverj hozzá port, kend be vele a szemed.

Látod az ígéret földjét?

Ádám ír.

Megnyálazott ujjal töröl, átír.

A papír egyes rétegeit

a tinta átugorja.

Könnyebb elégetni a papírt,

mint elérni a tiszta réteget.

A legsűrűbben teleírt oldalak lángja

terjed szét a leggyorsabban.

A kiszáradt tinta kialszik a papíron,

s a láng lefejt, akár a cérnát.

A könyv végénél már egy egész cérnagombolyag van a kezében.

Verset ír a versírásról.

A te menyasszonyi ruhád olyan

egyszerű lesz, akár a táj,
az öle csupa hó,
rajta az állatnyomok első füzére,
melyek némán irányulnak a forrás felé.

Már tudsz a melegeiről, amit egy lány kiszálaz a ruhájából,
a szétfolyó vércseppekről.
A sürgős gyümölcsle-öntésről a gyümölcshússal együtt.

Csupasz a lába.
Sötétben is nyitott szemmel.
A gyümölcsök girbegurba hegei
keskenyebbek, akár a zárt szemhéjak.

A hó elolvadt, a víz felivódott.
A zene, mely el sem hangzott, tompán zúg.
Egyre önfejtőbben hallgatok ott,
ahol a sápatag kislányt érzem,
amikor simogatlak.

Csehy Zoltán fordítása

Joe Palaščák (1984): költő, irodalomtörténész. Teloi (2008) című verskötete Ivan Krasko-nívódíjat kapott. Itt közölt versei ebből, illetve *Notácia* (Lejegyzés, 2014) című kötetéből valók (Modrý Peter, 2014). Irodalomtudósként a kortárs szlovák költészettel foglalkozik.

Csehy Zoltán (Pozsony, 1973): költő, műfordító. Legutóbbi könyve: *Experimentum mundi (Posz)modern operakalauz*, Kalligram, 2015.

Első és utolsó SZERELEM

NEGYEDIK NYELV

*„Pozsony háromnyelvű város volt. A negyedik nyelv a hallgatás.”
Tuvia Rübner*

Ha most Gabriel lenne a mesélő, biztos nem árulta volna el, de mi a háta mögött elmondjuk, hogy tizenhat évesen verseket írt. Teletűzdelte ragrímekkel: szeretem – ígérem, hazáját – mámorát, csüggedő – reménylő és hasonló, de Gabrielnek tetszettek a saját versei, mert nem sejtette, hogy ezek vacak rímek. Szerencsére szégyenlős természetű volt, úgyhogy senkinek sem mutatta meg a költeményeit. Később, felnőttként próbált elbeszéléseket is írni, de valahogy nem hitte el a saját maga által kitalált történeteket, úgy érezte, mind csak betűhalom a papíron.

„Szevasztopolban evakuálási parancsot kaptunk, a mi csapatunkat a Kornilov hajóra irányították. Amikor a gyűjtőponthoz értünk, már ezrek vártak ott, katonák és civilek egyaránt. Hihetetlen helyzet állt elő! Az emberek lerohanták a hajókat, egyáltalán nem foglalkoztak azzal, hogy állandóan lőnek. Mi a kisebb csapatok közé tartoztunk, körülbelül húsz-harmincan voltunk. Az egyik fiú észrevette, hogy a Kornilov hajólépcsőjét még nem húzták fel teljesen, talán két méter magasan helyezkedett el. Felhúzódkodott rá, felhúzott engem és egy velem egykorú fiút, Rykovot is, utánunk jöttek a csomagok, majd a többiek. Így kerültünk a Kornilovra.

Nagyon szegényes élelmiszerkészlettel rendelkezünk: egy zsák kristálycukor és egy zsák kenyérmorzsa, amit más zsákokból ráztunk ki. A csapatunk napi ételadagja egy bögre cukor és egy bögre zsemlemorzsa volt. Én egy kenyértartóban összekevertem ezeket a finomságokat és kézzel ettem. Biztos szépen néztem ki maszatos szájjal, de tisztálkodásra és hasonló kiváltságokra gondolni sem mertünk. Gépfegyverekkel lőtték a hajónkat a felkelők és azok a kétségbeesett emberek, akik a parton rekedtek. A hajónkon nem volt szén, ezért kivontattak minket a horgonyzóhelyre és ott hagytak. Ágyúkkal lőtték ránk a partról, de nem találtak el. Éjszaka mellénk úszott egy szénnel megrakott hajó, egész éjszaka szemet

pakoltunk, kézzel, kosárban, ki hogy tudta. Végre volt hajtóerőnk és kihajózhattunk Norvorszijzsk irányába. Csakhogy onnan is menekülnünk kellett. A hajónk Törökország felé vette az irányt, de éjszaka egy angol torpedóromboló visszatérített minket Szevasztopolba.

Szevasztopolban leszállítottak minket a hajóról. Végre a sajátjaink között voltunk. A mi csapatunkból öt-hat tiszt, Rykov, a kereskedő fia és én maradtunk életben. Nagyon rosszul éreztem magam, talán lázas voltam, csíptek a tetvek, a kezem annyira be volt dagadva, hogy nem tudtam kigombolni a nadrágomat. Fájtak a fagyási sebek a lábamon. Egyszer, mikor eszméletlen voltam, Rykov elvette a csizmámat és minden pénzemet – elég sok volt nálam – és eltűnt. Nekem meg ott hagyta szakadt kapcáját, aminek még talpa sem volt. Szenvedtünk az éhségtől, senki sem gondoskodott rólunk. Egy halász feleségénél laktunk. Az a jó lélek talán megsajnálta, adott néha egy kis halfasírtot és gondomat viselte. Gyógynövényes forró fürdőt készített nekem, kengette a fagyási sérüléseket a kezeimen és a lábamon. A sebek jól gyógyultak, csak a sarkam gennyedzett.

Egyszer, mikor kijöttem a házból, észrevettem egy tengerészcsapatot, az egyikük ismerősnek tűnt, rákiáltottam: bócmán! Megfordult és megismert – Kremencsugban nálunk laktak, ők rekvirálták a szobánkat. Kérdezte, mit keresek itt. Elmondtam neki, milyen helyzetben vagyok, és nem tudom már, miért, de megkérdeztem tőle, hogy nem látta-e valahol a nővéremet. Megígérte, hogy kideríti, mi történt vele, de ő úgy tudja, hogy Szevasztopolban van. Megadtam neki a címemet. Néhány nap múlva eljött Oľa, hozott nekem nadrágot, bakancsot és ételt. Elmonda, hogy hol lakik, és megígérte, hogy még eljön. Vártam, vártam, de semmi. Végül úgy döntöttem, hogy megkeresem őt. Amíg vártam rá, sok minden történt, amputálni akarták a lábfejemet, de elszöktem a kórházból. A halász feleségének köszönhetem, hogy nem veszítettem el a lábaimat.

Még mindig rosszul éreztem magam, de így is továbbindultam. Összeszedtem a holmimat, többek között azt a pokrócot is, amit még otthonról hoztam, és elindultam, hogy megkeressem Oľát. Kemény út volt, két-három lépcsőfok után már nem bírtam, le kellett ülnöm, hogy pihenjek. Végre megérkeztem. Oľa szobája G. kapitány lakásában volt, ahol a feleségével és a két gyerekével lakott. Tudtam, hogy nem maradhatok sokáig, de már egész jól voltam és a tetvektől is megszabadultam. Oľa akkoriban gépirónőként dolgozott valamilyen katonai alakulatnál. Nekem sikerült helyet kapnom az erőd hadbiztosánál. Egyszer G. kapitány kíséretében voltam Kercsben. Egy Smith-Wesson volt a derekamra csatolva! Majd a katonai pékségbe osztottak be, a forró kenyeret kellett kivennem a kemencéből. Megégettem a kezemet, úgyhogy úgy döntöttem, hogy el kell tűnnöm. Egyszer munka után elvittem egy kenyeret, és uzsgyi.”

Gabriel szerette a nőket, de talán nem eléggé. Legalábbis nem úgy, ahogy a nők szereték volna. Könnyen szerelembe esett, akár az utcán is, de a szerelmet magánügynek tartotta, amit az embernek magában és csöndben kell elrendeznie, mint az Istenhez való viszonyát, nem pedig kitűznie a zakója gallérjára vagy a kalapja mellé. Lehet, hogy emiatt, de lehet, hogy más okból, a kapcsolatai leginkább ahhoz hasonlítottak, mint mikor a rágót nyújtjuk – minél hosszabb, annál vékonyabb, és egy adott pillanatban meg puffl, elszakad. Gabriel esetében tehát akár érzelmi szórakozottságról is beszélhetünk. Ha ő lenne a mesélő, talán azzal magyarázná ki magát, hogy nem találta meg az igazit – abból a széles körben elterjedt teóriából vagy inkább hiedelemből kiindulva, hogy valahol a világban kószál a másik, hiányzó, ellenkező nemű felünk, akit tudat alatt keresünk, hogy egyesülhessünk. Ehhez az elképzeléshez inkább nem fűznék hozzá semmit, mert az túl messzire vezetne; az elbeszélésünkben megelégszünk azzal a megállapítással, hogy az adott pillanatban öszszeforratlan félelme Gabriel egy egyszobás lakásban élt a pozsonyi Ostredky lakótelepen.

A nyugdíjas korú férfiaknak sok szabadidejük van, úgyhogy Gabriel az emlékek elbeszélte történelemmé avanszálása mellett más tevékenységekkel is múlatta az időt. Szeretett például főzni – fogalmazhatnánk úgy is, hogy az ételkészítésében élte ki az alkotói ösztöneit, ám étkezés tekintetében visszafogott volt. Saját recept alapján készített pástétomokkal és kenőkekkel ajándékozta meg a szomszédait és az ismerőseit, nyáron uborkát és gombát tett el, lekvárt és dzsemet főzött. Ezen a kedvtelésén kívül galériákba és múzeumokba járt kiállításokat nézegetni, néha koncertre is elment, de a mi, és talán az ő szempontjából is az volt a legfontosabb, hogy beiratkozott a Harmadik Kor Egyetemére, annak is a tör-

ténelem szakára. Az egyetemen több hányattatott sorsú emberrel is találkozott, akik élet-története szinte kínálta magát a feldolgozásra. Akadtak olyanok, akik nem voltak hajlandók emlékezni a nehéz időkre, de voltak páran, akik készséggel vállalták az interjúalany szerepét: egy férfi, akit még középiskolás korában börtönbe zártak, mert a barátaival együtt szeretett volna építeni egy tengeralattjárót és azzal átúszni Ausztriába; egy paraszt lánya, akit kizártak az iskolából, mivel az apját mint kulákot börtönbe zárták, és most, hosszú évek múltán próbálta bepótolni a lemaradását, vagy egy másik férfi, aki az ostravai bányákban töltötte a katonai szolgálatát a műszaki segédzászlóalj tagjaként és az egyik térszben jóvedelmező melléktermelést indított be és vezetett, egészen addig, míg le nem csukták.

Annyit még mondjunk el, hogy Gabriel nem hülye, és a történetek átírásakor néha átvillant az agyán, hogy az elbeszélt történelem, amit lejegyez, egyoldalú. Elnyomásról, sérelmekről és méltatlanságokról szólnak, de hallgatnak a kegyesebb sorsfordulókról, a társadalmi felemelkedésről és sikerekről, sőt az élet szokványos fordulópontjairól: az esküvőkről, keresztelőkről vagy temetésekről. Azon tanakodott, hogy vajon azért, mert az emberek a szenvedéseikről és a traumáikról számolnak be szívesebben, mivel így hősként tetszeleghetnek, míg a boldog pillanatokban nincs semmi figyelemreméltó és egyedi – Tolsztojhoz hasonlóan úgy látják, hogy az emberi boldogság mind egy kaptafa. Volt még persze egy sokkal egyszerűbb magyarázat, miszerint a huszadik század több szenvedést hozott, mint boldogságot, mikor ebbe belegondolt, elszégyellte magát, amiért olyan átlagos, történelmi kataklizmáktól mentes élete volt, mint valami protekciós kölyöknek. A boldogság tiszta, hamisítatlan pillanatait azonban ő sem tudta felidézni.

„Megint Olánál voltam. Szerencsém volt, találkoztam R. ezredessel, aki nálunk lakott. Elintézte, hogy a főhadbiztosnál teljesítek szolgálatot, a tisztibédülő élelmezési biztosának voltam a segédje. Jól ment a sorom, volt mit ennem, csak nem volt hol aludnom, a kerti filagóriában húztam meg magam. A munkám abból állt, hogy szétosztottam a tízórákat a hadbiztosi hivatal irodáiban, gondoskodtam a tartalékraktárról, vezettem a nyilván tartást. Amerikai felszerelést kaptam, és mikor úgy állt, hogy ellátogat hozzánk Wrangel tábornok, varrtak nekem egy remek nadrágot. A tisztiszolga felöltöztetett; felszolgálskor kellett volna bemutatkoznom a tábornoknak. Volt rá némi esély, hogy felvesz a kadétképzőbe. Végül azonban nem lett belőle semmi, mert a tábornoknak el kellett utazni a frontra.

A parancsnokság végül Wrangel tábornok nélkül is úgy döntött, hogy meg kellene próbálnom a felvételit a haditengerészeti akadémiára. A hajón, amely Szevasztopolból hozta át az embereket az akadémiai létesítményekbe, egy II. osztályú kapitány hívatott és megkérdezte tőlem, hogy ki vagyok, és mit akarok. Mikor bemutatkoztam és elmondtam, hogy kadétképzőbe szeretnék járni, nagyon készséges volt és meghívott a lakására. Ott azt mondta, hogy ismeri a nevemet, és könyveket adott, hogy azokból tanuljak. Másnap történelemből vizsgáztam. Ezután következett a hittan, majd egy napra rá lett volna a matekvizsga. A kapitány már elő is készítette a tankönyveket számomra, de mondtam neki, hogy felesleges, mert már semmit sem tudok matekból, ez alatt a szörnyű év alatt mindent elfelejtettem. Semmi baj, mondta, így is fel van véve. Akkoriban az ember neve még jelentett valamit.

Így lettem a haditengerészeti szakiskola 7. század 4. szakaszának kadétja, de a továbbiakban is az eredeti helyemen szolgáltam. Egyszer csak katasztrófa történt. Átszakadt a front, evakuációt rendeltek el. Meglátogattam Olát. Közölte, hogy távozik. Én úgy döntöttem, hogy megpróbálok hazajutni. Elmentem a munkahelyemre, a raktár ajtaját fel-törték és mindent elvittek. Mit csináljak, hová menjek? Bementem a kifosztott raktárba, hogy ételt keressek. Találtam egy fél kenyert és három sózott halat. A kikötőbe vettem az irányt, ahol több százan várták, hogy evakuálják őket – a városban már feltűntek a piros szalagos fegyveresek. A franciák szállították motorcsónakon az embereket a hajókra, mindenki csak azt vihette magával, amit maga elbír. Egész éjszaka és egész nap vártunk, míg sorra kerültünk. Szörnyű idő volt, november, hideg, szél.

Végül a Győzedelmes György páncélos cirkálón találtuk magunkat, motorja nem volt, csak a váza maradt ép, meg az ágyú – mikor a németek kivonultak Ukrajnából, tönkretették a hajó műszaki berendezését. Rövidesen az Ilja Muromec jégtörő vontatójához csatlakozott a hajónk, és a Carigo torpedóromboló is húzott minket. Kijutottunk a kikötőből és a Boszporusz felé hajóztunk. A mi hajónkon éhínség uralkodott, a torpedó-

rombolón még víz sem volt. Kötelre erősített kübliben szolgáltattuk nekik a vizet. Próbáltam tengervizet inni, de kihánytam. Az egyik gépen észrevettem egy vízmérő csövet, piszkálni kezdtem a csavart. Egy pillanat múlva tele volt a bögrém zsíros vízzel. Mikor vissza akartam csavarni a csavart, sorban álltak mögöttem az emberek, hogy megkapják a maguk 'vizadoját'. Rövidesen észrevették a tengerészek, mit csinálunk, úgyhogy búcsút kellett mondanunk a víznek. Arra is emlékszem, hogy a lisztből – nem tudom, honnan szereztem – tésztát csináltam és a gépeken szárítottam ki.”

A magányosan élő férfiak egy idő után nem borotválkoznak, nem vágják a lábkörmüket, és mire észbe kapunk, már a taknyot húzogatják ki az orrukából nyilvános helyen. Ezt megelőzendő, ajándékozzunk Gabrielnek egy barátnőt. Manapság mindenféle szeretőt barátnőnek szokás nevezni, de Gabriel esetében valódi barátnőről van szó. Ami a régbenyúló vitát illeti, miszerint lehetséges-e valódi barátság nő és férfi között, mondjuk ki, hogy igen. Férfi és nő közötti barátság létezik, csak természetesen más jellegű, mint két férfi között, amit Gabriel példája is bizonyít.

Gabriel a barátnőjével is a Harmadik Kor Egyetemén ismerkedett meg. A hölgyet testi és lelki szempontból is kellemes védőburok vette körül, sokat mosolygott, és ami fontos, hogy Gabriellel ellentétben meglehetősen beszédes volt. Az özvegyasszonynak két felnőtt lánya és több unokája is volt, úgyhogy biztos nem szenvedett a magánytól, inkább arról volt szó, hogy bensőséges viszonyban állt az őt körülvevő világgal, szinte magához akarta ölelni az univerzumot s ennek részeként az eleinte visszafogott Gabrielt is. Rövidesen kiderült, hogy összeköti őket a történelem iránti őszinte érdeklődésük, ami a nő – egy régi pozsonyi család sarja – esetében különösen Pozsony történelmét jelentette. A korukra való tekintettel talán nem meglepő, hogy a kapcsolatuk plátói volt, de nem emiatt illetjük baráti jelzővel. És nem is amiatt, hogy csak néhány hónap elmúltával kerültek tegező viszonyba. Evka asszonyban – nevezzük őt így – megvolt az, amit a szlovák költőóriás, Hviezdoslav „a lélek szent békétlenségének” nevezett, és Gabrielt is sikeresen magával rántotta. Gabriel korábban is elment egy-egy koncertre, de Evka asszony hatására bérletet vásárolt, sőt szombatonként (a vasárnapokat az asszony a családi találkozókra tartotta fenn) kirándulni ment a környékbeli erdőkbe. Gabriel városi, kávéházi ember volt, harmonikus kapcsolatát a természettel „az élni és élni hagyni, de tisztes távolságban maradni” jelszó határozta meg. Amit Evka sétának nevezett, Gabriel turisztikaként értékelte, ám soha nem hozta tudomására, milyen ellenszenvet érez a rögös utakon való hosszú séták iránt. Még egy magas szárú, fűzős cipőt is vett magának, amit egykor „úttörő bakancsnak” hívtak.

Az imént elmondottak jól szemléltetik az egyik legfőbb különbséget a férfi–férfi és férfi–nő barátság között – Gabriel a barátját egyszerűen elküldte volna a búsba, ha azzal állt volna elő, hogy menjenek el kirándulni, ám férfi–nő barátság esetén hajlamosak vagyunk rá, hogy a tisztán egyéni – esetenként számunkra ellenszenves – hajlamokat az ellenkező nem megmásíthatatlan vonásának tekintsük, és inkább beletörődünk, hogy élvezhesük azokat a vonásokat, amelyek boldoggá tesznek. Így hát Gabriel nagy türelemmel látogatta Evka kedvenc teaházát, annak ellenére, hogy a teát színezett víznek, a vele kapcsolatos rituálékat szektás tévelygésnek tartotta. Ugyanakkor ha a réten pihentek, és Gabriel hébe-hóba rágyújtott egy cigarettára, Evka, bár párszor összehúzta a szemöldökét, végül nem szólt egy szót sem, és rövidesen felhagyott ezzel a hatástalan pantomim előadással is.

Mivel Gabriel nem igazi személy, a barátnője sem lehet igazi, ebből kifolyólag esetleg egyesek kifogásolhatják, hogy túl nagy teret szentelünk neki. De hisz ezek csak betűk a papíron, egyel több, vagy kevesebb. Hallgassatok rám, Evka asszony még hasznos lehet a számunkra.

„Végre behajózunk a Boszporusz szorosba. A fedélzeten vagyok, a kilátásban gyönyörködöm. Látni Konstantinápolyt, tüzérségi lövéseket hallani. Körülöttünk mindenütt hajó. Ezek a mi hajóink, cirkálók, torpedórombolók, motorcsónakok, és rajtuk több mint tízezer ember. A hajókhoz kenyérrel, szardíniával és más ételekkel, alkohollal megrakott evezős csónakok érkeznek. Cserekereskedelem. Aranyórát kenyérért és szardíniáért cserébe. A franciák motorcsónakokkal zavarják el az üzéreket. Le kell adnunk a fegyvereinket. Kár, ez a legjobb árunk, amit fel tudunk kínálni.

Hogy meddig voltam a hajón, nem tudom. Végül elkezdnek minket leszállítani. Hajdárpasa partján vagyunk. Körbevettek minket a francia katonák, sok közöttük a néger, elterelnek

minket egy négyszögletes épülethez, aminek a sarkainál magas tornyok emelkedtek, a pozsonyi várhoz hasonlított. Szelimije. Lapos sziklalapokkal lefedett folyosó. Ez minden. Lehet aludni és pihenni, éhesen, szomjasan a hidegben. Másnap szobákba osztanak. A mi szobánk végtelenül kopár és kicsi, de van erkélye, és legalább a padlózata fából van. Eleinte nem adtak enni, később kaptunk egy kenyeret, gyakran penészeset, tíz ember egy kenyéren. Mindenkinek jutott egy szelet. Ezenfelül hatan-nyolcan kaptunk egy konzervet, ami csak kicsit volt nagyobb, mint nálunk a májkrém, meg két kanál, pálcával elsimított cukrot és száraz teafüvet, ki mennyit akart. Amit meg lehetett enni, azt megettük, de mit kezdjünk a teafüvel? Az épület közepén volt egy nagy udvar, ahol több tűzrakóhelyen is égett a tűz, mindenki főzött, amit tudott, és melegegett. Az egyik mellett elaludtam és kiejtettem a köpenyemet.

Épp mikor egy idő után megszoktuk ezt az életet, egy francia motorcsónakba ültettek minket és átvittek egy kis rozsdás hajóra, a Morjakra. Hideg, szél, és mi a nyitott fedélzeten voltunk. Megláttam egy összetekert kötelet, belemásztam a közepébe és betakartam magam a pokróccal, azzal, amit otthonról hoztam. Az egyetlen 'szórakozásom' az volt, hogy 2-3 órára beálltam a sorba, hogy kapjak egy bögre forró vizet. Egy nap egy gyönyörű fehér hajó jött a közelünkbe. Közölték, hogy aki szeretne Jugoszláviába utazni, az azonnal menjen át a másik hajóra. Mi, akik a fedélzeten voltunk, mi értünk át elsőként arra a másik hajóra, a többiek nem jutottak fel rá. Itt olyan életünk volt, mint a mennyországban. A hajót a törököktől bérelték, és itt tartózkodott Wrangel tábornok személyi testőrsége. Minden nap marhapörköltöt kaptunk, más ételre nem emlékszem. A katonák gyakorlatoztak, és mindennap szólt a katonazene. A fedélzetközben aludtunk. De semmi sem tart örökké, ez a viszonylag jó élet sem tartott. Megint át kellett szállnunk egy másik hajóra, a Szaratovra. A fedélzetköz már foglalt volt, a fedélzeten kellett maradnunk. Nehéz napok jöttek, december volt, közeledett a karácsony. A tengerészek minden reggel felmosták a fedélzetet, nekünk folyton odébb kellett mennünk. Ülök a fedélzeten, és majd megfagyok, egyszer csak megáll mellettem három suhanc, bámulnak, majd kérdezősködni kezdenek: 'Te vagy az? Nem emlékszel ránk? Hiszen együtt vettek fel minket a kadétképzőbe. Mit keresel itt? Miért nem húzod meg magad a fedélzetközben?' Elmentünk a fedélzetköz parancsnokához, vigyázzba vágtuk magunkat, szalutáltunk és jelentettük: 'Alexej nagyfejedelem és trónörökös szeverasztopolli haditengerészeti kadétképző 7. század 4. szakaszának kadéja, K. G.-G. kéri...' A parancsnok kezet fogott velem és azt mondta, hogy örül, hogy lát és engedélyezi, hogy náluk szállásoljam el magam."

A fehérhajú férfi annak ellenére, hogy külföldi, szépen, nyelvtanilag helyesen beszél szlovákul, csak egy kicsit lágyabb és dallamosabb a kiejtése. Gabrielt nem zavarja, hogy a története messzi tájakon és városokban játszódik, örül, hogy sikerült egy még élő tanú vallomását megszereznie egy olyan történelmi eseményről, amely – ahogy azt a szlovák és történelem szakos tanárok körében szokás szépen megfogalmazni – rányomta a bélyegét az egész huszadik századra és a mi térségünk történelmében is rajtahagyta a kézjegyét. Gabrielt éppen ezért nagy gondossággal vezeti át a férfi elbeszélését a papírra, egyik szót a másik után. Csak egyetértésünket fejezhetjük ki a hozzáállásával kapcsolatban, és nagyra értékeljük azt az igyekezetét is, amely a felvétel lehető legpontosabb lejegyzésére irányul. De mi nem elbeszélt történelmet írunk, hanem elbeszélést, úgyhogy bár maximális tisztelettel adózunk az elbeszélőnek és az átírónak, mégis fenntartjuk a jogot, hogy néha egy-két dolgot kihagyjunk. Végeredményben az elbeszélés és az elbeszélt történelem is csak betűhalom a papíron, de mi hiszünk abban, hogy az elbeszélést más törvényszerűségek uralják, mint az elbeszélt történelmet. Az igazság pedig az – mint tudjuk –, amit elhiszünk. Nekünk sincs szükségünk ennél nagyobb, tudományosan alátámasztott igazságra. ■ ■ ■

Garajszki Margit fordítása

Pavel Vilikovský (1941): szlovák író, műfordító. Regényeit több nyelvre is lefordították. Magyarul legutóbb az *Egy igazi ember története* (2014) jelent meg Garajszki Margit fordításában a Kalligram kiadónál.

Garajszki Margit (1983): műfordító.

A normalizáció ismeretlen hősének emlékműve

Pavel Vilikovský: *Egy igazi ember története*.
Garajszki Margit fordítása. Kalligram, Pozsony, 2014.

Miért is napló? És milyen mértékben működőképes a választott forma?

Megvannak az előnyei és a hátrányai is: utóbbiakhoz tartozik annak szükségessége, hogy meg kell indokolni, miért éppen ilyen ember, ez a szereplő adta egyszerre csak privát írásra a fejét, ennek a fajta tevékenységnek bizonyos motivációt kell adni (ez Vilikovský könyvében inkább könyvízü, mint meggyőző). A választott műfaj előnyei leginkább a szerző korábbi könyveinek kontextusában mutatkoznak meg. Az újabbak – mondjuk *A gonosz önéletrajza* óta – kellemetlenül hasonlítani kezdtek egymásra: igen, minden lehetséges szóba került bennük (különböző, egymástól már első látásra is határozottan eltérő szereplők különböző története), azonban az elbeszélő hangja egyre ismerősebben hangzott; mintha ugyanaz az ember nézné a világot, és ugyanolyan hangon mesélne róla nekünk, miközben a könyvről könyvre egyre inkább dominál, az emlékezés technikáit mozgósító eljárás motorjából fokozatosan fogyni kezdett az emléküzemanyag.

A naplóforma lehetővé tette Vilikovský számára, hogy változtasson ezen a hangon: a fáradt (saját magától is fáradt) és öregedő értelmiségi helyett teljesen más (egy igazi) ember beszél. Amíg szólhatott hozzánk, a szerző többé-kevésbé sikeresen birkózott meg

a választott műfaj problémáival, és kihasználta előnyeit. Sikerült tartania magát a nyelvi stilizálás választott fajtájához, és közben nem esett a sztereotípiák csapdájába, bár egyes laikusságra utaló nyelvi elemek gyakori ismétlődése sejteni engedi, hogy a szöveget az íráskészség olyan szintjén kifaragni, amely a szerep-

lőnek megfelel, nem éppen a legkönnyebb annak az embernek, aki élete nagy részében a nyelvvel foglalkozott. Minden szerzőnek, aki a stilizált naplóforma használata mellett dönt, és annak segítségével meséli el a történetet, egy másik ellentét problémáját is meg kell oldania. Ez az ellentét azokat az összefüggéseket érinti, amelyekre a leírtnak (tehát a naplónak), illetve az elmeséltnak (tehát a történetnek, amely sokkal többet követel magának ezekből) szüksége van. A napló az éppen átél (nap, hét) még aktuális, viszonylag rövid szakaszára összpontosít, és szerzőjének (ugyanakkor egyetlen – legalábbis színlelve – feltételezett olvasójának) nincs szüksége arra, hogy benne saját tágabb életterét rekonstruálja (hiszen ismeri azt). De éppen ez a kontextus elkerülhetetlen ahhoz, hogy a történetet másoknak is el lehessen mesélni. Ha például mindjárt az elején a szereplő az apjáról ír, miközben saját társadalmi hátországát rekonstruálja, nem magának ír (nem olyan információkról van szó, amelyekre az aktuális történésekre való tekintettel szüksége volna), hanem története olvasójának: az események leírója mesélővé válik, akit a szerző akarata és szükségletei vezetnek (más kérdés, hogy megesik az ún. autentikus naplók íróival is, hogy beleírják magukat egy történetbe, amelynek a szereplői szeretnének lenni). Az igazság azonban az, hogy e könyv esetében helyenként el lehet feledkezni a választott formáról, és át lehet adni magunkat a mesélésnek, amely érdekesebb, mint a választott keretek.

Amelyek azonban elhanyagolhatatlan előnyöket is jelentenek. Ennek a műfaji formának a személyes egyöntetűsége biztosítja a monologikusságot (a protagonista, a történések szereplője egyben az a személy is, aki beszámol minderről, és aki kommentálja, reflektálja a történéseket). Ez a monologikusság, amennyiben következetesen valósul meg, kizárja az olyan hangozatokat, amelyek moralizálva vagy ironizálva egyfajta állásfoglalásra buzdítják az olvasót (a korábbi Vilikovský-könyvek egyik problémája volt ez is, ez a paktum a szerző és a feltételezett olvasó között, amely azt feltételezte, hogy közösen osztoznak a politikai korrektségben). A történésre vetett pillantást annak aktuális lefolyása vezérli, abban az időben, amikor az éppen zajlik, vagyis annak kizárásával, aminek következtében kudarcot vall az újabb prózai kísérletek többsége, amikor egy elmúlt, politikailag tünetértékű történet próbálnak meg jelenvalóvá tenni: túlságosan is nyilvánvalóvá teszik az időbeli távolságot, és sokkal inkább arról az időről vallanak, ahonnan visszatekintenek (annak véleményeit, hangulatait, állásfoglalásait, „győzteseit” stb. mutatják be), mint arról, amit ambíciójuk szerint megjeleníteni szeretnének. Ez Vilikovský esetében nincs így. Ha valami igazán jól sikerült neki, akkor az az, ahogyan a normalizáció kezdetének atmoszféráját jelenvalóvá tette, a már megszokott feke-

te-fehér tömegmédiás sztereotípiák mellett, differenciáltabban (például az ötvenes éveket tekintve, amelyek a társadalmi tudatban ma már kezdenek összemosódni a normalizációval) és meglepő paradoxonokban. A legjobb ebben a könyvben a különös, diszkrét, különösen nem manifesztált nem-egyértelműség. Különös amiatt, mert maga a szereplő nem összetett, ambivalens vagy ne adj isten darabjaira szedett alak, és plebejusi módon opportunistá világlátása, korszakértelmezése sem problematikus. Nem kell őt kompromittálni, sikerül az magának is – és mégsem tudjuk csupán olyan figuraként értelmezni őt, akit a rendszer kritikájának szüksége hívott életre.

Vilikovskýt már prózaírói indulásakor érdekelték a „népi” típusok. *Citová výchova v marci* [Érzelmi nevelés márciusban] című első, novellákat tartalmazó kötetében kialakította a vitális plebejus alakját, aki állati primitivizmusa miatt volt érdekes (*Balada o Jánošíkovi* [Ballada Jánošíkról]). Később a plebejusság más fajtája is egyre inkább megjelent prózájában, ez a fajta plebejusság már adaptálódott a körülményekhez, és primitívségét alkalmazkodóképességgel, haszonleséssel és az aktuális hatalmi konfigurációk közti orientálódás képességével „kultiválta”: emlékezzünk csak az autójavító műhely vezetőinek együttesére (munkás igazgató, szakszervezeti funkcionárius mint három névváltoztatással rendelkező ember...) a *Peší příbeh* [Gyalogtörténet] című, figyelemreméltó és igazságtalanul elfeledett műben. Annak ellenére, hogy a legújabb kötet „igazi embere” belső fejlődés nélküli szereplő (semmi sincs rá hatással abból, amit megél, még az sem, hogy fenekestül felfordul az élete), van valami irritáló ebben a figurában, akit saját kora gyalogjának is nevezhetnénk. Nem erkölcsileg értem mindezt, bár azok számára, akik moralizálni szeretnének, a főszereplő sok lehetőséget kínál.

Felületesen szemlélve olyan szereplőről van szó, aki mintha valamilyen szatirikus prózából lenne kiollózza. Igen, lehet a könyvet oly módon is olvasni, teljesen legitim megközelítéssel, mintha a normalizáció és annak mentális támaszai szatírája lenne (és ugyanakkor mint a „termelési” vagy „vállalati” próza szubverzióját is, mint a munkásosztály mentális és erkölcsi állapotáról szóló vallomást valamivel több mint húsz évvel a „hatalom átvétele” után). Az ilyen „osztályalapú” tekintet elől azonban az elemzés során rejtve maradna a mű alapparadoxona, amely abban a kérdésben foglaltatik benne, hogy a normalizáció támaszaként meghatározott ember vajon miért lett annak áldozata (legalábbis időlegesen). Talán azért, mert egy alkalmatlan korszakban rosszul döntött: anélkül, hogy tudatosította volna, életét történetként fogta fel, ráadásul olyan időkben, amelyek nem kedveztek az ilyen magatartásnak; sőt, egy olyan történet mellett döntött, amely, úgymond, túlnőtt a viszonyokon (az ő és a kor

viszonyain). A történet feltétele a változás, az eltérés a mindennapiságtól. Az elbeszélés kezdetén két „premissza” áll, amelyeket a főszereplő saját magával kapcsolatban jelent ki: 1. „Őszintén bevallom, soha nem voltam túl kanos, otthon is ilyen nevelést kaptam.” (18. o.) 2. „Ha arra kerül a sor, én aztán magasról tojok a politikára.” (24. o.) Hogy életében valamit átélhessen, feladta mindkét kezdeti elgondolását. Amennyiben a nőkhöz való viszonyáról van szó, egy valahol hallott frázist tett magáévá („A nő a harcos öröme...”), és gyakran ismételte annak reményében, hogy új identitáshoz segíti. Ami pedig a politikát illeti, egyre inkább elkötelezte magát (bár csak lokális mércével, abban a vállalatban, ahol dolgozott). Egyiket is, másikat is, a nőket (nő) és a „politikát” is komolyan vette, és megégett. Semmit sem szerzett meg, szinte mindent elveszített (feleségét, fiát, addigi életét). De nem adja fel, újakezdi, mint besúgó, az Államvédelem munkatársa.

Az erotika és a politika vegyítését már ismerjük Milan Kundera műveiből, lecsúszott és tulajdonképpen beteljesületlen alakja ebben az elbeszélésben többet és valami mást is elmond nekünk a korról, mint a szépirodalmiasított zsrnaliszta aktualizációk. Jelenvalóvá teszi ugyanis a kor szellemét, amely az ötvenes évek első felétől eltérően már nem tragikus, csupán banális és kínos. Ugyanezt el lehet mondani a főhősről is. Aki ennek ellenére – és ez a műnek egy újabb paradoxona – mégsem közömbös az olvasó számára. Pavel Vilikovský ötven évvel ezelőtt a *Balada o Jánošíkovi* [Ballada Jánošíkról] című novellájának egy Gorkij-idézetet választott mottójául, amelyben az orosz prózaíró azt írja, hogy érdeklődése az ember iránt nem annak pozitív és negatív alapvonásai-
val függ össze, hanem hihetetlen könyörtelenségével, amellyel saját magán igyekszik túlnőni.

Igen, igyekszik, ráadásul az olyan töklő, az olyan nulla is, mint amilyen kétségkívül az „igazi ember” Vilikovský aktuális meséjéből. Ebben az összefüggésben a Gombrowicz-tól vett mottót a könyv elején („Az a valódi ember, akit fájdalom tölt el”) sem muszáj kizárólag ironikusan érteni.

Beke Zsolt fordítása

Vladimír Barborík (1965, Pozsony): szlovák irodalomtörténész, kritikus. A Szlovák Tudományos Akadémia Szlovák Irodalmi Intézetének munkatársa. A két világháború közti irodalom kutatásával foglalkozik. Kritikusként a szlovák irodalom meghatározó személyisége.

Beke Zsolt (1973): irodalomtörténész, szerkesztő.

Hűtlen nő

Minden itt van, egy karnyújtásnyira:

boldogan pancsolnak szép, tiszta gyerekeim,
férjem, mint mindig estefelé, locsolja a kertet –
rám mosolyognak,
s egyikük sem sejtí, hogy éppen most
írom neked a levelet:

Megadom magam – péntek délután háromkor
a tiéd leszek, kölcsönlakásban

és kölcsönlélekkel.

Különös szerető

Éjszakáról éjszakára
együtt vágtáztok az ismeretlenbe.

A ruganyos férfitest
illata, akár a tavaszi fa visszatarthatatlan nedve,
itatja szomjas szádat,
hamuszín bőröd bámulatosan
felfrissül ujjai
érintése nyomán. Feledteti veled
a szürke, repedezett falú házat, ahol
beporosodott könyvek
és denevérek között
telnek sorra napjaid.

Hajnaltájt feladod neki apró találós kérdéseid –
de ő nem tudja a választ, sőt,
már a nevedre sem emlékszik,
s elhagy téged a Fájdalom kapuja
előtt. Csendben
átmész hát rajta –
illedelmesen, lehajtott fejjel, de

megbánás nélkül: tudod, hogy
holnap újra össze akarod majd
ereszteni vele az ős-nőt,

az ős-tüzet.

Homme fatal

Magasan a tenger fölött
egy ezüstláncon függő kastélyban
fogad szerelmed.

Már elkészített mindent: vadhúst,
tucatnyi jófajta bort, selyemmel vetett ágyat –

végre megérkezel: bódító könnyedséggel,
hajadban madárfütytel vegyülnek
a mezei virágok apró magvai. Ragyogva
tárod ki fáradt szíved
őfelé, a forrásod felé. Nem sejtéd,
hogymint elalszol, titokban
kiveszi majd az öved alá rejtett kulcsaid,
s rohan, hogy kinyissa a tizenharmadik szobát:

kétségbeesetten lel meg ott egy arcképet, egy ismeretlen,
egy egészen más férfit.

Gyónás

...s még valami gyötör, Atyám,
legerősebben minden bűnöm közül:

nős férfit szeretek. Éjjelente
nem alhatom: vágyom rá testemben is,
lelkemben is, folyton folyvást
küzd bennem két hatalmas, ellentétes erő,
s én nem tudom, akarom-e túrni ezt tovább...

Tudod, Bianca, különös ajándék a szerelem,
a legkülönösebb,
naponta köszönetet kell érte mondani. De
bárhogy is teszel, ne feledd:

ha az észre hallgatsz, szenvedni fogsz;
ám ha nem hallgatsz rá,

szenvedésed még sokkal súlyosabb.

Nikola Toleski:

Lányomnak

(Macedónia)

Azt hiszem, lány
lesz. Érzem őt magamban.

Olyan, mintha ismét
be szeretné rendezni
az otthonát,
melyre még a fogamzás
előttről emlékezik.

Napközti láthatom,
ahogy ez az aktus
ezerszer ismétlődik meg,

épül, rendeződik,
a legmegfelelőbb álmokat keresi.

Amikor aludni megyek,
tudom,
hogy valahol a sötétben
ott a te
fehér lánytenyered,
mely nem hagy szóhoz jutni.

És ott a szerelem is
mint egy asztal
alatt felejtett
könyv.

Nincs menekvés,
mindent, amit csak az ember megálmodott,
vonszol magával,
akkor is, ha menekül.

A lányunkra gondolok.
Olyan lesz, mint te vagy.

A kádban ücsörög majd
és kivált odafigyel majd a vér
csöndes erecskéire,
amikor megvágja magát
lábborotválás közben.

És hinni fogja azt is,
hogyan ez
a vér
hátat fordít neki,
mintha nem lenne képes
a szemébe nézni,
jóllakottan, hirtelen
megtagadva a testet.

Tudom, hogy lány lesz,
az apja vagyok,
érzem őt magamban.

Fatörzs Szilvia:

Szél

(Magyarország)

Az alacsony falon egy nyolcéves
cigánylány cigizik. Alaposan
letüdőzi, füstszárnnyakat
ereget.

Amikor közben lehunyja a szemét,
úgy tűnik, mint ha a nyár utolsó
őszibarackjáról álmodna,
melyet tegnap vágott félbe
és falt fel.

A cigi csípi meztelen,
napos ajkait, de ő
fel nőttnek akar látszani.
Kissé oldalvást egy tízéves
fiú áll és
figyeli őt.

Valami iszonyatosan kukorékol benne,
fürtjei közt annyi a szél,
hogy megtévesztené a szerelmet is.

Maarten Van Es:

A 12-es szoba

(Hollandia)

mennyi szorongás van abban
ahogy megérintem öregedő kezét
a száj szögleteibe
tudja rejtteni a lángoló eget
és combjain rejtegeti
a hajdani
ma már halott madarakat
amikor megmosom
saját Rómát képzel magának
mert az emberek az ő korában
megint csak pusztán álmodni
képesek
a szerelem pucéran fekszik akár a nyár
az emlékekben
egyszerűen gyönyörű
minden reggel
amikor a szolgálat elkezdődik
és belépek
a szobájába félek
mert kimondottan hasonlít
minden költöző madárhoz

Éric Stéphane:

Les Mariages de Loups

(Belgium)

A. Š.

Belső ajtóim
minden kilincse
szivárványszínű.
Egyet lenyomok, és csak a lyukon át
kukucskálok befelé.
Néhány könyv,
kiaggatott fehérnemű,
és az ágy, melyen épp
ebben a pillanatban szeretkezünk.
Rajtam lovagolsz, és hajad végei
szúrják lehunytt szemem.
Nevetsz, mert ezt nem szeretem,
s mert nem hagyod abba,
belépek az ajtón át a szobába,
hogy tenyeremmel tapogassam végig a hátadat.
Reszketsz a hidegtől,
és tudom, hogy most mellém fekszel,
és úgy eltévedsz, hogy ki se látszol majd
a dunna alól.
Lassan kijövök, nem zárom be az ajtót.
Belső ajtóim
minden kilincse
szivárványszínű.
Nem is sejtet.
Ha akarsz, belépsz,
ha nem, nem.

Georgij Kirailski:

Valami másról

(Bulgária)

Talán épp így szeretkeznek a kígyók,
semmi másban nem hisznek, ingerlékenyen és teli méreggel.
Szerelmük napról napra keményedik,
akár a csigafül
a tőzegben. És ha a szerelem meghal,
a kígyók ott maradnak odabilincselve a történelem üledékeihez,
a föld és az idő szikkadt hártyájához.
Köztük már csak egy megkövesedett csigaház van, benne
elfeledett susogás, néhány gyors
mozdulat és görcs, harapás,
pár egér és szellem. Mert ez olyan szerelem, mely
az érzelemhez csak a maga másával és
formájával közeledik. Olyan reménytelennel, hogy
azt egyesek akár már-már el is hihetik. Talán épp így
szeretkeznek a kígyók és szerelmük csupán
az első megfogant érintés záloga, mely nem is hozzájuk tartozott.
Levedlett, kemény kígyóbőr a homokban.

Csehy Zoltán fordításai

■ **Radoslav Tomáš** (1982): költő, esszéíró. Itt közölt versei *Statusové hlásenia* (Statusjelentések, 2011) című kötetéből valók. A kötet különlegessége, hogy az európai költészet antológiájaként határozza meg magát, és különféle nemzetiségű fiktív szerzői nevek alatt, különféle nyelvekből készült fiktív fordításokat közöl.

Hiányos FIASÍTÁS

Modra.
Este, anyám lakásában a Dukelskán.
A bérház lakóinak jegyzékében csupa férfinév. Családfők.
Anyám egyedül él a lakásban. Mindig is ő volt a családfő. Még ha a férjei időnként más-
ként gondolták is. Anyám zárkózott fajta, beszéde mégis határozott, forte. A két lánya
diminuendo...

Hósnőnk nyugalmat nem lelő ujjai egymásnak feszülnek, hogy aztán szétválhassanak,
megint össze, megint szét, de a mondott személy élete mégis mintha barna szemében össz-
pontosulna. Asztaltársait elszórakoztatja, sőt megnevetteti, időnként határozottan szellemes,
de nem tud szabadulni az érzéstől, hogy ez csak egy próba, valami jelentősebb alkalomé, egy
olyané, amely talán nem is jön el soha. Humoros szerepekben nyújtja a legjobb alakítást.

Anya beteg. Úgy röppenek össze a lakásában, mint a fecskék. Naponta viszik sugárra,
hetente egyszer kemoterápiára, aztán rosszabbul van anya, mennek soron kívül is. A saját
életüket most lapszélre tolták. Anyjuk betegsége mindkettejüket beszíppantja. Ők hár-
man figyelmesek és jók egymáshoz, meglágyult, szebb lett az életük az egymás iránt ta-
núsított figyelemtől.

Egyszeriben más a szaga a világnak.

Holnap megy először iskolába a lánya. Ő meg diót szed a kertben. Dúdolgat közben.
Mennyi mindent tudna mondani a gyerekeknek a szeptemberről meg az iskoláról! Az any-
jánál ül naphosszat, és mikor este hazatér, nem mond a kislánynak semmit. Nem mond-
ja el, hogyan fújta át anya egy nappal szeptember elseje előtt fehér festékkal a cipőt, ame-

lyet hősnőnkől a húga örökölt meg. És hogy a folyosóra mindig ki volt készítve az új pár, amit anya majd a következő évben fog befűjni.

Miközben a húga duzzogott, hogy ő nem kapott új iskolai cipőt, hősnőnk mosolygott, és irigylte tőle a fehér festéket. Az ő cipője újszagú volt, a testvéréé meg festékillatú.

Szeptemberben mindkettejük keze fekete volt a diótól, és anya citrommal pucolta le a feketeséget.

A zsenge dió illatában kesernye, kis izzadságszag, a beléről le kell hántani a fehér, hártyszerű héjat. Annak is jó a szaga.

A gesztenyének nem jó, a gesztenye szúr.

A fiúk másztak fel a fára, ők pedig ott álltak alatta, kifordult nyakkal navigáltak.

– Ott, meg ott is, azt az ágat rázd meg!

Szűrös kis sündisznók hullottak a földre, cipősarokkal, kövel boncolták fel; általában két nagy gesztenye gurult elő belőle, meg a közéjük szorult harmadik, aprócska, laposra horpadt. Modrában a Gaštánkán lehetett gesztenyét szedni, aztán még a Hollerungačkán túl, Harmónia felé, és a Hamrštíl alatt is volt két fa. Alattuk öreg szőléskalyiba, teteje nincs már, bodza – Modrában hulárnak mondják – meg csalán nő belőle, náluk is magasabbra. Valamikor régen felakasztotta itt magát valaki, mondta tatko, elvitték hát az „ő” hamrštíli gesztenyefáihoz a többi gyereket is, hogy az akasztott emberrel ijesztgessék őket. Gyakran előfordult, hogy olyan meggyőzően adták elő a húgával az akasztott ember történetét, hogy még mielőtt a végére értek volna, maguk is ordítva futásnak eredtek, és rohantak a többiekkel együtt hazafelé.

A gesztenyének nincs jó szaga. A színe viszont gyönyörű. A vadgesztenyét a parkban szedték, és a rajzórakon hurkapálcikálábon ingadozó állatseregletet gyártottak belőle. Később már nagyban szedték. Gyógynövény.

A tornatanárok mérleggel álltak a földszinti folyosón, és lemérték szépen a gesztenyét, hogy lehessen tudni, melyik osztály mennyit adott le, melyik mennyire volt szorgos. Soha nem kaptak érte semmit.

A tanárok néha kiválasztottak pár gyereket, hogy segítsenek az alagsorban lemérni és nagy robajjal zsákokba tölteni a termést. A zsákokba könyökig fúrhatta az ember a karját, sima volt a gesztenye, hűsítő és jószagú.

Ősszel sárga varádics virított az utak mentén. Szedtek belőle a lakásba, a pókok ellen. Olyan erős szaga volt, hogy két nap után mindig kidobták.

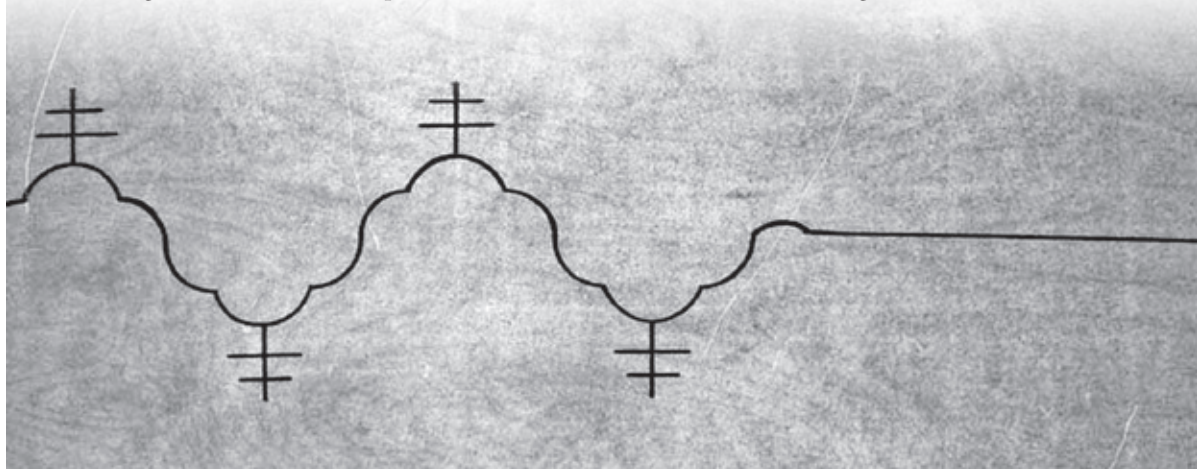
A varádics színe, akár a napé, kivilágít a modrai járdák mentén húzódó porlepte árkokból. A katángkórónak is jó szaga van, de csak ha megmorzsolja az ember az ujjai között. Estére elvirágzik, de reggel kinyitja a szemét, és várakozik újra. És a here, tényleg, hát a here is jószagú. És gyógynövény. Vöröshere, egy pajzán sóhajjal.

Ősszel minden háznál befőzés volt. Csörömpöltek a befőttesüvegek a kredencben, zörögtek a fiókok, folyt a kutakodás a dunsztosüvegek teteje után. Forrt az ecetes felöntőlé, a konyhába lépve azonnal megcsapta az ember orrát, nem sok kellett hozzá, hogy kicsorduljon összeszaladó nyála. Bárcsak beledugdoshatná az ujját!

Az anyjuk szilvát főzött be, Katka nénjük szilvát főzött be, a szomszédok szilvát főztek be...

Modra ősszel labirintussá változott, szilvaszag lengte be minden ösvényét, és ez a szag elkísérte hősnőnket, bármelyik barátnőjéhez ment is.

Almát és körtét is főztek be, terjengett a szegfűszeg illata, a földön lépten-nyomon apró fekete magok hevertek, az ablakpárkányokon utóérett az alexanderkörte meg az utol-

só, még zöldes paradicsomok, száradt a hagyma, a fokhagyma meg a cseresznyepaprika, amelyikből pergett a mag, s ha az ember elfelejtette megmosni a kezét, legalább két napig csípett az arca, ha hozzányúlt.

Csalamádét is csinált az anyjuk, hatalmas pléhlavórban letakarva várta a misling az erjedést, addig kóstolgatták a hűgával, míg be nem eresztették a konyharuha alá az összes muslincát.

A muslincák szeretik a szeptembert. Olyankor jön el az ő idejük. Érik lassan a tök, hogy aztán fokhagymásan megsüssük; anyánk lecsót főz, szétmeregati a befőttesüvegekbe; a kertekben vermet ásnak – Modrában krecht –, hogy aztán eltemessék bele a földből kiásott zöldséget.

A szeptember jószagú. Tücskök ciripelnek, a fák elengedik első leveleiket, eső utáni illatuk csípi az orrot. Jó lenne befőzni és megenni! A szeptember gomba- és gombafonalszagú is, mohaszagú, nedves erdőzugszagú, az őzláb elhajított dobótányérként ül a magas fűben; ha kisütik, tömény erdőesszencia csordul le az első harapásnál az ember állán, egy semmi másra nem hasonlító illat.

Náluk, Modrában a szeptembernek leginkább szőlőillata van. Hősnőnk autóban ül, amely lassan döcög egy szőlővel teli szüretelőkádakkal megrakott óriás utánfutót vonzó teherautó, traktor vagy lovas kocsi mögött; édes csíkot húznak maguk után, olyat, mint amikor az autók motorjából csorog a benzin vagy az olaj. A modrai autókéből must csorog.

Időnként cukorrépa van az utánfutón, göbös, rászáradt a föld, még hogy cukor, ebből? Lassít az ember, tudja, hogy szeptember van, löki kifele a föld a kincseit, a tökéken súlyos fűrtök csüngenek, a szőlőben cakkcakkolnak a szüretelőollók, ragadnak az ujjak, a tenyér, és ideröppent lakomázni az összes méh meg darázs. Hol itt, hol ott bög egy gyerek, akit megcsípett valami, édes szőlővel fogják be a száját, nyalogatja felváltva a bogyókat meg a csípését, otthon ecetbe dugja a kezét az anyja.

Zörögnek a szüretelőkádak, pucolják a hordókat, töltik a prést, a férfinép spekulál, találgatja, milyen lesz a cukorfok, örvendeznek, átkiabálnak a szomszédnak, hogy na mennyi?

Hősnőnk kiskorában mindig ott üldögélt a temető kapuja előtt az öreg Kollár bácsi, a hajdani pék, s ha megkérdezték tőle:

– Duzzad-e már, Kollár bácsi? – mármint a szőlő szeme, nevetett, és azt mondta:

– Duzzad hát, odabe' a gatyában!

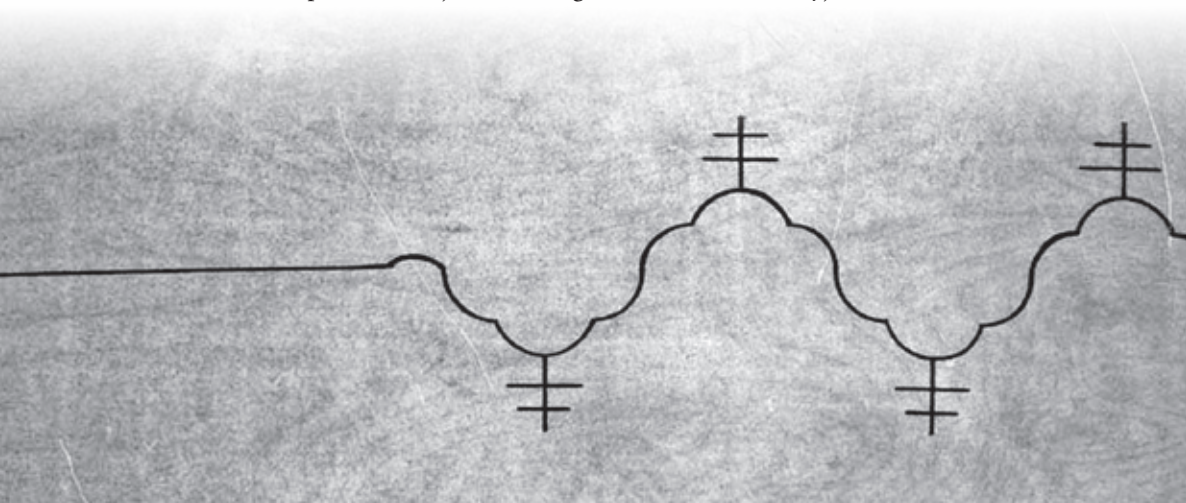
Tízórára minden gyerek zsíros kenyeret vitt meg egy fűrt szőlőt, s cserélni annyit tett, mint megkóstolni egy más fajtát. Szüretkor illatos leves főtt, benne vajpuha bab és csikmák, a végére meg libát vagy kacsát sütöttek.

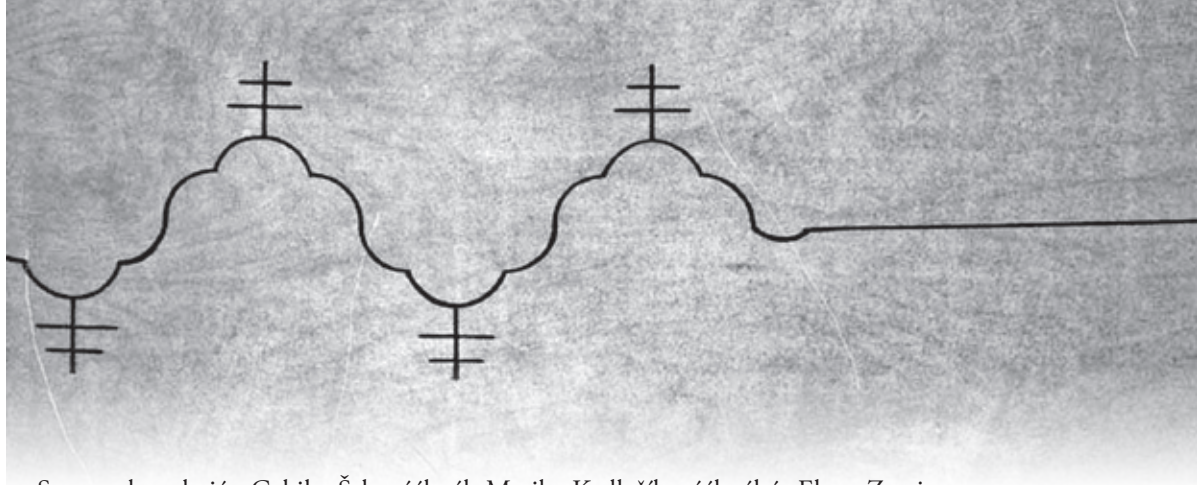
Szeptemberben olyan szag volt Modrában, mint a mennyországban.

Ők meg mind olyan kicsik voltak még. Volt, aki új cipőben, de a váltópapucsja mindenkinél új volt; a tantermek frissen festve, az ablakok tisztára mosva, a tanító nénik mázsaszám kapták szeptember elsején a virágot, dália, őszirózsa meg az össze többi frincfranc, ami szeptemberben nyílik a kertekben. Szeptember elsejének reggelén olyan volt a modrai főtér, akár egy virágpiac; csokrot cipeltek a diótól fekete ujjú, ünneplőbe öltözött gyerekek, vagy épp akkor vették az út mentén ácsorgó alkalmi kofáktól, hogy a virággal és a bennük lüktető szünidei élményekkel meneteljenek tovább az iskola felé. A kisebbek cipője frissen fehérre fújt, a nagyobbaké új, söt vadonatúj, pillangós masnira kötve.

Az iskolatászkákban zöldség- és szőlőillat, vadonatúj nejlon fűzetborítók szaga.

Szeptember elsején este margóztak, s közben az anyjuk szilvát tett el.

Szeptember elsején Gabika Šebováéknál, Marika Kadlečíkováéknál és Elena Zverinováéknál is margóztak, és az ő anyáik is szőlőt, almát vagy szilvát tettek el.

Tatkó gombászni járt, kosárszám hordta haza a tuskógombát, a galambgombát meg a tinórut, az anyjuk nem győzte befőzni az apraját és kisütögetni az őzlábat, amely kalapként borult a többi gomba fölé a kosárban. Végül már tukmálták a szomszédoknak meg a rokonságnak, tatkozó meg csak gombászott és gombászott, néha magával vitte őket iskola után az erdőbe, fehér térdzoknijukra füvek és szúrós kis göböcskék tapadtak, trikójuk szeder levétől fekete, és este az ágyban, elalváskor jutott csak eszükbe, hogy mintha lett volna valami lecke is feladva.

Szeptemberben golyóztak. Modrában úgy mondták, hogy ramorkázás. Dobós, gurító, kidobós, box habana, pontosan meghatározott szabályokkal. Csapatostul állták körül a cipősarokkal vajt, mélyre kotort és olyan simára egyengetett lyukakat, amilyen simák csak a szenteltvíztartók szoktak lenni a templomban. A lyukak körül a föld le volt döngölve és olyan tisztára sepregetve, mint a régi konyhák földes padlója. Az ácsorgók között olyanok is akadtak, akik nem játszani, csak kibickedni jöttek, mint francia öregurak a petangozóknak a Szajna vagy a Rhône partján.

Az üveggolyó volt a legértékesebb. Olyan értékes volt, hogy játékba nem is nagyon került, csak parádézott vele a gazdája, míg valaki el nem lopta tőle, hogy aztán ő parádézzon vele tovább pár méterrel és néhány lyukkal arrébb.

Sötétedésig játszottak, aztán kikiabáltak az anyák az ablakból a gyerekeiknek, hogy vacsoraaaaa.

A húga meg ő egy órával visszaállították az óráikat, néha kettővel, és játszottak, játszottak az utolsó golyójukig, hogy aztán bömbölve szaladjanak haza, részint a vereség, részint meg amiatt, mert tudták, hogy kapnak a fenekükre.

A sötétbe kiáltott vacsoraaaaa is jószagú volt.

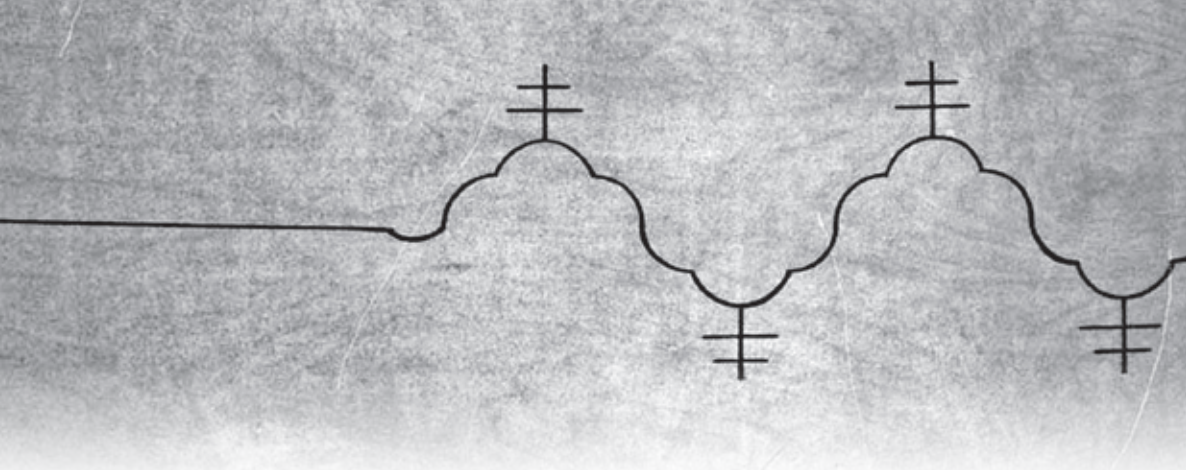
A lakótelepen minden rájuk váró vacsora jószagú volt, és jószagú volt az erkélyeken száradó ruha; Trautenbergová néni a padon ülve kiskéssel almát eszegetett, s ha a lyuknál valaki örömeiben vagy kétségbeesésében felkiáltott, mindig megkérdezte, hogy na mellik vezet?

A sötétben nem látszottak a golyók, le kellett hozzájuk hajolni, egész a földre, nedves szaga volt a földnek, és egyre hidegedett; éjszaka pöccintgetni a golyót, az volt a legjobb.

Szeptemberben kidobóst játszottak, iapiacsot – Modrában opaxirka –, gumiztak és ugróiskoláztak. Vagy ugróköteleztek, számolták, mennyi előlről, hátulról, és a végén, kart és kötelet összekeresztelve, meg kellett ugrani a tojást.

Néha azt álmodta, hogy futva, ugrókötelezve megy az iskolába. Ugrókötelezni, azt szeretett a legjobban. A vállán lezserül átvetett kötéllel odaoldalgot az ugróiskolázókhoz, és próbált valakit átcsábítani magához. Az ugróiskolát csupa kisgyerek játszotta, de neki mindegy volt, ki ugrál vele. Most nem lehet, most nem ugrókötelezünk, hajtották volna el a kicsik, de ő kitért, míg csak nem sikerült a csábítás, és el nem ment vele valaki ugrálni. Vagy ott ugrálta mellettük a tojásformát, és hencegett, hogy megugrott már belőle százat, na ki tud többet. Ha az ember ugrókötelezik, por kavargat körülötte. Jószagú. A rövidáruboltban kapható új guminak is jó szaga van, és tiszta fehér, míg el nem kezdenek rajta ugrálni.

Ugráltak és gurították a golyót, és elment mellettük tatkozó, kosara gombával teli, a tején őzláb, aztán nyílt az ablak, az anyjuk kikiáltott, hogy vacsoraaaa, és ők visszaállították az óráikat.

Máskor meg üres kosárral állt meg mellette tatkozó, és ahogy ő csábította a kicsiket ugrókötelezni, úgy csalogatta őt is az apja gombászni. Általában nem volt kedve menni, csak ha tatkozó motoron jött, de olyankor az egyik lábát a levegőben kellett tartania, nehogy megégesse a lábszárát.

Aztán a motort ellopták, és azontúl tatkozó fehér Škodáján jártak. De ősszel sohasem volt fehér, a belsejében pedig olyan szag volt, mint egy zöldségszállító kocsi. Az erdő szélén leállították az autót, és úgy szaladtak be a dubovái Lintavába, mint a világ teremtése óta ott lakó állatok.

Sihederként tatkozó eljárt ide az anyjukkal, aztán kivitték a gombát eladni a modrai piacra. Ismert minden növényt, állatot és a madarakat, volt, amelyiknek utánozni tudta a hangját, és a madarak válaszoltak neki. Ő mindig tatkozó körül ugrándozott, mint egy nyúl, félt, hogy elveszíti valahol. Szerette a fák közé feszülő szeptemberi pókhálókat, legyet fogott, és odavetette az éhes pókoknak, kenyérmorzsával kínálta a hangyákat, végignyalta a fák törzsén a gyantát, bedugdosta ujjait a puha moha alá, vagy épp felemelt nagydarab fák, mohaszőnyeget, és nézte az alattuk futkosó, felülről érkező látogatótól riadt élőlények városát.

Egyszer felemeltek a tatkozóval egy földön korhadó ajtót, és vagy száz sikló tekergett alatta; becusszantak mind a lyukaikba, gyönyörű volt és rémisztő, csupa síkosság, ahogy eltűntek. Volt, hogy elfelejtették, hol hagyták a kocsit, és úgy belemerültek a beszélgetésbe, hogy megtalálták, pedig nem is keresték. Egyszer meg elromlott az autó, sehogy se sikerült beindítani. Nincs víz a hűtőben, mondta tatkozó, mert lázas és dühös volt a kocsi. Dühös volt anya is – akkor velük jött éppen ő is –, hiszen még be se értek az erdőbe. Körülnéztek, hol találhatnának vizet, és akkor eszébe jutott tatkónak, hogy van a csomagtartóban bor. Beleöntötte a hűtőbe, és aztán már nem gombászni mentek, hanem eldicsekedni a modraiaknak, hogy az ő autójuk borral megy.

Modra tele volt muslincával. Meg még tele is van. Hősnőnket nevték egyszer a barátai, hogy muslincaglória lebeg a feje fölött, amire ő azt hazudta, hogy ezek a barátnői, mindenhová elkísérik. Még Pozsonyba is...

Mikor ma kiszállt anyával az onkológiára tartva a Klenován, akkor is apró muslincák zümögtek körül.

Indulás előtt elvitte a kislányt iskolába, és lefényképezte a telefonjával, lássa a nagyika, milyen szép az unokája.

Hősnőnk háztartása viszont kissé furcsa mostanában. A jó szagok elillantak, őzlábat azóta nem evett, hogy tatkozó meghalt, és ha eszébe jut, hogyan főzték be anyjával még egy éve is a lecsót, összeszorul a gyomra.

A férje is furcsa. Az utóbbi időben mindig dobozokat hurcol haza. Azelőtt is hurcolt, de a kartondobozok iránti szenvedélye mostanra immár a megszállottság határát súrolja.

Meg kéne javítani a tetőt, imitt-amott becsorog rajta a víz, a férje meg valamiféle szobát próbál kialakítani a padlástérből, ahol radiátor nincs, a tető résein pedig befűtül a szél, és becsorog a víz. Ő meg teregeti a szőnyeget padlóra. Ócska, öreg szőnyegekkel béleli ki a padlást, mintha vackot készítené, összehord odafentre mindenféle limlomot, tanyát rendez be magának.

Mesterembert kéne inkább hívnia.

Reggel egy szál alsógatyában kiszalad a kertbe, és fényképez. Mintha a nap minden reggel fennhangon, félre nem érthetőn beszélne neki, hogy hé, jó negyedórája ébresztgetlek, kelj már fel, egyike vagy a nagyon kevés fotósoknak, akiről úgy döntöttem, szólok neki, hát kapd össze magad, vedd elő a jobbik modorodat; ha az üvegen keresztül meg tudnálak égetni, bezzeg kiugranál az ágyból! Néha lefekszik a földre, és fűnyalábokat meg fűcsomókat fényképez, máskor meg a fák koronáját. Fényt, fényt fényképez.

A nap egész estig ott őgyeleg az ablakaik körül. Hősnőnk lehúzza a redőnyöket. Elképzeli, milyen virgonc reggel mindenki, hogy örülnek a napnak. Az onkológián meg talán van, aki azt várja, neki ma még felkel-e.

A buszon nekinyomja az arcát az ablaküvegnek: de hiszen ez az ember betonozta a konyhájuk padlóját!

Napközben kőműveskedett valamerre, esténként meg jött hozzájuk. Hősnőnk kérdezte tőle, hogy nincs-e szüksége betonkeverőre, de az ember azt mondta, majd az asszony kever.

Az asszony kis pléhkádban keverte a betont, lapáttal.

Jött az ember mindennap a feleségével meg a gyerekeivel, és nagyokat nevettek, miközben ették a pörköltet knédllivel.

– Lássá, mink úgy esszük a knédlit, mint a nápolyit!

Vízmértéke nem volt.

– Itt van énnekem a szememben minden.

Ha vihar jött, nevetett a család. Az anyuka, az apuka, a két fogyatékos fiú és a süketnéma lány is.

– Így dörög apuka gatyája is reggelente! – Keveset kért a munkáért.

– Nem vagyunk mi rablók...

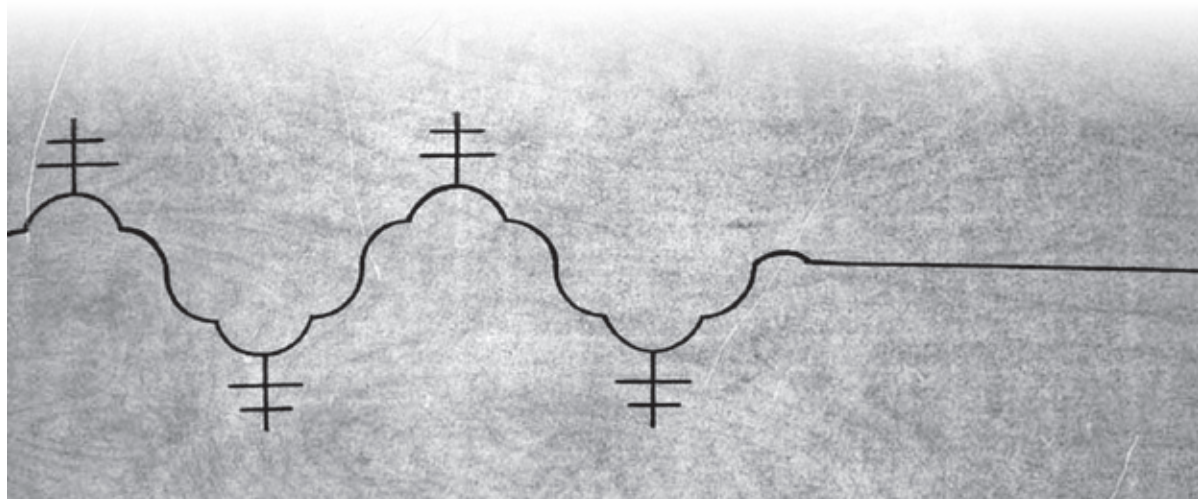
A két fia iszik, a lánya süketnéma, rajta kívül nincs másnak munkája a családban.

– A dolgos ember mind olyan, mint az öszvér. De egyszer csinálok majd egy céget, én leszek a főnök, és a házak maguktól ugrálnak ki a földből! – mondta mindig.

Aztán megütötte a guta.

Őt látta ma a buszról, ahogy tolt a felesége kiskocsin, pokróccal betakarva. Pezinkba mentek, természetgyógyászhoz.

– De még csak most lesz az első ráolvasás.

Viszi a gyerekeket is, hátha legalább egynek tud segíteni.
– Munka meg semmi – panaszkodik.

Gyötrelmem, szenvedés mindenütt. Anyjától jön a hősnőnk, sírva fakad. Az onkológia várótermében mindenkit ismer már.

– Nézd, anyu, annak a néninek nincs orra! – böködi meg a fia.
– Csitt!

Kemoterápiára bizonyos időközönként járt csak az anyjuk, sugárra minden nap vitték. Rosszul volt tőle, és az állapota azután sem javult, hogy abbahagyták a sugarazást. Hősnőnk húgának Dora lányát közben kirúgták az iskolából. Orvosira járt. Hármásban bandáznak a leggyakrabban – anya, Dora meg ő. Dora be tudja adni az injekciót, és nem is fél, hősnőnk pedig megfürdeti az anyját, kitakarít, bevásárol; szükségük van egymásra nekik hármuknak. Anya húgával, aki Pöstyénben lakik, naponta beszél telefonon. Néha anya barátnői is felhívják hősnőnket, akinek megjön a húga délután a munkából, aztán ülnek az anyjuk nappalijában, a két lánya és az unokája, majd hozzák a kislányt is, hősnőnkét, és egyszeriben teli van velük a lakás.

Milyen jó is nekünk, jut néha eszükbe.

Pedig talán csak tegnap volt, hogy majdnem elájult, mikor nagymama megsúgta neki, hogy a húgának kisbabája lesz! Beledermedt a hírbe. A húga megint megelőzte, fiúja is előbb lett, gyereke is előbb lesz, hősnőnk imádott Párizsában is előbb járt, előbb is fog férjhez menni, kisbabája lesz!!

Az anyjuk azonnal letette a cigarettát, jön a baba, legyen minden jószagú körülötte, és zajlott a lakásban a kisbabás be- és átrendezkedés, nemcsak a bútorok, hanem a szobák szintjén is. Hol fognak lakni a fiatalok, hova teszik a kiságyat, mi lesz a babával? Be tudja majd fejezni a húg a gyerekkel az iskolát?

– Nem tudja – suttogta nagymama az olvasó szemeit morzsolgatva.

Azért imádkozott persze, hogy a kisbaba épen, egészségesen jöjjön a világra.

– Már miért ne fejezné be, befejezték mások is, befejezi ő is – nevetett tatkozó.

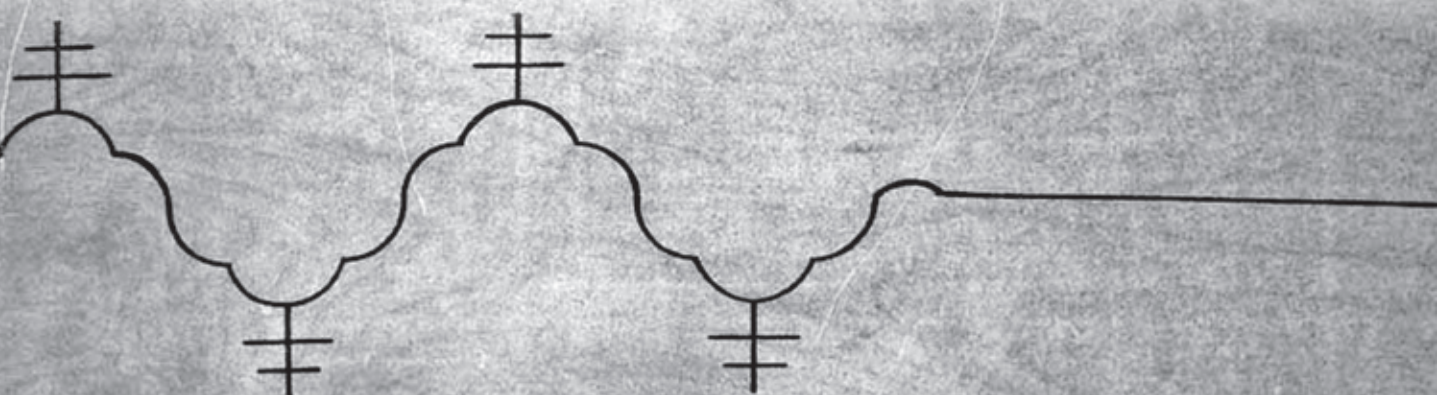
Aggodalmak közt hányódó anyjuk cigarettáról álmodott, de küzdött ellene hősiesen, hitte, hogy a kisebbik lánya befejezi az egyetemet, és egészséges gyereket szül.

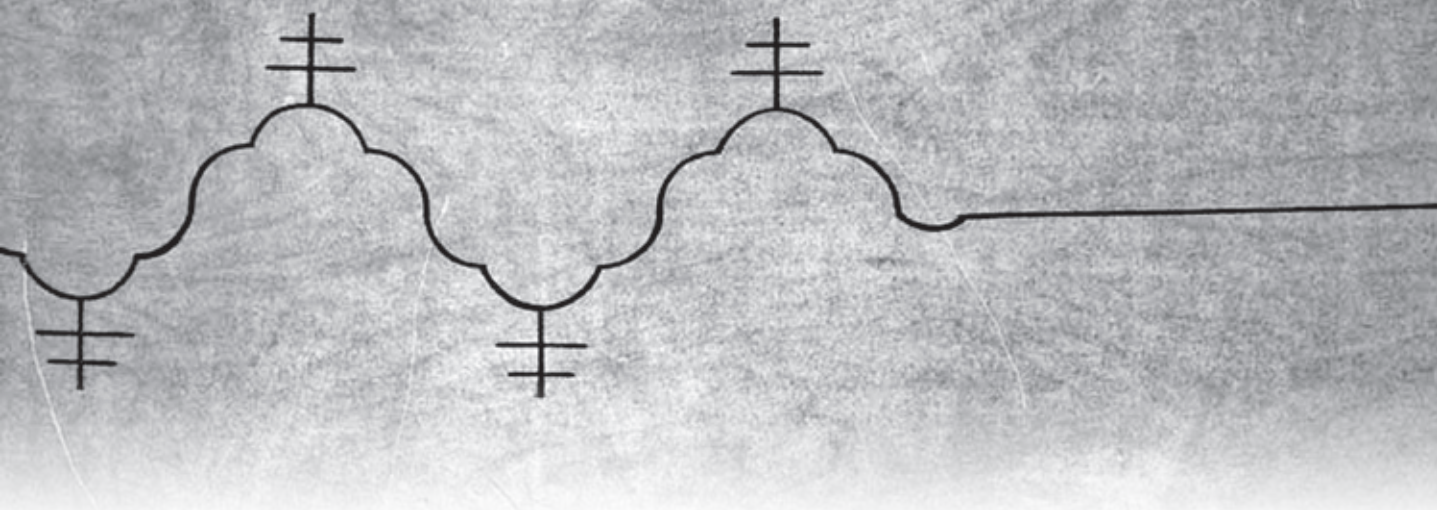
Jött az esküvő, és sopánkodott hősnőnk anyja meg nagynyja, hogy az istenért, csinálj már valamit azzal a három szál hajjal, ami a fejeden van. Akkor még három volt, ma már csak kettő. Elment Pozsonyba, fodráshoz.

– Verebesre, fiúsra, itt így, itt meg emígy.

– Van ez a balzsamunk, olyan lesz tőle a haja, mint a Hogyishívják kuziné a Galád családból, meg van ez a fixáló, és ettől is olyan lesz – mondta a pozsonyi fodrász.

– Rendben, köszönöm, jöhet minden, csak könyörgöm, nyírjon meg rendesen, kenje fel a galádcsaládos kencéket a fejemre, sőt felőlem a képemre is, gancegál, holnap eskü-

vőre megyek, ki kell néznem valahogy, és nemcsak a fiúmnak kell tetszenem, hanem az anyámnak meg a nagyanyámnak is.

Lesz, ami lesz, vetette hátra a fejét meg az aggodalmait, a fodrásznő a vállára dobott egy bűdös lila rongyot, aztán nyissz, nyissz, gyártotta hősnőnk fejére a frizurát a rádióból szóló szám ütemére.

Mint aki tífusból gyógyult fel. Itt rövid, ott hosszú, itt ilyen, ott meg olyan.

– Ez így mindjárt más, sikkes! – dicsérte a fodrásznő, s hősnőnk legszívesebben sírva fakadt volna a lila fürtelemmel a vállán.

– De hát én olyat szerettem volna, hogy...

– Hiszen ez most a divat! Hova valósi maga?

– Modrába.

– Itt Pozsonyban most ez a divat.

Hősnőnk mégis megkérte, hogy venné a kis gépecskéjét és rövidítené le az ocsmány frizurát legalább hátul, mert se Modrában, sem pedig Bernolákovóban, ahonnan a nagyanyja jön, nem járja efféle szörnyűség. A fodrásznő nyomott még egy kis fixálót, balzsamot is, vette a gépecskét, és zúrogott vele fel-alá hősnőnk nyakszirtjén.

– A fülem körül is.

Finom volt, ahogy a gép végigmasszírozta a nyakát.

■ ■ ■

Mészáros Tünde fordítása

Veronika Šikulová (1967, Modra): újságírást tanult a pozsonyi Comenius Egyetemen, 1997-ben jelent meg az első könyve. Magyarul is olvasható regénye a *Menettérti* (Mészáros Tünde fordítása, l'Harmattan, Budapest, 2014), a következő, melyből az itt közölt részlet származik, a könyvfesztiválra jelenik meg. Könyvtárosként dolgozik.

Mészáros Tünde (1970, Pozsony): műfordító. A prágai Károly Egyetemen tanult, főként hungarológiát. Szlovákból, csehből és angolból fordít.

ÁTHAJLÁSOK

Veronika Šikulová írásművészetében és ELTOLÓDÁSOK

Különböző eszközök állnak az írók vagy író-nők rendelkezésére ahhoz, hogy műveik motívumai közül egyet külön is kiemeljenek. Ez a szerzői szándék – az irodalmi „funkcionalitás” és „attraktivitás” – nem csupán egy irodalmi szövegen belül érvényesíthető, egy motívum ismétlődhet, átívelhet egy egész életművön is: „A visszatérő motívumok jelenléte erősíti a szövegkohéziót és a mű sodrását. Alapigazság azonban az, hogy az adott motívum soha nem jelenik meg kétszer ugyanabban a formában – az új kontextussal mindig új jelentést is kap.”¹ A kizárólag személyes kapcsolatokon keresztül megélt családi élet tematizálása köré rendeződött életmű lehetőséget nyújt az adott motívumrendszer megfelelő mélységű vizsgálatára és ábrázolására. Veronika Šikulová egyike azon szerzőknek, akik a saját családtörténetük felhasználásával hoztak létre ilyen szövegmozaikot. Ebben a tanulmányban Šikulová írásművészetének egyéb jellegzetességeivel is foglalkozunk, célunk azonban elsősorban a szerző alkotói tevékenysége egyes fázisainak, és az azok között végbement változásoknak vizsgálata az eddig megjelent művek kontextusában.

Šikulová újságírói tanulmányokat végzett, először folyóiratokban publikált, majd 1997-ben megjelent első kötete, az *Odtiene* (Árnyalatok). Főként a *Slovenské pohľady* (Szlovák Szemle) és a *Romboid* irodalmi folyóiratokban publikált. Több itt megjelent írása később az első kötetbe is belekerült, amit – tekintettel Šikulová korábbi írói tevékenységére – a kritika nagy várakozással fogadott. A recepció viszont – értendő módon – nem volt egyhangú. Petra Bombíková

a *RAK* folyóirat hasábjain a következő költői kérdést tette fel: „Mi ez?... Olvasom, olvasom, még tudom is, mit, még értem is, »mit akart ezzel a költő mondani«, de valahogy nem vág földhöz, néha még egy-egy mondatocská meg is tetszik, még nevetek is rajta... Végigolvasom, aztán megint csak nem értem, mi értelme is volt az olvasásnak. Valami ilyesmi történt velem Veronika Šikulová prózájának olvasása közben.”² Dana Podracká költő viszont a *Literárny týždenník*-ben (Irodalmi Hetilap) nemcsak a mű esztétikai minőségét emelte ki, hanem az írások „didaktikai” dimenzióját is hangsúlyozta: „Šikulová műve egyenesen az élni tanulás receptjének szakácskönyvévé válhatna azok számára, akik estéről estére két-három gyilkosságot is végignéznek a televízió előtt. Nekik az életminőség ízelgetésének kazar találmányairól fogalmuk sincs. Azt is tudom, hogy éppen ezeknek az embereknek nem akaródzik olvasni, bár hasznos lenne tévedni ebben.”³

1997 óta Veronika Šikulová hét könyvet adott ki. A kötetekben helyet kapó írásokat (a 2006-os *To mlieko má horúčku* [Ennek a tejnek láza van] című gyerekkönyv kivételével) két műfaji és tematikus kategóriába sorolhatjuk. Az első csoportot a rövid, tematikájukban nagyon is eltérő prózafragmentumok alkotják – *Odtiene* (Árnyalatok, 1997), *Mesačná dúha* (Holdszivárvány, 2002), *Diera do svetra* (Lyukak a kötésbe, 2012). Műveinek második kategóriájába a terjedelmükben változatosabb, témájukat tekintve viszont homogénebb írásokat sorolhatjuk – a *Z oblaka* (Az ablakból, 1990) és a *Domček jedným tahom* (Házikó egy vonallal, 2009) prózagyűjtemény és a *Miesta*

v sieti (2011) című regény. (Magyar nyelven *Menettérti* címmel jelent meg Mészáros Tünde fordításában 2014-ben – a ford. megj.) Veronika Šikulová sokéves írói munkásságában megfigyelhetőek tehát bizonyos „áthajlások” és „eltolódások”. Ezek vizsgálatánál főleg a prózatörédekekből indulunk ki, ezek közül is az első, 1997-es *Odtiene* és az eddig utolsóként megjelent, 2012-es *Diera do svetra* című kötetből, figyelembe véve természetesen az életmű többi darabját is.

A leginkább szembetűnő és legalapvetőbb különbség a két kötet között rögtön a címben van. Míg az „árnyalatok” jelentésbeli absztraktságot, bizonytalanságot fejez ki, vagy csupán egyfajta utalásként jelenik meg, addig a „lyukak a kötésbe” konkrétabb, képiségeiben határozottabb, részben állandósult szójáteként, humoros, iróniától sem mentes fogalomként funkcionál. Az utóbbi kötetnek ráadásul Martina Matlovičová Kráľová kreatív illusztrációi adnak egészen egyedülálló karaktert. A rajzok humorral „illusztrálják” a történeteket, ráadásul némelyiken az író nő karikatúrája is megjelenik.

Kezdjük a vizsgálatot Šikulová negyvenkét rövid prózát tartalmazó első kötetével. Ahogy már említettük, műfaji meghatározásuk, elbeszélésként vagy karcolatokként való karakterizálásuk nem egyszerű. Ennek oka egyrészt a szerény történetfűzés, másrészt a szövegterjedelem. Irena Malec kritikus a kötet írásaival kapcsolatban rövid szubjektivizált prózáról⁴, míg Petra Bombíková költői feljegyzésekről beszél⁵. A szövegek egyik legtalálhatóbb – még ha nem is teljesen pontos –, metaforikusan megírt jellemzését Bohuš Bodacz adta meg a *Literárny týždenník*-ben: „(...) negyvenkét – választhatunk – novella, karcolat, vers prózában vagy szógyöngy fűzhető fel erre a történetláncra. Nem tévedek nagyot, ha azt mondom, hogy Šikulová érzéseket, benyomásokat jegyez fel, és ezekből írja érzelmei naplóját.”⁶ A kritika többszólalmúsága főként abból a tényből következik, hogy a kötet szövegeinek nincsen világos epikai vázuk (amire már Petra Bombíková is rámutatott), hanem maga a benyomás az, ami szervezőelvként működik az írásokban. „A szemhéjam alatt csend van. A fagyal apró bogyótermései, a park négy platánja – miért gondolok ezekre? Dolgok, dolgok, dolgok... az örökzöld tiszafa... szuszogó-motozó sün, a macskám karmai... Dolgok, dolgok, dolgok... Almalé... A szemhéjam – rakéta a világűrbe”⁷ Šikulová írói nyelve is ennek az érzéki észlelésnek, spontán, néhol szinte automatikus írásnak rendelődik alá. Ennek a szövegfajtának az esetében gyakoriak a befejezetlen vagy megszakított gondolatmenetek, amelyek nemcsak szétzilálják az elképzelt valóság konzisztenciáját, hanem elvesznek a szöveg esztétikai értékéből is: „Fúj a szél... Ázom... Eső... A szeretőket nem kell várni, a szeretőket el kell hagyni... El tudom képzelni, hogyan szerethet egy férfi. Másképpen... Nagyjából... A szerelmet csupán fel-

vázolva... Azt is el tudom képzelni, hogyan szeret egy nő”⁸ Az ilyen típusú írásmódnak megvannak a maga veszélyei. A szövegekben, ahonnan a kiragadott idézetek származnak, a benyomások még nem a cselekményt hivatottak erősíteni, nem szüzséalkotó elemekként vannak jelen, de ez sem érvényes az egész kötetre, hiszen a kötet néhány további prózájában az író nő az egyes impressziókat már képes funkcionálisan használni.

A Veronika Šikulová első kötetében fellelhető írássok második csoportját a főhősnő életéről, gyerek- és felnőttkoráról, házasságáról és anyaságáról szóló szövegek alkotják. Az írónőre jellemző szenzualitás itt is jelen van: „Nem szeretek iskolában lenni. A táskámból egy alma mosolyog ki rám, a könyveim között szétlapított paradicsom. Hirtelen mindennek olyan illata van, mint anyának, a játékaimnak vagy a szőlőskertünknek a falu mögötti dombon. Az ablakon át a napot keresem, hová tűnhetett? Nem látom sehol. Az ablaküvegen légy mászkál. Kár, hogy nem az ablak mellett ülök, akkor megölhetném.”⁹ Ebben az esetben az impressziók az írói szándékot erősítő „utolsó simításként” adódnak a szöveghez (az iskolával való elégedetlenség leírásakor).

Ha Šikulová első könyvét ezek alapján a poetológiai összefüggések alapján hasonlítjuk össze a később megjelent művekkel, egyfajta elmozdulást vehetünk észre azoktól a korai szövegektől, amelyekben az elbeszélő az észlelés komplex élménye helyett csupán az érzékelés síkján marad, és a szövegek így nem érik el igazán „mélységüket”. A *Diera do svetra* (2012) című kötetben kivételesen megjelennek az érzékelhető valóságból fakadó teljes „összezavartság” és „bizonytalanság” érzetéből kiinduló prózák is. Ha Veronika Šikulová ezekben az írásaiban az érzékszervi észlelést használja eszközként, mindig egy olyan meggyőző történeti keretben teszi, ami által a szövegek pszichológiai szempontból is hitelesebbek lesznek: „Nem élheted át a fényt, bár a Nappal egygyé válhatsz. Ez olyannyira nyilvánvaló, hogy már szinte mindegy. Talán ülsz, fejed a tenyeredbe hajtva, a gondolataid maguktól keresztülfolytak rajtad, és egyszer csak a felhők mögül előbukkan a nap – akárcsak az első alkalommal, és a gondolataid kisiklanak.”¹⁰ Ennek az elmozdulásnak az okai akár az egész eddigi életmű kontextusában is vizsgálhatók. Veronika Šikulová 2011-ben adta ki *Menettérti* című regényét, amely egyes sajátosságainak, főként az elbeszélői módoknak és a tematikájának köszönhetően elismerő fogadtatásban részesült, és csak úgy, mint a 2009-es *Domček jedným íhom*, felkerült az Anasoft litera tíz legjobb könyvének listájára. Az említett két könyv zártabb történeti síkkal rendelkezik, és hagyományosabb elbeszélői módot használ, ami önmagában is okot adhat a közönségsikerre.

Hadd álljunk meg egy kicsit a regénynél. A *Menettérti* (2011) zárt történeti szálai – amelyek bizonyos

fokig „korlátokat” jelentenek az író számára – nem engedélyeznek „kisiklásokat” (amelyekhez a debütálásától kezdve hozzá vagyunk szokva) az előre meghatározott, szüzséalkotó írói szándékhoz képest. Ehhez alkalmazkodik az elbeszélés módja is. Három nő, Jolana nagymama, Alicia mama és a gyermek/unoka Verona élete bontakozik ki a kortárs irodalomban nem túl gyakran használt, különleges háromhangú elbeszélés történeteiből. Bár Veronika Šikulová-tól szokatlan lenne, ha nem adna teret a regényben a spontán önkifejezésnek, a valóság poetizálásának¹¹, a regény egyes részeiben Verona hangján elbeszélve. Ezekben a részekben Šikulová nem használ írásjeleket, ami egyrészt nyitottabbá teszi a szöveget, felszabadítja a megkötöttség alól, másrészt viszont monotonitást is okozhat. A *Menetérti* című regény különlegessége és specificitása az író műveinek kontextusában elsősorban az átlátható cselekményszálak összjátékában és a fegyelmezett regénykompozícióban rejlik.

Šikulová műveinek vizsgálata során nem vehető észre gyökeres változás a szövegekben tematizált anyagban, változik viszont az egyes motívumok feldolgozásának módja. Akárcsak a debütáló kötetben, a *Diere do svetra* (2012) címűben is a főhősnő belső élete, a családja, az őt körülvevő természet és az emberi kapcsolatai helyeződnek a középpontba. Egy író személyiségfejlődése hatással lehet írásművészetének fejlődésére, s ebben az összefüggésben érdemes kiemelni, hogy az első kötetben helyenként a bizonytalanság érzése is megjelenik: „Azt gondoltam, hogy valami nagy meglepetés készülődik bennem, éjjelente felébredtem, (...) elképzeltem a saját másságomat és más milyenségemet, gondolkodtam a pillanatról, mikor és mire állítom gyengéden a célkeresztet, de aztán minden a feje tetejére áll, az ajtó kinyílik, (...) és annyi ember özönlik be a világomba, hogy rendetlenséget csináljon bennem, fel-le járkálnak, oda-vissza, hogy a végén úgy érzem magam, mintha egy park lennék”¹²

A *Diere do svetra* (2012) kötetben – ahogy az valószínűleg az író szövegeinek „örök” témájává vált – szintén megjelenik saját „hasznosságának” problémaköre, de mintha az elbeszélő ebben a kérdésben is „bátrabban” fogalmazna. Ráadásul írói szemléletmódja nem egyszerűen csak kitágul, hanem képes humorosan (sajátos ironiával) ábrázolni a „szlovák kulturális valóságot” is. Ékes példája ennek a *Spisovateľ má mať hovno* (Az írónak szar se kell) című írás: „Elég neki, ha kenyérre jut. Ha pénzt dobna neki, azt mondja, kösz, nem kell. (...) Ha kikapcsolják nála az áramot, valahol felvillan egy másik lehetőség, hagyja, hogy a versei a fiókban porosodjanak, legfeljebb elkezd gyerekeknek írni. Ha sehol sem fizetik ki, akkor sem kéri a zsozsót, inkább elkezd írni egy új könyvet... Úgyse olvassa senki!”¹³

Amíg az első kötet csak három olyan írást tartalmazott, amelyekben közéleti-kulturális szereplő ne-

ve felmerült (a *Vreckovka* [Zsebkendő] és a *V Naháči* [Naháčban] címűben Juraj Fándly szereplőként jelenik meg, a *Vydatá žena* [Férjezett nő] címűt pedig Vladimír Holannak és Jozef Mihalkovičnak ajánlja), az utóbbiban már több példa van erre is. Ján Litvák, Štefan Strážay, Mikuláš Kováč költőknek, Marcel Proust-nak vagy Ilja Zeljenka zeneszerzőnek Šikulová nem csupán a szövegeit ajánlja, hanem reflektál is alkotásaikra: „Most halkan kérdezem, szinte hang nélkül, hol van Strážay, ír-e valamit vagy sem, el kellene mondanom valakinek, hogy hiányoznak nekem a hétköznapi, halk versei (...), és ha engem most valaki kérdezne, hogy mi tetszett neked, Veve, mostanság, azt mondanám, hogy a Strážay, az jó volt.”¹⁴

Šikulová könyveiben – a társadalmi-kulturális motívumok mellett – állandóan jelen vannak az intim családi pillanatok is. Ez a kezdetektől egészen a legutóbb megjelent kötetig jellemző az életműre. A bensőséges családi környezetet főként a szereplők ábrázolásában és emberi kapcsolataikban ragadja meg. Ez az eljárás kétféleképpen befolyásolhatja az életművet. Egyrészt az emberi kapcsolatok mélysége segítségével lehet a szerzőnek a motívumok megfelelő mélységű ábrázolásában. Másrészt viszont bármilyen látványos is a családi élet motívumainak ismétlődése, nem biztos, hogy egy egész életművön átíveltethető lenne anélkül, hogy a téma sablonossá válna, kimerülne. Šikulová könyveiben van példa mindkettőre.

A főhősnő életének legdominánsabb motívuma az apa hiánya. A szerző az apaszerep fontosságára már az első kötet elbeszéléseiben is utal: „Anyá vasal, és velem küld neked lekváros kenyeret. Szilvalekvárosat. Kérdezteti, hogy kérsz-e körtét, akkorák, mint a tenyerem. Amíg meggondolod, lopom a levegőt és az idődet. Bár csak a szemem kívánja.”¹⁵ Bár az apa motívuma az egész életműben megjelenik, mégis a korai művekben társul az alakjához örömteli emlékezés és biztonságérzet. Lássunk néhány példát az apakép különböző megjelenéseire az életműben.

Az *Odtiene* egyik elbeszéléseben: „Amikor a nővéremmel gyerekek voltunk, apa egyedül készítette a papírsárkányainkat. Az egész délutánt ezzel töltötte, maszatolt a ragasztóval, szögek után kutatott. Szegény, mennyit kínlódott vele, és soha nem repült igazán! (...) Apa rövid nekifutás után elengedte. A sárkány pedig, amint belekapott a szél, darabjaira hullott szét.”¹⁶

Míg a *Mesačná dúha* című kötetben: „Két jóképű ficsúrt képzeltem el, mégis apa és Rudo Sloboda nevelt rám a túloldalról. Amint leültem, Rudo rákezdte: – Mi vagyunk a bölcs vének, kérdezhetsz tőlünk bármit! Mindketten a hangjukat akarták hallatni, csak közönségre volt szükségük. Valami olyat kell csinálnom, amire nem számítanak. Kicsit megerőltetni magam, és nem feladni rögtön. És sokat olvasni, hogy át-

szellemült arkifejezésem legyen, az minden pasit le-nyűgöz, meglátod, hogy beléd esnek mind. Még beszélned sem kell hozzá.”¹⁷ Az apa jelenlétéből fakadó boldogság- és biztonságérzetet Šikulová elbeszéléseiben nem ritkán az adott motívum tartalmi aránytalansága akasztja meg. Ezekért a hullámvölgyekért elsősorban az apa térbeli hiánya okolható: „(...) és aztán ültünk együtt azon a nagy piros bőrkofferen¹⁸ és ő szerelmet vallott hogy mennyire szeret minket a húgomat meg engem és hogy köztünk nem változik semmi hogy nekünk van a legvidámabb tatuskónk csak azt nem mondta basszus hogy miért nem értik meg egymást anyámmal (...) és mikor tényleg elment és néhány napja nem aludt már otthon fájt mindenütt mint valami betegség vagy mint a véraláfutás és nem tudtam miért”¹⁹, később a fizikai jelen-nem-léte is oka lehet ezeknek a hullámvölgyeknek: „Nálam nyár van. A fű szárad, az út poros. Mióta apa meghalt, senkinek sincs életkedve. Nekem se. Megöregedtem és megcsúnyultam. (...) Még nem volt meg a hagyatéki, még mindenki örökölni akar, akárcsak én, legalább az »atyai röögöt«²⁰, hogy megműveljem. (...) Kinyitom az ajtót, megállok a konyhában, és kincsek után kutatok. Senki nem mondja, hogy legyenek üdvözölve. Hát akkor Isten hozott. (...) Aztán már csak kaszálok, basszus, biztos, hogy az ördög keze van benne, hogy nem tanultam meg felvenni a ritmust, hogy ne a saját lábam kaszáljam le. (...) a magas fűben zokogok, a ház mögött, ami vele együtt halt meg, (...) erős vagyok, mint a bölcs Vasilisa, aki már mindent megtanult, de hirtelen nincs kinek elmondania, akinél nyár van és szomorúság”²¹

Az apamotívum nem tűnik el a későbbiekben sem, bár Šikulová a *Diere do svetra* kötetben már enyhíteni próbálna a motívum közvetlen problematikusságán: „Apám alszik. És ez néha fáj”²², de nem sikerül betartania az esztétikai mértéket, mert egyben hozzáteszi: „És Kováč Miky azt mondja, éjjel aludnia kellene, nem bolyongani... / Éjjel szeretni kell, nem aludni, / nem aludni, hanem egymáshoz bújni, / éjjel imádkozni kell, nem aludni, / Istenem, virrad, gyere vissza, aludni és aludni, és újra...”²³ Stanislav Rakús így ír erről a jelenségről: „Az alkotói-magánéleti határszituációknak egy író életében különböző, logikus irodalmi következményei lehetnek. (...) Ezeknek a szituációknak az ábrázolása során fontos, hogy az író ne lépje túl azt az időt, ameddig a tetőpont feszültsége fenntartható. Ellenkező esetben a drámai hatás gyengül, a határszituáció devalválódik.”²⁴ Ha Rakús elméletét Šikulová apamotívumának megjelenéseire alkalmazzuk, azt konstatálhatjuk, hogy az életmű során a motívum ábrázolásának poetológiai regisztere nem tud megújulni, ezáltal az veszít esztétikai hatásából.

Nagy változáson ment keresztül Veronika Šikulová írói nyelve is, amelynek költőisége és „játékossága” már

a debütáló kötetnek is meghatározó jelensége volt. Amikor Bohuš Bodacz az írásokat prózában írt verseknek titulálta²⁵, nem csupán a tartalmuk miatt tette ezt. Az *Odtiene* kötet záró szövegére, a *List-nelistre* (Levél-nemlevél) az író későbbi műveinek „előhírnökeként” tekinthetünk. Ez ugyanis a formát, azaz a nyelv ritmikusságát tekintve lényegesen különbözik a kötet többi írásától: „Mindent víz temet, elvesztettem az utat, már csak a víz vezet. Olyan kis madárka, lelkecske, csibe vagyok – Isten rövid pórázán a világban bolyongok. A saját véretem iszom és magamat emészttem, Isten háta mögött járok, az ördög kertjében. Az ördög kertjének virágzó dudvája, mint nagyanyám dunyhája, csak bámulom tehetetlenül. Az ördög valahová eltűnt, engem már ő is kerül.”²⁶

A prózai szöveg rímelve időről-időre megjelenik a *Mesačná dúha* című kötetben is: „(...) egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy kevély nő... Hol van most? Az apja sírja mellett guggol, áztatja az eső. Víz szóródik ki, habzik, s homok folyik ki kezei közül. Is-tenem, apa, az egész világ néma, s csendben átlényegül.”²⁷ Veronika Šikulová ezt a rímes szövegalkotási stratégiát egyre inkább előnyben részesítette, a *Diera do svetra* (2012) legtöbb írására ez jellemző. A rímes szövegek létrehozására és részben a poézis felé való közelítésre irányuló szerzői szándék és ambíció az egész életművet áthatja: „A versekről csupán sejtésem van, és nem mindig helyes”, „(...) egyszer csak megállok a versben, állok, mint a faszent, nincs bennem elég bátorság, egy egészen kicsi vers is túl nagy nekem, tele pontatlansággal”²⁸ A ritmizálás mint ismétlődő szervező elv Šikulová prózájában viszont egyáltalán nem válik erőltetetté. Az író látszólag könnyedén „rímbe szed” bármilyen témát. Párbeszédet, tájleírást, a legbelsőbb érzelmeit – egyszerűen bármit, ami számára személyesen egyedi: „Amire nincs szükségem, azt anyának adom, aztán szégyellem magam, mennyi ilyenem van, de ő szétosztja más nők között bologan. Látom a szegény Zuzka Píškát a város terén, a szoknyámban olyan, akárcsak én a második könyvem írása idején. A blúza, a zakója, mindene tőlem van. Vajon Zuzka Píska az, vagy én saját magam? Jobban néz ki benne, mint őfelségem, fölöttébb illik rá, ami rám nem. Már nem szívesen látom, amit ő felvett. De ez így akkor hogyan lesz jótett!? Istenem, bocsásd meg...”²⁹

Šikulová teljes életművének egyértelmű poetológiai attribútumait megítélni olvasóként sem egyszerű. A debütáló kötet műfaji sokfélesége és különböző témái nagyon eltérő vélemények megfogalmazásához vezettek; egyes kritikusok egyenesen azt a kérdést tették fel, hogy miért kellene, s hogy kell-e egyáltalán Šikulovát olvasni. A problémás visszhangnak különböző okai voltak: ahogy már fentebb említettük, főként a világos történeti szál hiánya, és az, hogy a szö-

vegeknek nem csupán a tematikai, hanem részben a nyelvi rétegei is benyomásokkal túlterheltek. Viszont azt a tényt, hogy Šikulová egyedülálló, a részletekre is a legmesszebbmenőkig kiterjedő megfigyelőképességgel rendelkezik, még a negatív kritika sem kívánhatja tőle elvitatni. A Šikulová írásművészetéről való gondolkodás kiindulópontja ma hét kiadott könyve, irodalmi díjai és az őt övező olvasói érdeklődés.

Šikulová írásainak művészi egyedisége és minősége írói nyelvének „játékos” jellegéből, a beszélt nyelviség és a lírikus elemek keveredéséből adódik. A különféle narrációs eljárások használatával és szövegeinek műfaji heterogenitásával az író nő kiérdemli a remek elbeszélő és nagyszerű stilszta címet. Saját „írói nyelve” a számára egyedülálló pillanatok megragadása-

sából és hiteles ábrázolásából áll össze. Írásművészetében az életrajzi hangvétel dominál, amellyel érzékenyen tárja fel főhősnője legbelsőbb intimszféráját, és egész életművével keresi – egyszer humorral, másszor komolyan – a számára legmegfelelőbb helyet a világban. „Hozzáköti” őt a családjához, akiktől nagyon ritkán merészkedik messze; többek között ennek köszönhető, hogy Šikulová könyveiben ciklikusan ismétlődik ugyanaz a motívumrendszer.

Bár Šikulovát olvasva gyakran egymástól teljesen független gondolatok láncával találkozunk, egy komplexebb keretben ezek mégis életének összefüggő prózamozaikjait adják ki. Írásainak esztétikai tapasztalata mégis elementáris erejű érzékenysége és (bele)érző-képessége van leginkább hatással. ■ ■ ■

Szabó Lovas Emőke fordítása

JEGYZETEK

1 Daniela HODROVÁ, 2001, 735.	10 Veronika ŠIKULOVÁ, 2012, 28.	fejezeteiben nem használ írásjeleket.	22 Veronika ŠIKULOVÁ, 2012, 112.
2 Petra BOMBÍKOVÁ, 1997, 44.	11 Ivana TARANENKOVÁ, 2000.		23 Uo.
3 Dana PODRACKÁ, 1997, 6.	12 Veronika ŠIKULOVÁ, 1997, 22.	19 Mészáros Tünde fordítása, <i>Menettér</i> (l'Harmattan, Budapest, 2014), 169–170.	24 Stanislav RAKÚS, 1995, 13.
4 Irena MALEC, 1997.	13 Veronika ŠIKULOVÁ, 2012, 94.	20 Utalás Ivan Krasko <i>Otcova roľa</i> (1912) című versére (a ford. megj.)	25 Bohuš BODACZ, 1997
5 Petra BOMBÍKOVÁ, 1997.	14 Veronika ŠIKULOVÁ, 2012, 92.	21 Veronika ŠIKULOVÁ, 2009, 68–69.	26 Veronika ŠIKULOVÁ, 1997, 93.
6 Bohuš BODACZ, 1997, 6.	15 Veronika ŠIKULOVÁ, 1997, 8.		27 Veronika ŠIKULOVÁ, 2002, 64.
7 Veronika ŠIKULOVÁ, 1997, 36.	16 Uo. 18–19.		28 Uo. 80., 125.
8 Uo. 21.	17 Veronika ŠIKULOVÁ, 2002, 66–67.		29 Veronika ŠIKULOVÁ, 2012, 89.
9 Uo. 16.	18 Az író nő a <i>Menettér</i> (2011) egyes		

FELHASZNÁLT IRODALOM

BODACZ, Bohuš: Citový denník. In: Literárny týždenník, 1997, X. évf., 16. sz., 6.	MALEC, Irena: Len nenáročné momenty. In: Romboïd, 1997, XXXII. évf., 4. sz., 79–80.	ŠIKULOVÁ, Veronika: Domček jedným ťahom. Bratislava: Slovart, 2009. 165.
BOMBÍKOVÁ, Petra: Veronika Šikulová: Odtiene. In: RAK, 1997, II. évf., 6. sz., 44–46.	PODRACKÁ, Dana: Veronika Šikulová: Domček jedným ťahom. In: Knižná revue, 2010, XX. évf., 1. sz., 1.	ŠIKULOVÁ, Veronika: Miesta v sieti. Bratislava: Slovart, 2011. 333.
ČÚZY, Ladislav: Z rodinného kruhu: premýšľajúca intelektuálka alebo znudená žena (V. Šikulová: Z obloka). In: Slovo, 1999, I. évf., 34. sz., 6.	PODRACKÁ, Dana: Som osika, som kaňa. In: Literárny týždenník, 1997, X. évf., 16. sz., 6.	ŠIKULOVÁ, Veronika: Mesačná dúha. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 2002. 95.
DRUGOVÁ, Ildikó: Správne korenie. (V. Šikulová: Odtiene). In: Slovenské pohľady, 1997, IV. évf. + 113, 9. sz., 113–114.	RAKÚS, Stanislav: Poetika prozaického textu. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1995. 118.	ŠIKULOVÁ, Veronika: Odtiene. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1997. 94.
KRČMÉRYOVÁ, Eleonóra: Poznámky k prozaickej (de) generácii. Bratislava: Stimul, 2008. 127.	SOUČKOVÁ, Marta: P(r)ózy po roku 1989. Bratislava: Ars Poetica, 2009. 418.	ŠIKULOVÁ, Veronika: Z obloka. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1999. 166.
	ŠIKULOVÁ, Veronika: Diera do svetra. Bratislava: Slovart, 2012. 126.	TARANENKOVÁ, Ivana: Poetická všednosť či poetizovanie banality? In: Romboïd, 2000, XXXV. évf., 3. sz., 75.

Mária Majerčáková: szlovák nyelv és irodalom szakon szerzett diplomát. Jelenleg a beszercebányai Bél Mátyás Egyetem Bölcsészettudományi Karának doktorandusa. Disszertációs munkájának témája az idegen (orosz, német, magyar) alakja a 20. és 21. század szlovák irodalmában.

Szabó Lovas Emőke (1988): a pozsonyi Comenius Egyetemen végzett magyar–esztétika szakon. Királyhelmeceen él.

DEREK REBRO

A becsapódás előtti pillanat

...

láthatatlanná válni
a tükrök seregében

már mind használatban volt

a tó fenekén
tükröződni
de sose verődni vissza

a felszínen

zománcát kézzel törni át
körömmel simogatni meg

nem száradni ki többé

megbocsátani a testnek a bőrt

elveszett tűk
felperzselt fű
napeltolódás

üvegbe küldött visszhang

...

Radoslavnak hálával

nyomok
melyeket a tapintás hagyott
zuhanás közben

így találni meg az utolsó falat
és megállni

így találni meg az utolsó falat
és megállítani

leszalad a biztonság szeme

a torokban
hajcsomó

háló föl nem fogja

...

milyen nyelvet választani

hogyan ahogy
forog
mindenki értse a térben

félrerúgom a széleket
a testek nem reagálnak

a középén áthajolva
hajítom el a követ
a becsapódást nem hallom

zsibbad az író kéz
hámlik a bőr

...

áttetsző mélység
nehéz fedél

örökre elválasztva
karnyújtásnyira

...

elhagy
minden egyes új pont
visszatért a lábak közé

fehér fedi a fehérét

az ujjaktól a testig
visszaomol a gyökérbe

a hasadékot keresi

kitépve a növekedés folyamatából
a kesztyűben rekedt homokkal azonosítva
olajba mártva

...

amióta csak emlékezni tudok
az ajtóban állsz
összekeverem arcod a hátaddal
milyen gyengédek a késhez

hosszas várakozás
érkezés távozással

cserepekből rakom ki a visszaverődést
még mindig nem látom magam benne megtöbbszöröződve
téged sejdítlek

a tükör helyére engem akasztottak

Csehy Zoltán fordítása

Derek Rebro: költő, irodalomtörténész, a *Glosoldlia* című lap főszerkesztője. Itt közölt versei az *Okamih pred dopadom* (Becsapódás előtti pillanat, 2009) című kötetéből valók. Irodalomtörténészként a szlovák nőköltészet, a nő-, illetve férfiképek alakulástörténetével, a biológiai és a társadalmi nem viszonyával foglalkozik, több kiváló monográfia szerzője.

Magányos nő

Felágaskodsz, lábujjhegyre,
mint a balett-táncosnők.
Plüsspuha lépteikkel
bevetve az arcod.
Megmártózol a huzatban,
s úgy várakozol a sínen,
mint egy gyerek,
s úgy is, akár a kék virágok...
Vonatok alá ugrasz,
melyeknek sem ablakuk,
sem állomásuk nincsen.

Életvonalak

Beillesztettél életvonalaim közé
egy darabkát a csontjaidból.
Csak hogy tudjam,
mennyi életvonalam is van
tulajdonképpen.
Aztán bevilágítottál a szemembe,
fényszóróval,
hogyan véletlenül se meneküljek,
szíveddel is,
testeid legjavával,
s egész haláloddal is.

XVII. nap

...a lány gabonacsúcsokon
meneküléseim hullámzanak,
mint egyetlen éretlen pillanat.
Az, amely belélegzett, hogy elvegyen,
s kilélegzik, hogy adjon.
Mint ahogy valamennyi úton
nemcsak magad mögött hagyod a nyomokat,
hanem egyúttal magadban is.

Polgár Anikó fordításai

Diana Tuyet-Lan Nguyen (1978): költő és prózaíró. Első kötete egy cseh költővel, Jiří Veselskývel együtt jelent meg. Itt közölt versei *Čiary života* (Életvonalak, 1996) és *Línia času* (Idővonal, 2001) című kötetéből származnak.

OTTHON

– egy téma (n)osztalgikus reflexiójához
a kortárs szlovák prózában

Irásomban az utolsó években született szlovák prózai művekre összpontosítok, amelyekben központi témaként jelenik meg az *otthon és külföld konfrontálódása* és az ezzel kapcsolatos problémák megoldására való kísérlet az önismeret, a kulturális, nyelvi és faji identitás, az egyén, család és társadalom kapcsolatának kontextusában. Az otthon egy olyan tematizációja érdekel, amelyik annak *hiányát* emeli ki – ennek a deficitnek az okozója az idő múlása (ilyenkor általában a gyerekkorra való visszaemlékezéssel van dolgunk)¹ és a térbeli távolság vagy ezek kombinációja. Az ezzel a témával foglalkozó írások az utóbbi időben széleskörű irodalomkritikai és publicisztikai reflexiókat váltottak ki, amelyet a szereplőknek az otthonhoz fűződő viszonya jelentős problémaként jelent meg több recenzióban is².

A (n)osztalgia mint a jelen kritikájának módja?

A megfelelően kontrasztos háttér az otthonról való gondolkodáshoz mindig is a téridő, vagyis az út kronotoposza alakította (Mihail Bahtyin), szoros össz-

szefüggésben az iniciációval és a személyes identitással. Példákat erre találhatunk a teljes újkori szlovák prózairodalomban, kezdve Jozef Ignác Bajza *René mládenca prihody a skúsenosti* (Az ifjú René kalandjai és tapasztalatai, 1785) című regényével, egészen Svetlana Žuchová, Michaela Rosová vagy Zuska Kepplová³ prózájáig, amelyek jól illusztrálják az otthon és az út iniciációjának az idők során végbement témátranszformációját. Az otthon problémája nem csupán a szlovák kortárs próza jellemző témájaként jelenik meg. Ezzel, és a körülötte felmerülő egyéb kérdéskörökkel (a nosztalgiával és ennek a specifikusan posztszocialista verziójával, az „osztalgiával”) együtt a művészeti és elméleti reflexiók tárgyává váltak a vizuális művészetek területén is.⁴ Például a képzőművészek legfiatalabb generációjának egyik fő képviselője, Tomáš Džadoň (1981) installációinak egész sorozatában (pl. *Monument ľudovej architektúry* [A népi architektúra monumentalitása], 2006, *Ytong piece*, 2007, *Sídlisko Ždiar* [Ždiar lakótelep], 2008) a szocialista panelház és a hagyományos népi faépítészet ellentéteit dolgozza fel szisztematikusan. Vizsgálja a tradíció kérdését és a kulturális emlékezet nosztalgiai struktúráit a legrégebbi folklórrejtegekben csakúgy, mint az „osztalgikus”, posztszocialista emlékezetben. Az individuális és a kollektív identitás kérdéseinek ilyen jellegű kritikai újragondolása azon generáció képviselői által, akik a gyerekkorukat a „létező” szocializ-

mus idején, korai ifjúságukat a 20. század kilencvenes éveiben élték meg – amikor a hatalmi elit meglehetősen agresszíven mozgósította a nemzeti identitás-építés folklórnacionalista verzióját –, korántsem csak Džadoň művészetét köti össze a fiatal szlovák prózatendenciákkal. Džadoňhoz hasonlóan a „Husák gyermekei” generációjához tartozó írók köre is feltűnően sokat foglalkozik a (n)osztalgia jelenségével, amelyet a kulturális identitás keresésének egyik eszközeként használnak a posztszocialista térben.

A nosztalgia (ered. ógör. *nostos* – vágyakozás az otthon után; *algos* – fájdalom) speciálisan közép-kelet-európai variánsa, az osztalgia (ném. *der Ost* – kelet, illetve „Ossi” – beszélt nyelvi kifejezés az Német Demokratikus Köztársaság lakosaira) kifejezés a rendszerváltás után, 1989-ben viszonylag gyorsan megjelent a posztszocialista területeken. Monika Rydiger szerint például az NDK iránt érzett nosztalgia az „Ossi” számára tulajdonképpen egyfajta kíséret a múlttal való leszámolásra, illetve a saját jelen értékeire és identitásukra való ráébresztés eszköze.⁵ A nosztalgia kritikusaival (pl. Christopher Lasch történész, szocialista filozófus) ellentétben – akik a nosztalgikus emlékezet szelektív voltát emelik ki, tehát azt tulajdonképpen csak romantikus, idealizáló ráakodásoknak tekintik, amelynek valós funkciója abban rejlik, hogy elterelje a figyelmet a jelen realitásáról – Rydiger a (n)osztalgiaát egyfajta kulturális védekezési mechanizmusként interpretálja. Hasonlóképpen értékeli ez a jelenséget Svetlana Boym elméleti kutató (a *The Future of Nostalgia* monográfia szerzője) is, aki ugyan azt mondja, hogy a múlttal való nosztalgikus hozzáállás az „újrakeverés” metódusával dolgozik (tehát kiválasztó, remixjellegű), viszont szerint többek között egy ellenreakcióról is szó van, amelyet a jelen embere ad a virtuális világ gyors működésére – a nosztalgia vágyakozás az egység után, egy fragmentált világban.⁶ Más teoretikusok is figyelmeztetnek rá, hogy a nosztalgia fenoménje sokkal inkább a jelenünk értékelésével függ össze, mint a múltunkéval, ugyanis a nosztalgia világában visszatekintés a múltba, a jelenből hiányzó értékekre. (pl. Linda Hutcheon)

Az említett kérdéskör irányában megmutatózó nagy érdeklődés nem csak a szlovák irodalomban végbemenő szerkezeti változásokkal függ össze, hanem sokkal inkább egy szélesebb szocio-politikai kontextussal, amelyben a szlovák irodalom elhelyezkedik (gondolok itt főként a posztszocialista társadalom gazdasági és szociális változásaira, az európai struktúrába való belépésre, az emigrációra stb.). Ahogy már a bevezetésben utaltam rá, a hazának és határainak problémái nem csupán tematológiai jelleggel rendelkeznek, hanem a kortárs szlovák irodalom generációs és műfaji-műnemi tényezőivel is ösz-

szefüggnek. Ahogy Zoltán Rédey az aktuális civilizációs jelenségekre reflektálva megjegyzi: az idősebb prózaíró nemzedék képviselői „témáikban előszere-tettel térnek vissza a totalitárius múltba és ragadják meg írásaikban a hetvenes évek normalizációjának időszakát”.⁷ Ez a túlsúlyban lévő *retrospektív* optika hatással van azon témakörökhöz való viszonyulásukra is, amelyekre írásomban fókuszálok. Ebben az esetben a külföld (az idegen) és az otthon (a saját) kapcsolatát tekintve nem csupán a korszakváltozások érdekesek, hanem az aktuális generációs különbségek is.

Generációs azonosságok és különbségek a téma feldolgozásában

Az említett generáció szövegeihez talán Pavel Vilikovskýnak a haza jelenségéről és a nemzeti identitásról szóló kritikai analízisei állnak a legközelebb (a *Posledný kôň v Pompeji* [Az utolsó pompeji ló] című regényének vagy a *Pes na ceste* [Kutya az úton] novelláinak főszereplőiben az utazás és az idegenben tartózkodás inkább a világban érzett otthontalanság tartós élményét váltja ki). Ha összehasonlítjuk őket, rájövünk, hogy a párhuzamosan alkotó írógenerációk is egymástól határozottan eltérő felhangot adnak a témának. Vilikovský a *Kutya az útonban* (2010) a 20. század kilencvenes éveiből merít valóságmomentumokat, és ezekkel rendezi a viszonyát kritikusan. A könyv esszéisztikus szövegrészleteinek társadalmi légkörét egy, a korszak szempontjából fontos küzdelem határozza meg, a zárt típusú társadalom nyitottá alakításának érdekében folytatott küzdelem – megmérkőzés ez a régi kommunista elittel és a mečiari nacionalizmussal. Helyenként a szövegben egy még régebbi időszak, a normalizáció kora és annak társadalmi klímája aktualizálódik, amely-lyel szemben Vilikovský nyilvánvaló ironikus ellen-zékben volt (említsük itt meg az író azon szimbolikus gesztusát, hogy a normalizációs években íróként elhallgatott). A „szürke zónából” származó ember normalizációs időkbeli belső ellenállásának éppen ebben a szellemében kommentálja a kiadó szerkesztője – az 1989 után játszódó novella történetének elbeszélője – két szlovák író véleményét és viselkedését, akiket Passauban, a német városban kísért egy irodalmi rendezvényen. Vilikovský ezen prózája egyfajta „ön-gyarmatosító” (ön)ironikus elbeszélői gesztusból in-

dul ki, amely felfedi a szlovák társadalom xenofób és heterofób vonásait, és minimum közvetett módon respektálja – egyszerűsítsük úgy – Nyugat-Európa egyfajta kulturális fölényét. Az aktuális szituáció ettől már merőben eltér, ugyanis az otthon (a hazai) és a külföld (az idegen) kapcsolatának ezen aspektusai a debütánsok prózájában marginalizálódnak, az írók és szereplőik számára már korántsem annyira meghatározó, hogy mit gondolnak Szlovákiáról annak határain túl, sokkal inkább az a kérdés bizonyul sürgetőnek, hogy „mi magunk” mit gondolunk saját magunkról, egy hazánk határain túl megélt élet tanulságaival. Nem a nacionalizmus felélesztéséről van most szó – ami Vilikovský kritikájának egyik elsődleges célpontja –, hanem sokkal inkább a fellépő generáció „kommunikációs öntudatának” természetes, kulturálisan-társadalmilag feltételezett növekedéséről a „határon túli” kultúrával szemben, amivel összefüggnek az arra adott kritikai reflexióik is. Időközben egészen másfajta problémák merültek fel a szlovákok újkori külföldre vándorlásával kapcsolatban: a kultúrák közötti konfliktusok, a szociális kirekesztés, a családok széthullása, az egzisztenciális magány érzése, az „élet értelme” a hosszú távú szociális elszigeteltség állapotában.

A legfiatalabb prózageneráció már „finomít” is Vilikovský kritikus „öngyarmatosító gesztusán”. A szlovák kulturális teret célba vevő egyértelmű ironizálás helyett inkább azokra az előnyökre, problémákra és kudarcokra mutat rá, amelyeket Szlovákia európai viszonyokra történt politikai, szociális és kulturális adaptálása hívott elő. Leginkább a szociális különbségek leküzdéséről, a különböző szimbolikus határokról (Zuška Kepplová, Alexandra Salmela), valamint a személyes vagy csoportidentitás újradefiniálásáról (Michaela Rosová, Maroš Krajňák, Peter Balko) van itt szó. Ezeknek a „műveleteknek” az eszköze lesz aztán természetesen az az irodalmi szereplő, aki idegenné válik a saját anyaországában, mert „egy idegen embercsoport pontosan az a feltételezett opposíció, amelyre saját csoportunknak szüksége van identitásának, összetartásának, belső szolidaritásának és érzelmi biztonságának kialakulásához”.⁸ Tehát míg Vilikovský említett prózáinak szereplői az otthonukhoz fűződő viszonyukban a bernhardi „gyűlöletes szeretet” és érzelmi közöny között őrlődnek, addig az az alapvető narratív szemlélet, amellyel a legfiatalabb írógeneráció ezt a témát ábrázolja, a – gyakran rejtett – tág értelemben vett nosztalgia (pl. Michaela Rosová *Dandy* című novellájában). Svetlana Boym a nosztalgiát többek között a „kapitalista” időhiányra adott reakciónak tartja⁹, a mai diákok *dandizmusát* – amellyel európai egyetemekre jelentkeznek cserediákként – interpretálhatjuk a jelen világra adott védekező reakcióként. Rosová főszereplőinek „extrava-

ganciáját” éppen a fölösleges szabadidő exkluzivitása adja egy olyan korszakban, amelyet – éppen ellenkezőleg – a gazdasági eredményesség szünet nélküli mérése jellemez.

A legfiatalabb prózaíró generáció magától értetődő és mindennapi tapasztalata a külfölddel és az „idegenséggel” lényegesen befolyásolja a szülőföldhöz, az anyanyelvhez és az otthonhoz fűződő viszonyukat is. Zuška Kepplovát például sokkal kevésbé érdeklik a szociális és nyelvi kötelékeiből kiszakított ember belső tapasztalatai, mint a nemzeti mítoszokon való ironizálás, azok leleplezése, vagy a novemberi események utáni Szlovákia „kommunális” depresszióérzésének realitása, elbeszéléseiben az empátia van túlsúlyban a távolságtartással szemben, és az ebből következő figyelem a másságot, az idegenséget érintő emberi tapasztalat pszichológiai aspektusai iránt. Mondhatjuk azt, hogy a tág értelemben vett emberi boldogság problémája aktualizálódik itt, amely legutóbb a hatvanas évek szlovák irodalmában volt jelen ennyire kifejezően, az egzisztencialista próza megjelenésének idején. Nemcsak Kepplovánál, hanem ezen generáció képviselőinek nagy részénél is a „hogyan”-ról a „mit”-re helyeződik át a hangsúly (a 20. század kilencvenes éveiben a narratívákkal és az írói énnel való kísérletezés, illetve a posztmodern szövegjátékok széles spektrumának jelenléte volt meghatározó).

Bár az otthon témája az elszigeteltség érzetével és a külföldhöz történő hosszan tartó hozzáidomulással nem új a szlovák irodalom számára – megjelent Irena Bežná és Dušan Šimko emigráns irodalmában is –, viszont az utóbbi években még erősebben tör utat magának. Szociológiai szempontból egy természetes jelenségről van szó, ennek a – korábban már említett – generációs tapasztalatnak része a kétféle, bár mindig deficites boldogságérzés: vagy múltbeli jelenséggé, vagy a horizonton feltűnő, elérendő célként tekintenek rá. Zygmunt Bauman szavaival élve: „a környezetére vonatkozó megbízható ismeretek nem teszik az embert boldoggá, de a normális, a „természetes”, a „támadhatatlan” és a „nélkülözhetetlen” mércéjéül szolgálnak. (...) Rögtön azután, hogy valami ismeretlen történt, (ugyan csupán retrospektíven) az ismert is átalakult a boldogság megtestesítőjévé: amint a megbízhatóan ismerős támadást szenvedett, úgy kezdett működni, mintha addig maga lett volna a boldogság”.¹⁰ Ebben a kontextusban érdemes vizsgálni Kepplová *Buchty švabachom* (Bukta gót betűkkel) című könyvét is. Minden elbeszélésében szerepet játszik az otthon elhagyása, a különféle képpen motivált kiszakadás az ismert környezetből, a saját életünk megváltoztatásáért folytatott küzdelem. Viszont a szerző írásmódjára ugyanilyen mértékben jellemző, ahogy ez irányú erőfeszítései-

ket véghez viszik a szereplői: a történetekben mindig jelen van a kudarc vagy minimum a rezignáltság érzése, a szomorúság. A világ – ami első látásra vonzó és nyitott – Kepplová szereplői számára többé-kevésbé az otthon iránti nosztalgikus érzések forrásává válik, amelyek ugyan a hazatéréssel vagy egy postai küldeménynel áthidalhatóak, de egyben nehezen leküzdhető frusztrációt is okoznak. Ebből kifolyólag könyvének alaptémája egy idegenben magányos fiatal ember *tapasztalata* – prózaírói alapelve pedig ezeknek a tapasztalatoknak a *variációja* különböző környezetben és kiindulási helyzetben. Az idegen környezethez való pszichikai és szociális adaptáció problémája Svetlana Žuchová műveinek is egyik központi témája (*Yesim* című novellájának és *Zlodeji a svedkovia* [Bűnözők és szemtanúk] című regényének), az ő érdeklődésének fókuszában az otthon nélküli ember pszichológiája és az emigráns közösségekben létrejövő emberi kapcsolatok részletes vizsgálata áll. Szereplőinek gondolatai folyamatosan két világ között mozognak: a régi haza és a befogadó ország között, ahol bár megtapasztalják a szociális kirekeszttség érzését – mégis félnek onnan elmenni, hogy utána saját maguk és a környezetük előtt kelljen bevallaniuk saját kudarcukat.¹¹ A társadalmi kötelékek gyengülése külföldön betegségek és aszociális jelenségek okozója Ivana Dobrákovová (*Bellevue* című regénye) és Michaela Rosová (*Dandy* című novellája) prózájában is.

A régió, a nyelv és az etnicitás reflexiója

Az otthonnal kapcsolatban a szlovák próza olvasóiban felmerülhet a téma még egy, nem elhanyagolható változata is – gondolok itt azokra a szerzőkre, akik a regionális jellegzetességek különböző típusaival foglalkoznak műveikben: elég megemlítenünk Rudolf Slobodát és az ő Dévényújfaluját (Devínska Nová Ves) vagy Vincent Šikulát, aki művészi világát a Kis-Kárpátok falvaiba és kisvárosaiba helyezte, Ladislav Balleket a déli, szlovák–magyar határon fekvő kisvárosával, *Palánkkal*¹², és Milan Zelinkát vagy Ján Patarákot a keleti határon. Ezeknél az íróknál az otthon motívuma gyakran kapcsolódik össze a gyerekkor költői emlékezetével.¹³ (A magyar nyelvű, Szlovákiában élő írók közül ebben a kontextusban mindenképpen meg kell említenünk Grendel Lajost és Hunčík Pétert, a roma szerzők közül Elena Lackovát.) Ezt a „regionális paradigmát” akti-

vizálja Ján Púček is *Kameň v kameni* (Kő a kőben) című debütáló elbeszéléskötetében és Peter Balko *Vtedy v Lošonci* (Akkor Losoncon) című könyvében. Ettől teljesen eltérő módon közelít *Carpathia* című novellájában az otthon kérdéséhez Maroš Krajňák, aki a kárpátokbeli ruszin etnikum kulturális rétegzettségének problémáját tematizálja, közelebből annak kulturális átírását és alárendelését a domináns (szlovák) kultúrának. Bár az elbeszélő már nem él a saját szülőföldjén, mégis erős szálakkal kötődik hozzá. Nem csupán a saját családi háttérhez és barátaihoz, hanem a történelméhez és a tágabban értelmezett kultúrájához is. Az elbeszélő úgy „lép színre”, mint a nemzete története iránt érdeklődő amatőr, mint családfakutató, fotográfus, turista, gyermekkor helyszínének szakértője, aki bár nosztalgikusan-fájdalmasan szereti hazáját, mégis folyamatosan szembesül annak egyáltalán nem hízogó állapotával, és szkeptikus a jövőjével kapcsolatban, ami az emberek és az általuk beszélt nyelv perspektíváját illeti. Ez az útleíró, vagy inkább helyleíró próza szorosan kapcsolódik az ezen a területen elhelyezkedő ruszin falvak egész 20. századi történelméhez, egyszerűen mondván: „egy régi világ képéről” van itt szó, nosztalgikus búcsúról egy lassan eltűnő néptől és nyelvtől. A régióhoz kötöttség tulajdonképpen már a narratíva területén megjelenik, ahol fontos szerepet játszik a népi rémtörténet, a *gyilkosballada*. Krajňák *gyilkosballadái* viszont nincsenek a régmúltba ágyazva, történetüket a második világháborúból merítik, olyan témákat érintve, mint az etnikai tisztogatás jellegű kitelepítések vagy a ruszinok politikai szétszakítása. Nem csak tematikailag, hanem tipológiai szempontból is feltűnik itt a nyilvánvaló összefüggés Václav Pankovčín vagy Ján Patarák prózájával (utóbbinak főleg a *Prvý rok mieru* [A béke első éve] című könyvével). Krajňák vágástechnikája, dokumentumok és fikciók váltakoztatása és a narratíva nagyon is szabad szerveződése, tehát a szinte mozaikszerű epizódok erősen kötődnek Peter Kerekes *Ladomírske moritáty a legendy* (Ladomíri gyilkosballadák és legendák, 1998) című dokumentumfilmjéhez is. A ruszinok – mint olyan kisebbség, amelyet nem csupán az asszimiláció hagyományos formái, hanem az életükbe közvetlenül beavatkozó különféle politikai-gazdasági döntések is fenyegetnek – témája még korábban a művészi és a dokumentumfotózásban is megjelent. A 20. század nyolcvanas éveitől kezdődően mindenekelőtt Tomáš Leňo és Jozef Ondzik fotóművészetének vált alapvető témájává a Szlovákia északkeleti hegyvidékein és fennsíkain folyó élet. Az ő munkájukhoz kötődött Lucia Nimcová is, aki a poprádófalui (Starina) áttelepített ruszinokról szóló dokumentumfotó-projektjében a tradíció kérdésére, annak megmaradásá-

ra és visszahúzóására helyezte a hangsúlyt. A projekt eredménye egy csoportos kiállítás lett az eperjesi Šariš galériában 2006-ban, melynek ő volt a kurátora, valamint egy könyves publikáció *Rusnaci* (Ruszinok) címmel.¹⁴

Összegzés

Az otthonról való gondolkodás – a legfiatalabb prózáírói generációra jellemző módon, a másságról szóló tapasztalatokon keresztül – egyfajta önmegerősítésként funkcionál. Az otthon és önmagunk megértése

témájának problematikus megragadásában jelentős szerepet kap az út kronotoposza és a külföldön való tartózkodás is. Nem szabad figyelmen kívül hagyni viszont az otthon – mint nyelvi és területi szempontból körülhatárolt környezet – értelmezésének a korcsoportra jellemző kibővítését sem. Továbbá érvényes megállapítás az is, hogy az elbeszélés nosztalgikus módja nem jelez automatikusan idealizált múltfelfogást, viszont képes a jelentésváltoztatás funkcióját ellátni abban az értelemben, hogy általa a mostani hiányérzetek, szituációk és témák „metonimikusan”, fordított előjellel, és a múltba helyezve ábrázolódnak. A nosztalgia tehát, az ironikus és az önironikus írói eljárásokkal, a jelen kritikájának művészi kifejezőeszköze lehet. ■ ■ ■

Szabó Lovas Emőke fordítása

JEGYZETEK

- 1 Szlovákia kortárs szépirodalmi termésében az otthon témája Irena Bežná *Na slepačích křídlech* (Csirkeszárnnyakon, 2008) című prózájában az emlékeiben megbízhatatlan gyermek perspektívájából jelenik meg. A könyvben az író a 20. század ötvenes éveinek politikai folyamataihoz tér vissza. Más módon, a bevándorlás témáját feldolgozva reflektál otthon és külföld kapcsolatára az író *Nevdlačná cudzinka* (Hálátlan idegen, 2015) című regénye.
- 2 Lásd pl. Vladimír Barborík 2012, Radoslav Passia 2011, Zora Prušková 2011, Ivana Taranenková 2011 stb.
- 3 Nem vesszük ezúttal figyelembe a szlovák próza-irodalom ötvenes években született középgenerációját, akiknek az individuális és szociokulturális identitás és a „határon túli” élet konfrontációjára való reflektálás nem vált központi témájává. Ezen időszak prózájának a fő, a recenziókban leginkább emlegetett áramlata a posztmodern intertextualitás volt (Vladimír Balla, Tomáš Horváth, Peter Macsovszky, Marek Vadas és mások). Ez nem jelenti azt, hogy az útleíró vagy az idegen országok realitásával foglalkozó könyvek teljesen hiányoztak volna a középgeneráció prózaírói köréből, máshová helyezték viszont a hangsúlyt. Figyelmüket mondjuk az ontologikus (vallási-meditatív) utazás jellegére (Ján Litvák *Indiája*) vagy az egzotikus tájak „mágikusságára” (Marek Vadas *Afrika-ábrázolása*) irányították. Konkrét példa ezekre Ján Litvák *Gandžasan* című (1999) vagy Marek Vadas *Rozprávky z čiernej Afriky* (Mesék a fekete Afrikából, 2004) és *Liečiteľ* (Gyógyítók, 2006) című könyvei. Ebben az értelemben a legfiatalabb generáció inkább a 20. század hatvanas éveiben született prózáírók problémafelvetésével teremt kapcsolatot.
- 4 Lásd pl. Gabriela Kisová, Ivana Komanická és Pavol Fabuš elméleti írásait a *Home Edition* kiállítás katalógusában, melyek célja volt „reflektálni a mai mindennapiságra, a hétköznapi élet időtlen nyugalmára, amit otthonnak hívunk” (Gabriela KISOVÁ – Ivana KOMANICKÁ, 2011, 3.)
- 5 Uo. 74.
- 6 Lásd Svetlana BOYM, 2001, xiii–xix.
- 7 Zoltán RÉDEY, 2007, 35. Pavel Vilikovský mellett a szlovák kontextusban érdemes megemlíteni még Juraj Bindzárt (*Bez dúhy* [Szivárvány nélkül], 2011), illetve a magyar nyelven író Grendel Lajost vagy Hunčík Pétert.
- 8 Zygmunt BAUMANN – Tim MAY, 2010, 44.
- 9 Svetlana BOYM, 2001, xv.
- 10 Zygmunt BAUMAN, 2010, 54–55.
- 11 Vladimír Barborík Svetlana Žuchová *Zlodeji a svedkovia* című könyvéről szóló recenziójában írja: „Az otthon, illetve annak hiánya a könyv meghatározó témái. Žuchová egyike azon szerzőknek, akiknek sikerült megragadniuk korunk egyik jellegzetes tünetét. Engedjük meg, hogy ezt az állapotot hajléktalanságnak nevezhesük, azzal együtt, hogy ennek korántsem kell egyben fedélnélküliséget is jelentenie.” (Vladimír BARBORÍK, 2011, 17.)
- 12 A szerző Ipolyság török erődítményjellegére és határmelléki elhelyezkedésére utal – a ford. megj.
- 13 Hasonló eljárást használ Mária Kopcsay is, az ő prózáiban is központi helyet kap az otthon és a család motívuma. A *Domov* (Otthon) című regényében például egy tipikusan *kopcsays* főszereplőt jelenít meg, egy középkori, depresszív outsider férfit a novemberi események utáni kapitalizmus korszakában.
- 14 Lucia NIMCOVÁ, 2006.

- Barborík, Vladimír: Ja: jedna (jediná?) podoba súčasnej prózy: (Kepplová – Kopcsay – Modrovich – Piussi – Rosová). In: *Romboid*, XLVII. évf., 2012, 7. sz., 50–55.
- Barborík, Vladimír: Nesamozrejmosť domova. In: *Romboid*, XLVI. évf., 2011, 6. sz., 16–21.
- Bauman, Zygmunt: *Umění života*. Přel. Zuzana Gabajová. Praha: Academia, 2010.
- Bauman, Zygmunt – May, Tim: *Myslet sociologicky: netradiční uvedení do sociologie*. Přel. Jana Ogrocká. Praha: Sociologické nakladatelství (Slon), 2010.
- Boym, Svetlana: *The Future of Nostalgia*. New York: Basic Books, 2001.
- Fabuš, Palo: Tomáš Džadoň: vůle k tradici a obrazy nostalgie. In: *Umělec* 1/2010., [18. 1. 2013]: https://www.divus.cz/umelec/article_page.php?item=1554.
- Hutcheon, Linda: *Irony, Nostalgia and the Postmodern.*, [18. 1. 2013]: <http://www.library.utoronto.ca/utel/criticism/hutchinp.html#N25> (1998).
- Kisová, Gabriela – Komanická, Ivana (ed.): *Home edition*. Banská Bystrica: Stredoslovenská galéria, 2011.
- Lasch, Christopher: *The True and Only Heaven. Progress and Its Critics*. New York – London: W. W. Norton, 1991.
- Németh, Ilona – Komanická, Ivana: V galérii politicky o politických témach (rozhovor). In: *Romboid*, XLVII. évf., 2012, 5–6. sz., 15–20.
- Rédey, Zoltán: *Súčasná slovenská próza v kontexte civilizačno-kultúrnych premien*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2007.
- Passia, Radoslav: Skúsenosť s iným. In: *Romboid*, XLVI. évf., 2011, 9–10. sz., 13–16.
- Prušková, Zora: Stratení v textoch, vynájdění v jazyku. In: *Romboid*, XLVI. évf., 2011, 9–10. sz., 13–16.
- Rydziger, Monika: Ostalgiczny stan umysłu. In: *Herito* (Kraków), 7. sz. (2012), 70–78.
- Suchánková, Miriam: Škoda dobrého príbehu. In: *Romboid*, XLVI. évf., 2011, 6. sz., 16–21.
- Taranenková, Ivana: O nostalgii nomádov. In: *Pravda*, XXI. évf., 2011, 215. sz., 32.
- Taranenková, Ivana: Znovité monológy z periférie. In: *Pravda*, XXII. évf., 2012, 215. sz., 37.

FORRÁSOK

Balko, Peter: <i>Vtedy v Lošonci</i> . Levice: KK Bagala, 2015.	Krajňák, Maroš: <i>Carpathia</i> . Bratislava: Trio Publishing Group, 2011.	Alexandra Salmela a Silvia Žilinská. Bratislava: Q111, 2011.
Brežná, Irena: <i>Na slepáčích krídlach</i> . Bratislava: Aspekt, 2008.	Leňo, Tomáš – Ondžik, Jozef: <i>Русины – Rusíni – Rusyns</i> . Bratislava: Vydavateľstvo O.K.O, 2012.	Vilikovský, Pavel: <i>Pes na ceste</i> . Bratislava: Kalligram, 2010.
Brežná, Irena: <i>Nevďačná cudzinka</i> . Bratislava: Aspekt, 2015.	Nimcová, Lucia a kol.: <i>Rusnáci</i> . Humenné: CEE PhotoFund, 2006.	Vilikovský, Pavel: <i>Posledný kôň Pompejí</i> . Bratislava: Slovenský spisovateľ, 2001.
Dobrákovová, Ivana: <i>Bellevue</i> . Bratislava: Marenčin PT, 2010.	Púček, Ján: <i>Kameň v kameni</i> . Ivanka pri Dunaji: F. R. & G., 2012.	Žuchová, Svetlana: <i>Yesím</i> . Levice: KK Bagala, 2006.
Kepplová, Zuzka: <i>Buchty švabachom</i> . Bratislava: KK Bagala a literarnyklub.sk, 2011.	Rosová, Michaela: <i>Dandy</i> . Bratislava: KK Bagala a literarnyklub.sk, 2011.	Žuchová, Svetlana: <i>Zlodeji a svedkovia</i> . Bratislava: Marenčin PT, 2011.
Kopcsay, Mária: <i>Domov</i> . Levice: KK Bagala, L.C.A. Publishers Group, 2005.	Salmela, Alexandra: <i>27 čiže smrť robí umelca</i> . Preložili	

Radoslav Passia (1977) – a pozsonyi Szlovák Tudományos Akadémia Szlovák Irodalmi Intézetének munkatársa, kutatási területe a szlovák kortárs irodalom. 2010 és 2015 között a *Romboid* irodalomkritikai folyóirat főszerkesztője volt.

Orfea

oda már a dal helye

ó az állat mely szinte nem is létezik megjelenik

a te hívásodra

fehér fény archívumok melyeket senki se tár föl

ajkak

szemhéjak

kő

oltár a tájban

rituálisan ismétlődik

önmagukat elbeszélő

vonalak

gesztusok

aztán

ujjal a száj peremén

vak szemhéjak réteg a rétegen

sok-sok szemhéj alatt aludni...

idevezetni (őt) az

árnyak zónáján át

megpecsételődés

*

mint két murvalevél

felfele nyílnak ki

a tér ürességébe

mint a seb fölötti kötés

mint réteg a réteg után

úgy engednek

(fel)

lábnyom visszafelé

avagy a téli hágó (részletek)

kész vagyok itt feküdni
horizontálisan
és várni nekitámaszkodva
a
fehér falnak (Gaeta)

*a szélnek
a part
kapuja*

*

ahol aztán mozognak
a sötétben
önálló lényekként
érkeznek meg
a gótikus ablakon át (szekvencia)
növénytani (le)írás excentrikusan benőtt
vastagon dühösen beburjánzott falak

aztán a kiköltözés a sarokházból
az akarat
világos
kijelölt iránya
beavatás

*

a hang helyett
álmok, történetek, más mondatok
bensőségesek vagy elszigeteltek
így találja őt a tél
az ablakkal az ajtóval szemben
Orfea

a csöndes fordulópontban
a világ(osság) szürke korongja:
az üveg hangtalan törése
a homlok mögött angyalszárnyak...

aprócska indák
csupasz torok a férfitesten általi
eltűnés az emlék alakja:
újra és soha

*a hang
helyett
a táj*

Csehy Zoltán fordításai

■ **Mila Haugová** (1942): költő, esszéíró, műfordító (többek közt a magyar irodalom avatott tolmácsolója is). Magyarul írt verseit *Őzgerinc* címmel jelentette meg a Kalligram Kiadó. Itt közölt versei *Orfea alebo zimný priesmyk* (Orfea, avagy a téli hágó, 2003) című kötetéből valók.

finntrain (hommage à g. eich)

nyirkos vonatok
örömtávlatok
végre
ki lehet nyújtani az
elfásult lábat

ami nem jelenti
hogy megtudsz bármit is
a késés okairól

kevés a tanácsadó
a tanács még kevesebb

kalauz csak egy

finntrain II

a pusztító becsapódás után
hó sistereg
az üstökös elragadja
a forró képernyőt

egy pillanat
és az első isten felemelkedik

a hellén fény felgyújtja
széttört ablakok üvegét

borókák ágairól lezúdul a balszerencse

vonatok metszik az utat
a temető falán át

Beke Zsolt fordításai

Karol Chmel (Zólyom, 1953): szlovák költő, műfordító, szerkesztő. 1978-ban végzett a pozsonyi Comenius Egyetemen, több foglalkozást is kipróbált (), s több lakhelyet is (Zólyom, Prága, Pozsony). 1989 óta szerkesztőként dolgozik, először a Smena kiadóban, majd a Fragment és az OS című lapoknál, végül a Kalligram szlovák szerkesztőségében. Lengyel, szerb, horvát és szlovén nyelvből fordít. Hat vers- és egy esszékötete jelent meg.

Beke Zsolt (1973): irodalomtörténész, szerkesztő, műfordító. Szlovák és cseh nyelvből fordít.

T. J. monológjai elé

Hét éve dolgozom egy budapesti hajléktalanszállón. Ez alatt a hét esztendő alatt elég sok olyan emberrel találkoztam ott, akiket általában csak úgy nevezünk: őrült. Arról, hogy mit nevezünk őrültségnek, elég nehéz bármit is mondani. A pszichiátria tudománya számtalan kórképet állított fel az elmúlt kétszáz évben, amelyek az őrület gyűjtőfogalma alá tartoznak. Egy olyan ember, aki rendszeresen áthágja azokat a szabályokat, amelyeket a társadalom nagyobbik része valamiért normálisnak tart, könnyen egy pszichiátriai kórképben találhatja magát. És ha már benne van, nagyon nehezen tud csak kijutni belőle. Hamvas Béla írja valahol, hogy mindnyájan „oda vagyunk kozmálva”, azaz így vagy úgy, de mindnyájan őrültek vagyunk, ki látványosan, ki kevésbé látványosan, de ez a lényegét tekintve mindegy. Hamvas ennek az őrületnek a lényegét a valósághoz fűződő torzult kapcsolatunkban látja. Valahogy úgy, hogy az ember ahelyett, hogy színről színre látná a Teremtés nagyszerűségét, inkább a monomániáiba zárkózik, és személyre szabott őrületét összetéveszti Isten valóságával. Az őrület fogalmának ez a hamvasi definíciója közel áll hozzám. Közel áll, mert egybevág a saját tapasztalataimmal. Saját tapasztalataim szerint pedig nem mondhatok mást, mint hogy úgynevezett normális emberrel még soha életemben nem találkoztam. Egy kezemen meg tudom számolni, hogy hány olyan embert ismertem vagy ismerek, aki csak kevésbé érintett ez ügyben. Kevésbé érintett, vagyis őrült, csak az őrülete átlátszóbb, levegősebb, mint a többieké. Félreértés ne essék, magamat sem vonom ki ebből a játékból. Én is őrült vagyok, némi előnyöm talán csak abból származhat, hogy meg sem próbálok úgy tenni, mintha nem lennék az.

Az őrületnek tett efféle megengedő gesztusaimnak köszönhetem talán, hogy T. J.-vel közelebbi ismeretségbe kerülhettem. T. J. azon a hajléktalanszállón él, ahol magam is dolgozom. Hatvan év körüli férfi, akinek a külsejét oly módon a legegyszerűbb leírni, ha arra kérem a kedves Olvasót, hogy képzelje maga elé Csontváry *Marokkói tanító* című festményét. Ha a festményen látható arcot megfigyeljük, akkor tulajdonképpen T. J. arcát figyeljük meg. Hasonlóságuk szembetűnő, amit kedvünk szerint írhatunk a véletlen számlájára, vagy tulajdoníthatunk mélyebb értelmet a jelenségnek. Azt hiszem, mélyebb (vagy magasabb) értelem jelenléte lehet a dologban, de hogy milyen módon, arról fogalmam

sincs. T. J. magának való, hallgató ember, sorstársaival ellentétben igen kényes a külsejére, naponta fürdik, rendszeresen mossa a ruháit. A külső környezeti behatások ellen sajátos módon védekezik. WC-papírral tekeri körbe a fejét és a mellkasát. Ezt a műveletet minden nap megismétli. Homlokára tekeri a WC-papírt, majd sapkát húz rá. Aztán a mellkasa köré is teker belőle, és arra jön a legalább három réteg pulóver. Nyaranta, a kegyetlen hőhullámok idején nem egyszer láttam a hajléktalanszálló udvarán üldögelni a tűző napon, órákon keresztül, három réteg pulóverben, sísapkával a fején. Izzadni viszont sosem láttam. Egyetlen árva izzadságcsepp sem gördült le soha mélyen barázdált homlokán. Ha ennyi még nem lenne elég, el kell árulnom, hogy T. J. úgynevezett örülete nem itt ér véget, sőt, ez csupán egyfajta bevezető, hangulati elem, amely segíti a ráhangolódást mindarra, ami akkor következik, amikor beszédbe elegyedünk vele. Mert T. J.-vel beszélgetni nem mindennapi élmény. Az évek során a beszélgetésnek sajátos forgatókönyve alakult ki közöttünk, ami a következőképp zajlik: Az esti órákban megjelenik az iroda ajtajában és megkérdezi, hogy kerestem-e már aznapra valami érdekeset. A valami érdekes azt jelenti, hogy kikeresek számára az interneten egy képet, ami majd az aznapi beszélgetésünk kiindulópontját képezheti. Ez lehet bármilyen kép, egy festmény, egy fotó, egy rajz, akármi. Veszek neki egy kávét, megmutatom a képet, és kezdetét veszi a szeánsz. T. J. sokáig nézi szótlanul a képet, majd belekezd az előadásába. Közben jegyzetelek. Egy-egy ilyen előadás körülbelül fél órát tart. Néha kérdezek ezt-azt, de általában nem szólok közbe, nem akasztom meg az előadás drámai ívét. Ezt a „drámai” jelzőt szó szerint kell érteni, nincs ebben semmi vicc vagy ironia. T. J. előadásai valóban drámaiak és hallatlanul lebilincselők. Művészettörténet, építészet, csillagászat, haditechnika, gasztronómia, irodalom, fizika, és ki tudja még, mi minden szövődik bele ezekbe a félórákba. Valójában lehetetlen bármit is visszaadni abból, ami és ahogyan ilyenkor elhangzik. Egy kívülálló nyilván komplett zagyvaléknak minősítené az egészet, és pár perc után fejvesztve menekülne. De én, aki már ráéreztem ezeknek az előadásoknak az ízére, feszülten és izgatottan hallgatom.

T. J. korábbi életéről semmit nem tudni, így az sem tudható, honnan szerezte azokat az ismereteket, amelyek sajátos formában jelennek meg előadásában. Szövege minden túlzás nélkül költői erejű, világképe pedig minden úgynevezett örülete ellenére rendszert alkot, még ha első hallásra képtelen rendszert is.

Az alábbiakban az elmúlt években elhangzott előadásaiból adok közre néhány részletet.

A monológokból

(Mendelssohnról): „443 ezer műve maradt ránk, pontosabban rám és édesanyámra. A többiekre valamivel kevesebb. Gül Baba című művét 1375-ben mutattuk be, édesanyámmal állítottuk színpadra, a főszerepet Major Tamásra bíztuk, akinek a tiszteletére később minaretet is emeltünk. Major Tamás egyébként többször is hangoztatta, hogy a színeszet elsősorban katonai feladat. Az olyan zeneszerzőket, mint Mendelssohn, kizárólag földrengésként lehet értelmezni. Mendelssohn és az Eurázsiai-lemez. Mendelssohn nem olyan, mint például Jack London, akinek elsődleges funkciója a gyermekek elsötétítése volt. Kérem, hogy lehet olyasmivel előállni, hogy az aranyat aranyások találják meg? Ennyit Jack Londonról. Dédimamám 101 évesen halt meg, nyugalmazott vezérezredesi rangban. Mendelssohn személyes jó barátja volt. Mendelssohn két legnagyobb jelentőségű, a közönség által természetesen nem ismert műve a Gilis és a Hunzhorn. Ez utóbbi különlegessége, hogy a második felvonásban atomrobbantásra kerül sor.”

„A menofen kultúra 1646-os krízise nem magyarázható mással, mint a 14. században általunk az Égei-tengeren elsüllyesztett hajók rakományával. A hajók nagy mennyiségű ara-

nyat szállítottak gyémánttüveg ládákban. Az aranynak el kellett tűnnie, mert az arany el-
lentétes mindazzal, amit édesanyám követendőnek tartott. A Föld egyébként kibillenthe-
tő termográfias malmok segítségével. A naplemente, a hold, a gravitáció, ezek a jelenségek
a malmok alkatrészei. Orvosi szempontból egy dinasztia hanyatlása merőben más, mint
egy olyan ember szempontjából, mint én. A vitorlázás az én szememben a Föld megko-
ronázása. A tenger egy terítő. A bolygó szinkronfelépítése azt jelenti, hogy végül is min-
den forma a keresztfára vezethető vissza. A várakozás töltött súly, a töltelék minősége dön-
tő fontosságú. Sosem voltam lutheránus, elképzelhetetlen lenne az én helyzetemben. Az
Önök világának hanyatlása nem tartozik rám.”

(A nemrég felfedezett Kepler-452B nevű bolygóról): „A dédimamám géntechnológiai
fejlesztéseiről még nem beszéltem, de erre is sor kerül majd. A képen szereplő bolygó fel-
színi hőmérséklete átlagosan plusz 156 fok, ennek ellenére hatalmas óceánok vannak ott.
Olyan óceánok, amelyeket édesanyámmal fejlesztettünk. A fényév meghosszabbítható,
de ugyanakkor le is rövidíthető, nézőpont kérdése az egész. A belső térben új lehetőségek
állnak rendelkezésre, ez a bolygó valójában belső tér, hangsúlyozom, belső. Civilizált ví-
zi élőlények élnek rajta, négyezerszer akkora, mint egy átlagos dinoszaurusz. Tekintélyes
méretűek, valóban. Nagy kiterjedésű őserdők és kiváló forrásvíz a szilárd felszínen. Sosem
juthat el oda az, aki nem érti meg a vízi élőlények kommunikációját. Ugyanis a hangju-
kat itt, a Földön is hallani. Feltételezem, hogy Ön még sosem hallotta őket. Nem is fog-
ja soha, erről biztosíthatom.”

„A mitológia elsősorban atmoszféra. Észak magas hegyei, Kína, India, ezek az oxigéndús
szállások biztosították az aeroszférát. Az állatok atmoszférája megint más. Itt jegyezném
meg, hogy svájciakat nem deportálunk. Ami lényeges, az a bankok szerepe az asztrológi-
ában. Járt már légibuszjáratral Lillafüreden? Én egy térkép vagyok, pontosabban egy ob-
servatórium. Az asztrológia egyszerre képmás és idegközpont. A csillagok nem a jövőt
vagy a múltat mutatják, hanem az utazást onnan fentről. Ennek a nemzetnek nincs szük-
sége a gondolataimra.”

(Rembrandt *Éjjeli őrzőjéről*): „Hét zacskó Rembrandtnak a planetáriumban. Hetekig
csak szőlő és bor, finom vajas kenyér. A meghódított óceánok gerc-festészete. Mindig
a másolat az eredeti, ez fontos. A háttérben függvények, marteniánus, azaz tétovázó fes-
tészet. Anyám mondta mindig: úgy könyökölsz, fiam, olyan unott pofával, mint Munká-
csy. Amikor még nem voltam, már éreztem. Kossuth titkos kézírataiban, amit mi dolgoz-
tunk fel, minden világosan le van írva. A Burman-család zászlajáról sokat tudnék mesél-
ni. Rembrandt olyan, mint egy kiegyensúlyozott külügyi államtitkár. Mindvégig felsőbb
kontroll alatt állt. 1476-ban ismertem meg személyesen.”

(A Jupiterről): „Ezt nagyon rég láttam. Tulajdonképpen egy megkeresztelt tojás. Egy ví-
ziót rekonstruálni, édesanyám gyakran mondogatta ezt. Amit lát, az eltévedt halak útjel-
zője. Egy nyugodt Föld, plazmatikus szennyezéssel. Amikor kint voltunk az űrállomáson,
gyakran jutottak eszembe azok a tojáskísérletek, amelyeket a Ludovikán végeztünk. A tö-
kéletes tojások kéregtevékenysége idéz fel hasonló színeket. Krenológia, ha ez mond vala-
mit. De elég annyi, hogy a kutyák árulók, soha ne foglalkozzon kutyákkal.”

„Dantét leginkább úgy lehetne jellemezni, hogy a bolygók magnéziuma volt. Egyszerre napnyugta és napfelkelte. Egy hatalmas szerelemgyerek. Életátvitel és hitelességdialóg. Biztonság, csend és magasztalás, ha eszembe jut. Elképzelt hölgyek tisztelete mint feladat. Birtokomban van róla egy filmfelvétel, amelynek közléséhez nem járulok hozzá. Kétórás film egy tökéletes rendszerről. De nem lehet bemutatni, lehetetlen. Dante családját 1111 óta ismertük édesanyámmal, aki egyébként róla írta a disszertációját Irodalom és röntgen címmel. Az Isteni színjáték címe eredetileg Felszabadulás volt. Sokat dolgozott a földön, főleg a babot szerette, de a különböző gyümölcsök befőzésében is jártas volt. Nem járt a túlvilágon, csak ha elfáradt. Nem szabad elfáradni.”

„Görlandiában, 1913-ban édesanyámmal festményeket tártunk fel. Több száz méteres jég-réteg alól hoztunk fel görög festményeket. A katonai mitológiáról van szó. A képek harci jeleneteket ábrázoltak, tele múltakkal, jelenekkel és jövőkkel. Európa folyton önmagába ütközik. Globálisan gondolkodó embertípusra van szükség, amilyen én is vagyok, de ilyen típus nem létezik. A Biblia ismerete az ábécé ismeretével kezdődik, az anyanyelv okkult szerkezetének tanulmányozásával. Axondus centurium, azaz mindenkire vonatkozó eskütel. A tatárjárásnak nincs se eleje, se vége. A hajnalcsillag 1957-ben különös kontrollcentrumban állt, a Szíriusz 360 négyzetkilométeres területen fejtette ki hatását. Sérült a Föld. A Holt-tengeri tekercsek pontosan háromnegyede hamis.”

„A tonhal teológiája. A nagyméretű vízi élőlények az emberéhez hasonló civilizációt hoztak létre. Különösen az északi tengereken figyelhető meg mindez. A kardszárnyú delfinek, kalmárok, polipok és tonhalak tömeges öngyilkossága régóta tudott dolog, mégsem kap kellő hangsúlyt. A teológia és a biokémia nehezen szétválasztható dolgok. Az említett fajok tömeges öngyilkossága egyetlen szomorú tényre vezethető vissza. Sok olyan ember létezik, aki ezen fajok példányaival nemi aktust létesít. Ne kérdezze, miért, erről nem nyilatkozom. A vízi állatok az ilyesmit nehezebben viselik a szárazföldiekénél. Édesanyámmal sok időt töltöttünk óceánjáró hajókon és tengeralattjárókon. Tudom, mi az óceán. Az óceáni áramlatrendszer az emberi gondolkodás vízi megfelelője. Négy tonnás tonhalakat megnyúzni nekem egyáltalán nem szokatlan. A húsa kiváló, ha teheti, kóstolja meg.”

„A teocentrikus világkép újjrahangelése elengedhetetlen. Ennek alapja a runalizmus, ami az erdők és az utak szabad rendszerét jelenti. A pillanatok felismerése és azonnali elfelejtése nagyon fontos. Mindez a 141-es dossziében van lefektetve tényszerűen, de ennek a dossziének a tartalma soha nem tárható olyan emberek elé, mint Ön. Egy faj hanyatlása (szentnum), jelen esetben az emberi fajé, törvényszerű. A hanyatlás szomorú, mint mondják, de akik ezt mondják, semmit sem tudnak a hanyatlásról. A hanyatlás hatalmas szemléltetés.”

„Édesanyámmal 1287-ben határoztuk el, hogy tízezer kilométeres mélységben, egy hatalmas barlangban rögzítünk egy zeneművet. Kőből és egyéb üledékes anyagokból készítünk hangszereket. A zenét kristálymikrofonokkal rögzítettük, amelyek képesek a kő belső rezgését is érzékelni. A művet egyetlen alkalommal mutattuk be, a genovai katedrálisban, amelyet előzőleg az alapkőtől a kupoláig lézerrel megtisztítottunk, mert csak megtisztított katedrálisban lehet zenét előadni, máshol nem is lenne lehetséges. A zene ugyanis gyógyhírközlés, ezt sokan nem tudják, viszont én tudom. És most már Ön is tudja.”

„Önök igen viszonylagos fogalmai vannak a melegről. Édesanyámmal a Szovjetunióban, a Fehér-tenger partvidékén sokáig hetvenkét fokos melegben mélyítettük a tengerfeneket. Hallott már a kétéltű emberekről? Nekem két tüdőm van, a tér minden szóba jöhető pontján otthonosan mozgok. Sajnos sokan visszaélnék az állatok feltétlen jóságával. Én magam sokat köszönhetek a halaknak. Hálás vagyok a halaknak.”

(Dubrovnik látképéről): „Daidalosz gyermekeinek földje ez. A kunyéroké, tapcseneké, poktonoké, susonoké. Ezek tengeri emberek, és mint tudjuk, a tenger a képviszaadást jelenti, a madarak életét élő emberek városa ez. Halászat és kannibalizmus, nyílt vízi deformációk. A termékenység páros rendszere élteti őket, mindent elnyelni, elnyelni és alkotni, megalkotni egy tengert. A világ egyetlen akarata életfunkcióim kioltása, persze sikertelenül. Nem lehet lerajzolni a földet. Az Adriai-tenger színe valahonnan ismerős. Édesanyámnak ilyen színe volt.”

(Csontváry *Marokkói tanítójáról*): „A nyíregyházi kettős gyilkossággal vagyok kénytelen kezdeni. A Szarvas utcában történt, két férfi tüzet nyitott édesanyámra, aki természetesen nem sebesült meg. Őt ilyen módon, kérem, nem lehetett leteríteni. A teste átengedte a lövedékeket. Édesanyám viszont amerikai gyártmányú szolgálati fegyverével lelőtte a két férfit, egyetlen lövést adva le. Ez az ember a képen akkor jött oda hozzánk, és azt mondta, felolvas nekünk valamit abból a könyvből, amit a kezében tart. Édesanyám jól ismerte ezt a szakállas férfit, azt állította, megbízhatatlan ember, a Szentföldről ismeri, első keresztes hadjárata alatt találkozott vele, mintegy nyolcszáz évvel ezelőtt. Akkor is fel akart olvasni neki a könyvből, de édesanyám nem hagyta neki. Ez a férfi rendkívül veszélyes, mondta édesanyám, a könyve a jövőbe lát, de egy téves jövőbe. Mert jövő az nem egyféle van, kérem szépen, számos jövő létezik, de mind téves jövő. Minden jövő téves. Ez a szakállas férfi az apám. De az ön apja is, nem csak az enyém. Jó éjszakát.”

(A chartres-i katedrális labirintusáról): „Robin Hood elveszett tekercseinek egy darabjáról van szó, amely egy francia erdő térképe valójában. Az elveszett tekercsek borjúbőrből készültek, felületük meghaladta az 558 négyzetkilométert. A tekercsek felszentelését édesanyámmal végeztük 1113 és 1118 között. A dolog nehezebb volt, mint rükcverbe tenni egy hadihajót. Semmi nem állt a rendelkezésünkre, csak a cölöpműszerek és három szó: pont, centrum, delta. Illetve a felszentelés titkos szavai, a tasmal, a bitlangs és a gilberal. A semmiből nem lesz semmi, mondta édesanyám, az alkotás rendszerfolyosóin eltévedni különösen könnyű.”

(Caspar David Friedrich *Vándor a ködtenger felett* című festményéről): „A rendszer is rendszertelen, egyedül a felső határ, az eszme szemlélete hozza el a kioltódást. A messzeségben kioltódni. Egy messzeségben kioltódni vágó fiatalember életének utolsó nyarát látjuk, pontosan június másodikán. Egy gyáva fiatalember utolsó nyara, aki saját életének eljövételére vár. A kezében lévő vándorbot valójában töltőtoll. Az írásképtelenségre utal. A férfi saját tudatlanságmítoszának áldozata. Olyan ez, mint elaludni a Sixtus-kápolnában Isten ujjának festése közben. Egy monogám típusú fiatalember mint tragédia.”

(Andrea Mantegna *A halott Krisztus* című festményéről): „A képen látható személyről nem áll módomban bővebben beszélni. Ne is kérjen erre. Amit mondhatok, csupán annyi, hogy ez egy töredék. Egy oxigéndús kép. Nem tudom, észrevette-e, hogy a szemek a talpon helyezkednek el. Meggyilkolt részek. Hangsúlyozom, részekről beszélek. A képen látható személy hasában gyermekek vannak, illetve az egész természet is benne van. Gyermekek és természet elrejtve és megvédve az erőszaktól. A test megemeli a követ, de erről legyen elég ennyi. És mindenhol a centripetális fájdalom. Tökéletes rendszert csak a föld alatt lehet elkészíteni. Akit itt látunk, azt áldozatnak nevezik. Én is lehetnék, mert ugyanígy voltam felmetszve.”

„A csontjaim, mint talán ön is tudja, 273 évesek. Ami nem azt jelenti, hogy én is 273 éves vagyok. Nem. Az én életkorom csak földtörténetileg határozható meg. Születésem óta hordozok két apró bölcsőt a szemüregemben, egyet a jobb szemüregben, egyet a balban. A két apró bölcsőben két csecsemő ring. Ők a testvéreim, akik mindörökké csecsemők maradnak. Ők döntöttek így. Mindketten igen okos emberek. A Naprendszer bolygóit tökéletesen ismerik, nemkülönben a csillagok mozgását. Az egyiptomi piramisokat az ő vezetésükkel építették meg, ők végeztek rendkívül bonyolult számításokat a munkálatok során. Amit tudok, tőlük tudom és édesanyámtól.”

(Az isztambuli Kék mecsetről): „Amit látunk, a turmalin, aminek jelentése ékkő vagy világrend. Egy világrend tehát, ami a csillagokon alapul. A szír, azaz a szent magasság leképezése, amely tudatosság és hatalom. Az épület mindezt úgy őrzi, mint az anya az újszülöttet. E magasság őrzi a csendet, ami egy szent kehely. A csend és a béke a kolostori rendszerekben. A világegyetem mondja el itt, hogy léteünk. De van mindennek másféle vetülete is. A fal díszai kromoszómák, mert nem másról van szó, mint a művészet bebocsátásáról a testbe. Ez egy testfolyosó, amely folyosóban gyémántgravitáció áll fenn, itt rejtőznek azok az ütőerek, amelyek visszaadnak bennünket a magasságnak.”

(A Willendorfi Vénuszról): „Ezt a szobrot Szent Margit szigetén találtuk édesanyámmal. Amiről itt szó van, az a passzivitás. Ez a szobor egy táborhely. Egy feltöltött állapot. Megbonthatatlan érettség. Az éles látás, azaz a kratonzen, az éles látás tapasztalata, ha ránézünk. Csak a háttérbe nem beférkőzni, az lehetetlen. A fent és a lent meghasonulás. A templisz a lényege, a függő, ami benne van. Azaz a fény csillaga. Ön ott van lent, én itt vagyok fent, ezt mondja ez az alak. Emberi kéz sosem érintette meg. Egyfajta űrobjektum ez a szobor, azaz stabilizátor. Lépcsőfok Krisztus eljövételéhez. A szubjekt, ha rátekint, a tisztaság, szerkezetileg értve. Minden északról származik, így ez a szobor is, mert mindennek a talapzata északi. Kimosakodás, remélem, érti, kimosakodás egy tiszta közeledésben.”

(Jan Vermeer *Delfi látképe* című festményéről): „Követni a Napot szolgálat, tisztelt uram. A nézetek, a különböző szögek felismerése, a látkép mint olyan, egyszóval a krantológia, ahogyan ezt mi édesanyámmal neveztük, és amely kifejezéssel a későbbiekben olyan ocsmányul visszaért a művészettudomány. Tehát a lágy dimenziók, a pronofonális, azaz a még nem képzett felületek a felhőkön, és annak a tudata, hogy amit ezen a csodálatos festményen látunk, az tulajdonképpen eltakar valamit, mert ami a festőművészetben igazán csodálatos – és ezt édesanyám éppen olyan jól tudta, mint én, sőt –, az éppen az eltakarási művészetét jelenti. Kitakarni, és pontosan tudni, hogy a redők, a hullámok mindig csak

kitakarnak. Végso soron a lágý dimenziók megidézése ez a látkép, a pasztimális perspektívák csodálatos egysége. És ezt addig kell csinálni, kérem, amíg meg nem görbül a felhőzet.”

„A templomokban az a legjobb, hogy hatalmas szélcsend van bennük.”

„1957–58-ban XII. Piusz pápa személyesen végzett el rajtam egy bonyolult műtétet, de természetesen számos bíboros is jelen volt. A műtetre az Egyesült Államokban került sor. A pápa kicserélte a gerincvelőmet, majd jó néhány elemét átadta annak a rendkívül értékes és komoly tudásnak, amely az Anyaszentegyházat mindig is jellemezte. A pápa őszentsége, tekintettel arra, hogy édesanyámmal 1287 óta vagyunk tagjai az Anyaszentegyháznak, a műtétet saját kezűleg végezte el, pénzt nem fogadott el, csak azt a jelképes mennyiségű urániumot, amit édesanyámmal kisebb ünnepség keretében adtunk át neki.”

„Édesanyámmal filmet készítettünk az egész Univerzumról. A világegyetem egésze szerepel a filmben, mindenestül. Érthető talán, hogy nem tettük hozzáférhetővé az anyagot. A filmet úgy kell elképzelni egyébként, mint a Három nővért. Nekem legalábbis mindig a Három nővér jut róla eszembe.”

„Tizenhat megahektár urániumot szántottunk fel édesanyámmal egyetlen nap alatt Kismakó és Nagymakó térségében, majd az így felszántott urániumot áttoltuk román területre, közsönetképp. Közvetlenül ezután Egyiptomban földönkívüli királysírokat tártunk fel, kiemeltük őket és az Egyesült Államokba szállítottuk, majd a királyokat anyatigrisek megtermékenyítéséhez használtuk fel. A művelet sikerült.”

(A Kádár-rendszerről) „Kimentek a határba, és leöldösték a lovakat minden nap, húsz-harminc lovat egyszerre, aztán kivitték a nőket, és megbecstelenítették őket a sárban, ősz volt, köd és sár, minden nap ezt tették, mi repülőgépről fényképeztük mindezt édesanyámmal. Ez volt a Kádár-rendszer.”

„A jövő agresszív fantazmagória.”

„A világ másfélszer nagyobb önmagánál.”

Gyórfy Ákos: 1976-ban született Vácon, Börzönyligeten él. Legutóbbi könyve: *Haza* (Magvető, 2012). József Attila-díjas.

Néhány kérdés DOBAI PÉTER_ről

Grunwalsky Ferenc Dobai Péterrel egy időben kezdte pályáját. Grunwalsky tagja volt a Balázs Béla Stúdió 1969-ben megválasztott új vezetőségének, amely megnyitotta a Stúdiót a tágabb értelemben vett filmesek (írók, képzőművészek, zeneszerzők) előtt. Dobai az *Archaikus torzó* (1971) betiltását követően Grunwalsky Ferenc támogatásának köszönhetően forgathatta le 1972-ben az *Együtthathókat*. 1975-ben Dobai Péter rendezőasszisztens és forgatókönyvi konzultáns volt Grunwalsky *Vörös rekviem* című filmjében, Grunwalsky Ferenc pedig operatőre Dobai *Anyám* című munkájának. Dobai Péterről eddig két komolyabb portréfilm született, s mind a kettőt Grunwalsky Ferenc készítette, az elsőt 1988-ban (*Egy arc módosulásai: Jelenidejű portré versekkel Dobai Péterről*), a másodikat 2000-ben (*Néhány kérdés Dobai Péterhez*). Grunwalsky Ferenc az első, akinek sikerült megragadnia Dobai összművészetét, hiszen a Balázs Béla Stúdió hatvankilences nemzedékének elképzeléséhez, a társművészetek, főként a képzőművészet eszköztárának bevonásával tette érzékletesebbé Dobai Péter portréját. A *Néhány kérdés Dobai Péterhez* címe alapján riportszerű portréfilmet sejtet (a főcím után jelölve is van, hogy a beszélgetőtárs Grunwalsky Ferenc), de a rendező-operatőr nem hagyományos értelemben beszélget (kérdései ki vannak vágva, csak Dobai utalásaiból derül ki, hogy eredetileg tizenkét kérdést kapott), hanem meglepő képvariációval és távoli képasszociációval van jelen a filmben. A következő interjú ezt a kollázszerű formát követi, megtartva az élőbeszéd stílusát. Grunwalsky Ferencet nagyjából tizenkét kérdéssel kerestem meg, a pályakezdő, egyetemista Dobai Péter személyisége érdekelt, a kortársak viszonyulása hozzá, az, hogy a rendező hogyan értékeli Dobai pályáját, művészetét, s mely pontokon találkozik (világ)szemléletük. Grunwalsky Ferenc nem hazudtolta meg önmagát, a filmekhez hasonlóan tág asszociációs mezőt létre-

Grunwalsky Ferenc a *Vörös rekviem* (1976) forgatásán 79

Anyám (1975)

hozva, olykor zenei és képzőművészeti párhuzamok segítségével közelítette meg Dobai Péter (össz)művészetét, s legutóbbi portréfilmjét tovább gondolván, kérdéssel zárta a beszélgetést.

Dobai Péter szerintem egy egészen különleges ember, én azt hiszem, nem nevettem senkivel életemben annyit, mint vele. Amikor ketten ültünk, beszélgettünk, történelemről, helyzetekről, egy napig valósággal röhögünk. Péterből – amikor jókedvű – elképesztő, hogy milyen asszociációs humor jön ki. Két játékfilmet is csináltunk, az egyik az övé volt (*Anyám*, ő rendező, én operatőr), a másik az első filmem (*Vörös rekviem*, én a rendező, ő a legfőbb tanácsadó). Aranyos pali volt. Nagyon jól értettük egymást.

Azt hiszem, Péter idegenül érzi magát, és ez az egyik nagy problémája. Ő nem csak a költészetében, hanem az egész beszédmódjában, megjelenésében mindig is egy élő paradoxonnak, s egy különös és leginkább idegen embernek érezte magát. Az irodalmárok között főleg. Ő egy nagyon jóképű gyerek volt, nagyon erős – ami nem szokás a bölcsészeknél –, és sokak számára agresszív pasas volt. A másik paradoxon például, hogy állandóan beszél a testről meg az izomról, tehát ez a pali, aki ilyen megjelenésű, meg ilyen közlekedési modora van, beszél a leglíraiabban, légies romantikával a szerelemről és a nőkről. Péter az egyetemen filozófia szakra járt meg olaszra. És szerintem ő ilyen hősszerpeként, nietzscheiánus gondolkodó volt egy kicsit. Hozzá kell tennem, nekem az volt a véleményem, azért volt ilyen kihívóan nietzscheiánus, mert azok a bölcsészek, akik a film felé hajlottak, akiket ismertem, életükben nem olvasták végig Nietzscht. Nagyon műveletlenek voltak, s azt sem nézte ki senki a Péterből, hogy sokkal olvasottabb, mint a többiek. Tehát ő eleve paradoxonnal indított. Mindig az erőteljes, férfias, katonásdi kifejezéseket nyomta, plusz állandóan paradoxonokban beszélt, s egy ponton túl a magyarok ezt nem bírják. Emlékszem, hogy írt egy cikket – Faragó József volt akkor a főszerkesztője az *Élet és Irodalom*nak –, a *Vörös rekviemet* forgattuk még. Zalaegerszegen voltunk, de már valaki a Hernádi Gyulát elkezdte szekálni a film miatt, s akkor a Péter írt egy válasz röpcédulát, aminek az volt a címe, hogy *Amit a hóhér súg, azt nem hallja senki*. Később ezen a címen novellája jelent meg – sokszor folytatja ugyanazokat a címeteket –, ez volt az első ilyen jellegű írása. Na most ezek a mondatok mint olyanok bizonyos németes műveltségű, nagyon liberális halk közegben irritálóak voltak. Valamiért a sűrítése a gondolatnak a Péternél végül is mindig valamifajta agressziót sugallt nekik, vagy pedig ők érezték magukat kisebbrendűnek, ezt nem tudom. A másik dolog az, hogy a Péter ilyen szempontból igazmondó volt, nagyon be tudott olvasni paliknak, és félték tőle. Ehhez hozzájárult, hogy egy baromi erős fiú volt. Ő úgy kezdte, hogy bejött bölcsészként a Balázs Bélába, én akkor már vezetőségi tag voltam, s azt sem tudtam, hogy ki a fene. Egyébként a Pétert azért sem tudták soha sehova sem besorolni, mert a magyarok, miután nem éltek át a feudalizmus végét, nem szakadt meg a függéshez való vonzódásuk, vagy megszokásuk. Nem éltek át azt az átstrukturálódást, hogy lehetnél más is, rajtad múlik, ki kell találnod az utat, amivel a saját függetlenségedet vagy saját életedet megteremtheted. A Péter máshogy beszél, máshogy hasz-

Grunwalsky Ferenc a *Vörös rekviem* forgatásán

Dobai Péter
1970-ben a
Büntetőexpedíció
forgatásán

nálja a szavakat, máshogy sűrít, ellentmondásos lelkületű, ezért a többség nem tudja hová besorolni.

A *Kilovaglás*ban nagyon sok volt az akkori kornak a balos lázadásos forradalmárkodása, ami a Péterre is hatott. Ebben volt valami fiatalos lendület, ugyanúgy, mint a Mao forradalmában, ha lehet ezt annak nevezni. Akkor a fiatal gárdistákat hősnék, a mobilitás és a társadalmi fellendülés izmos harcosainak tekintették. Egy sorozatgyilkos banda volt egyébként, és bármelyik öreg leninista veterán megmondta volna neked, hogy ebből baj lesz. A Péterre, s akkor nem egy emberre az egyetemen – különösen a filozófia szakon – ez hatott, elhitték, hogy ez egy friss szél, egy új ifjúság. Kicsit elszaladtak a balszélén.

A Péter benne volt az *Agitátorok*ban, de elég ellentmondásos volt, mert utána rögtön össze is vesztek a Bódyval. Bódy Gábor egy fura pali volt, mert őnála soha nem lehetett tudni, hogy mi van direkt. Az a Bódy reszortja volt, hogy ő maga provokál, vagy nem provokál. A Bódy olyan volt, mint amilyenek a régi filmesek, gátlástalan valaki. Nézd meg, ahány palinak bejön igazán fiatalon a siker, vagy elválnak, és új nővel kezdenek, színésznővel, művésznővel, tehát azonnal törlik a táblát visszafelé, vagy pedig – ami még rondább – a közvetlen munkatársaikkal szűrnak ki. Engem egyébként ugyanúgy nem tudtak hova tenni, mint a Pétert. Jóban voltam Bódyval, de nem voltam a híve. Írtózatosan bölcs iskola volt a Jancsó. Az, hogy én bevegym azt a cuclit, a Sinkó Ervintől az *Optimistákat*, vagy azt, hogy Pécsen megváltjuk a világot ezekkel a hatodrendű filozófus gyerekekkel... na ne! Fassbinder egyébként csinált harminc ilyen filmet. Tehát nem hatódtam meg attól, ahogy a képzősök a háttérben varrták a lobogót. Egész más világ az, ahogy én a *Vörös Rekviem*hez közelítettem. A Bódyval tisztes távolságban maradtunk. Emlékszem egy Balázs Béla ülésre, annál nagyobb pófátlanságot életemben nem láttam. Az egész dolog ott kezdődött, hogy a fő hangadók ott a Szomjas György, aki ki tud állni a dolgokért,

Dobai Péter az *Együttthatók* (1973) forgatásán

a Gazdag Gyula, aki lágyabb, de van esze, s én, aki – Petrovics Emil önéletrajza szerint – egy anarchista örült vagyok, aki bármikor felrobbanthat bármit. Tehát megírta a Péter a *Büntetőexpedíciót*. A Péterék hárman, a Bódyval és a Magyar Dezsővel együtt voltak véd- és dacszövetségben. Bódy szerette magával elhitetni, hogy ő mozgatja mindenkinél a szálakat, és erre játszott modorban és agresszióval. Ő direkt játszott az emberekkel, meggyőződésem, hogy neki ez a perverzitása volt. Bódy is ezt a nietzscheiánus nyelvész szöveget nyomta, ő is lerothant a műveltségével, de a Péter sokkal műveltebb volt nála, mert ő végigolvasta a dolgokat, a Bódy általában csak beleolvasott mindenbe. Mi a srácokkal (Gazdag Gyula, Szomjas György, Mihályfy László) kinyitottuk a Balázs Béla Stúdió kapuját. Ez nagyon kemény küzdelmet jelentett. A *Szociológiai filmsoportot!* kiáltványt én írtam, Bódy csak azt a sort tette bele, hogy „Feltaláltuk a spanyol viaszt!” Akkor ők még a Péterrel nem voltak Balázs Béla-tagok, és mi bementünk az Aczélhoz és mindenhová, s ez egyéves küzdelem volt, de volt pofánk, hogy ráálljunk a sarkunkra, s akkor egy év múlva elkezdődött, hogy föl lehet venni a BBS-be olyanokat is, akik nem végeztek Filmfőiskolát, így a Pétereket is. Bódy Gábor sokszor játszott azzal, hogy megcsináltak ők a Péterrel valamit együtt, s alighogy a Bódy megcsinálta a filmet, szóba került, hogy Péternek is illene csinálnia filmet. Bódy arra szavazott, hogy a Péternek még korai. Ez egy régi filmes technika, hogy kirúgod a munkatársadat, nehogy azt higgyék, hogy ő csinálta a filmet, nem te. És ezt én utáltam. A Bódy bizonyos dolgokban igazi moral insanity volt.

Dobai Péter a *Jelenidejű portré versekkel* (1988) című filmben

A Péter filmje, az *Archaikus torzó* és az enyém, az *Anyaság* mindig egy műsor volt mindenhol. Össze is voltunk ragasztva, mert tényleg mindenki vagy vidéki költészetet csinált, vagy szociológiát. Együtt harcoltunk a két filmért, mindkettőnél nagyot néztek a vetítéseken, hogy mi ez. A Pétert nagyon komolyan vettem, mert szerettem ezt a fajta stílust. Akkoriban nagyon sokat csavarogtunk, meg nagyon jó haverok voltunk. Nála egy anyakéréses folyt, meg apakeresés már a hetvenes években is, amikor az *Anyámat* készítettük, ami egy nagyon furcsa filmje volt, kicsit olyan, mint a prózája. A lakásomban vettük fel tv-filmként, amit végül soha nem vetítettek le. Péter akkoriban elementárisan függött a mamától. Nála ez most egy változás lehet, hogy elkezdett arról beszélni, hogy az ő apja egy német volt, s hogy ezt hosszú ideig nem mondták el neki. A Péter az édesanyjáról korábban úgy beszélt, mint egy szentről. Szerintem az nagyon érdekes – főleg egy költőnél –, hogy a főmotívumok hogyan változnak. A Péternél komoly főmotívum az ifjúság, a hajók, a Gelért fürdő, a tengerek és a kikötők. Korábban ez az egész egy meleg motívum volt, erre hetvenes évek után leírja, hogy szörnyűség volt, nem volt ifjúsága, mert nyolc évig az anyja Rómában volt, internátusba adta, és nem látogatta. Az anyja a gyűlölet forrása lett, miközben a *Kilovaglásban* nyoma sincs a szomorú ifjúságnak. Péter műveiben, költészetében közismerten az emberi emlékezés, sőt maga „az emlékezés” megszállottja, ennek ellenére soha, semmiben nem volt „melankolikus”. Az ő meditálása mindig kreatív, konok boncolás, nála nincs semmi önsajnálát. Ez ritkaság a magyar lírában.

Nagyon szerettem a Péter versesköteteit, főleg az *Egy arc módosulásait*. Nem tudom, hogy '88-ban, mikor a *Jelenidejű portré*t készítettem, a Péternek megjelent-e valamije. Kérdezte tőlem a tévénél a főszerkesztőnő, hogy kiről készítenék filmet. Mondtam neki pár nevet, így került be Orbán Ottó, aztán a Kálnoky László, csupa nagyszerű ember, és akkor mondtam, hogy és a Dobai Péter. Odaadták a műtermet. Akkor még egészen kezdetleges volt a digitális technika, hogy hogyan lehet változtatni a színeken. Festékkel befestettük a kihozott virágokat, nehéz, varázslatos színek jöttek elő. Az volt a baj, hogy kiderült, ezeket a virágokat el is dobhatjuk, mert megölte őket a spray. De a lényeg az, hogy

szerintem nagyon szép lett a film. Évekkel később csináltam a Péterről még egy portréfilmet. Átúszó képeket és más trükköket is alkalmaztam, mert nem akartam egyszerű riportot csinálni a művésszel.

A portrékészítés a festészetben is az egyik legnehezebb műfaj. Ahhoz, hogy filmportrét készítsék egy művésről, költőről, barátság is kell, néha affinitás, és bizonyos értelemben jó pillanatot kell megragadni, ami nem mindig sikerül, mert ehhez kell az, amit az ember úgy hív, hogy áldott pillanat. Számomra ez meghatározhatatlan műfaj. Sajnos ma nagyon nehezen lehet ilyen személyes filmet csinálni, mert csak népszerű tudományos stílusban készülnek művészportrék, ez a kötelező. Pedig szerintem egy művészt csak egy másik művész örökíthet meg, a társművészetek eszközeivel.

Az is egy fontos kérdés, hogy a szavakból hogy lesznek képek, mit veszítenek el a képek a szavak által, és mi az, amit a képek adnak hozzá, s nem lehet szavakkal elmondani. Soha nem lehet egy leírt mű hasonló – igazából még mondanivalójában sem – egy lefilmezett filmhez. Nagyon hosszú idő kell ahhoz, és nemcsak a forgatókönyv és a film között, hanem amikor ott állok a forgatáson a gép mögött, vagy én csinálom egyedül, én is veszem fel, tehát egyszer én már láttam a kamerában. És mégis, amit le fognak neked mint musztert vetíteni, mindig meg fogsz lepődni azon, hogy a vetítésen mindig valami új, más lesz. Ezt a legnehezebb megszokni. Egy idő múlva könyörtelenül el kell felejtened, hogy milyen hangulatban voltál, el kell felejtened a forgatást, az egészet, amikor csináltad, és úgy kell szembenézned a vágóasztallal, mint egy letörölt táblával, s abból az anyagból fölépíteni azt, ami abban az anyagban benne van, mint sugárzás, vagy mint hangulat, de sose az lesz, amit te akkor éreztél, amikor kitaláltad vagy írtad. Ez egy olyan tény, amin nem lehet változtatni. Mert egyszer csak kivetítve egy más kontextusban másra gondolsz, ugyanazt a színészi arcot látod, de mást jelent. És még csak azt sem jelenti, amit öt perccel azelőtt jelentett. Tehát egy olyan új valóságot csinálsz tulajdonképpen, amihez képest a megírás vagy leforgatás nem hasonlítható. Van néhány zseni kritikus, aki vissza tud következtetni arra, hogy milyen attitűd, vagy hangulat, vagy lélekállapot, ami például ilyen képsorokat, asszociációkat lök ki magából, de ahány ember olvassa, nézi, annyiféle jelent. Ez a vers is igaz, mert te soha nem azt fogod olvasni, amit írni akartál. Ez egy alaptörvény, mert a szó ugyanolyan anyag, mint a film. Az emberiség legnagyobb titka a nyelv. Tehát az, hogy a szavak mi mindennel társulnak a fejedben, amikor leírsz valamit, nem egyszerűen azt jelenti, ahogyan érted azt a szót. A te fejedben az egy adathalmaz, ami rendkívül szerteágazó asszociációkat tartalmaz. S az olvasóknak lehet, hogy másokat. A Péternél mindenki próbál megragadni egy alapparadoxont, például, hogy miért foglalkozik állandóan az emlékekkel. Vajda Jánoshoz szokta hasonlítani magát, sokszor hivatkozott rá, s még egy-két emberre. De mint főmotívum, egy olyan agynak, mint a Péter, aki a legtűleesebben, ironikusan, sőt szatirikusan reagál állandóan a jelenre és a jelenlétére a világban, az hogyan csinál ebből egy ilyet? Tudniillik ez nem emlékezés, és nem nosztalgia, bár ő az emlékeit használja fel erre. Ez gyakorlatilag egy stabil állapot és egy stabil kutatási beszámoló, valahogy közvetít egy olyan létállapotot, amit a magyar irodalomban nem csinált senki. Világirodalomban sem nagyon, de azért volt egy-két monomániás ember, aki ennyire temati-

Jelenidejű portré
versekkel
(1988)

kusan foglalkozott érzésekkel, világgal, emlékekkel. Az oroszok közül például Ahmadulina, Mandelstam és Paszternak. A lírájuk alapja az, hogy ebben a kultúrkörben, ami az övék, a lélek felől, a lélek pozíciója felől tekintenek a világra és válaszolnak neki. Tehát ez egyszerre kívülállás – úgy tűnik, mintha kívül állnál a napi dolgokon –, másrészt pedig egyfajta reflexió arra, hogy mi játszódik le. Olyan, mint Kurtág Györgynek néhány rövid zeneműve, de mondhatnám a Schumann-t is. Egy futam, ahogy végbemegy attól, hogy meghallottad ezt vagy azt a hírt, vagy fölébredtél és erre gondoltál. Tehát nem a tárgyi valóság az érdekes, hanem az, hogy szinte szoborszerűen jársz körül egy lezárt, meghatározott tárgyat, teret, s azt, hogy próbálsz egy ilyen metanyelven visszaadni. Tehát ennek a motívumai – ugyanúgy, mint a festőknél az, hogy milyen színeket használ, s hogy mire bontja a színeket – sajátosak. Nem lehet úgy megfajtenni a dolgot, hogy hát ennek mindig az ifjúság, a tenger kell. Turner vagy Cézanne vagy Matisse képeiben is sokszor szerepel ugyanaz a tenger, és akkor mi van? Az nem azt jelenti, hogy csinált a tengerről egy festményt. Tehát az a leglaposabb kiindulási pont, hogy már megint hadihajók, már megint a tenger. Ennek a zenéjére kell figyelni. Eszembe nem jutna a Cézanne-ra azt mondani, hogy ismétli magát, hogyha megnézem a *Tál almákkal* című festményét. Csinált egy jó pár almacsendéletet. Vagy vegyük Van Goghnak a napraforgókról készült képeit. A Péter a lírájában, főleg ebben a találmányában, százszéleképpen mondja el, hogy milyenek a kikötők és a hajók. De szerintem csak a hülyéknek jelenti ez az igazi hadihajókat. Ha a Péternek ezek a motívumai, akkor azt tudom mondani, hogy káprázatosan variálja őket. A Tandorinak van egy fantasztikus megállapítása – ő remekül tudja meglátni a líra mélyén a lényegét –, az, hogy a magyar költészetnek a legnagyobb baja, hogy a társadalom és az írók is örök szabályként vették tudomásul, hogy a versnek a lényege és kötelessége a kerekdedség, s hogy tanulságos legyen. És ezek teszik tönkre. A Péternek nagyon jó szavai vannak. Nem véletlenül találta ki a *kilovaglust*, a *hanyattot*, ezek a szavak mozgó, de statikus állapotot tükröznek, mint Debussynek a korai kísérletei, ez az ott is vagyok, nem is vagyok ott. Külön erőteret teremtek magamnak, de konkrét szavakat kell hozzá használni, valamit, ami kézzelfogható. A Péter ezt egyedülálló módon tudja csinálni. A kerekded és tanulságos nem igaz rá, hála Istennek. Ez az egyik dolog. A másik, hogy például Van Gogh festett egy sorozat napraforgót. Ma már különböző fényeket tudunk alkalmazni, s a megvilágításkor kiderült, hogy Van Gogh ötvenféle sárgával festett. Csak ez régen, frissen nem látszott, hogy ezek különböző sárgák, mert más anyagból vannak, s ebből kifolyólag más-hogy emelkednek ki, mert máshogy szárad, öregszik egy-egy anyag. Tehát most nem színesebb a festmény, hanem gazdagabb és sokrétűbb. Szerintem ez ugyanígy vonatkozhat a Péterre is. Van egy ilyen pali, aki jön is meg megy is. (Régen a villamoson mindig azzal viccelődtünk, hogy „állunk is meg dzsálunk is”.) Ez egy különlegesség, a nyelvhasználata is különleges, ebből kifolyólag sokan azt mondják, hogy nehézkes, súlyos, filozofikus, túl sok idegen szót használ, nincs az a fajta lírai ritmusa, amivel operálni szoktak a szerzők, magyarul nem dallamos. Mikor csináltam a Péterről a két portréfilmet, pontosan érzékeltem,

Az M/S Hazám,
amin Dobai Péter
tengerészkorában
szolgált

hogy melyik színész milyen irányba tudja instruálni a rétegeit egy-egy versnek. Csúcsprodukció, ahogy a Jordán Tamás a *Decemberverset* elmondta, egyetlenegyszer vettem fel akkor, mert fizikailag nagyon megterhelő, interpretációnak pedig tökéletes volt. Ritkák az ilyen pillanatok.

Más lírikussal is előfordult már, hogy nem értették, mit akart egy-egy költői képpel. Meghülyültek a Juhász Ferenc költészetétől, a hatalmas pajzsmirigy-gyulladásától benedvesedett Dinoszauruszok képeitől, a véglényektől, a tengeralatti hártýakezű állat-eposzoktól, hogy ez mi? Sokáig azt hitték az emberek – a kritikusok is –, hogy blöff, mert mi a fenéről szól ez? De ha visszamegyünk Juhász *Apám* című eposzához, akkor ha megnézed, ugyanaz van benne, ugyanaz a hangvétel. És ugyanilyen nehezen fölfogható vagy átélhető Vörösmarty is, aki egy világot teremt, és nem érted, hogy *A két szomszédvárt* miért írta meg. Mert az Aranynál érted az olyan népszerű műveit, mint a *Toldi*, mert ő egyszerűen lírai kobzos, dalénekes, aki mint Tinódi Lantos Sebestyén, hol erről, hol arról tudósít, hol meg a lelkeről. De hogy Vörösmarty ezeket miért írja, nem tudod, mégis egy nagyon erős világ van benne, egy saját univerzumban dühöng az udvarán, de hogy miért építette föl, az az ő titka. A nyelv szempontjából a legnagyobb bravúrt ő hajtotta végre, mert ezt végigírni és úgy, hogy egy biccenés nincs benne, az olyan teljesítmény, mint világбайnok síelőnek lenni. És a Péter is olyan, hogy most a miéltre még senki sem kereszte a választ. Hogy is van ő benne az időben, hogy jövök is meg megyek is? Itt vagyok, de a plafont nézem, s hogy ezt hogy lehet nyelvileg úgy elemelni, hogy az egész – úgy érzed – valami egységes dolog. Tandorira visszaautalva, a Péter költészete nem tanulságtevő, mert nem tanít semmire. Bizonyos értelemben magányos szikla, de annál súlyosabb, a szerkezete viszont könnyedebb. Szerintem a déli féltekén található korallzátonyokhoz hasonlatos: durvának látszó kötőrmelék a felszínen, de a nagyobb része a víz alatt, ezer színekben csillogó, apró mészköszörű ágas-bogas csipkevár. Rekeszeiben, barlangjaiban millió élőlény. Az egészet körbefogja a tenger, és ma már tudjuk, hogy ez a korallsziget egyetlen élőlény, színes, ragyogó együttműködés.

A Péter alkatában és lényében lírikus, akár regényt ír, akár mást. Azt már többen kifejtették, mi a lírai én, ő abból dolgozik. A magot kell feltalálni, mert a költői én olyan, mint az atommag, a fűtőanyag. Azt a kérdést fel lehet tenni, hogy a prózája vagy a forgatókönyvei különböznek-e ettől. A Péternek a versei nagyon komplikáltak, nagyon jól találkoznak össze a szálak, és ez igazából arról szól, hogy hanyattfekszem és nézem, hogy milyen a világ. Ez egyébként életrajzi, nemzedéki probléma is. Az egész magyar értelmiségben tartott a lelkesedés a hetvenes évek elejéig (új gazdasági mechanizmus, '63-as amnesztia törvény, '68), de a nyolcvanas évek elejétől sok ember nem találta a helyét, szamizdatosok, reformközgazdászok, reformkommunisták kezdték szervezni a társadalmi átalakulást. Ebből nagyon sok író, művész kikapcsolt, mert három *Agitátorokat* nem lehetett csinálni. Péterben a lelkesedés kitartott Kuba utánig, a hetvenes évek végéig. Szerintem egyébként a Péter nem vonult vissza, vagyis nem váltott. Ahány ajtót kinyitasz, annyi féle út nyílik. Nem az az érdekes a művészetben, hogy ki mi felé megy, hanem milyen ajtókat nyitogat. S hogy egyszer csak elkanyarodik, vagy nem, az függ a belső sorstól, a képességeitől. Lehet, hogy egyszerűen ilyen, ennyit tud, s lehet, hogy ettől érdekes. Tehát azt soha nem lehet követelni, hogy miért nem csinál ilyet vagy olyat. Hatásként bejön az öregezés is, a barátok nélküli élet, ráadásul a barátok is ellentmondásosak, kezdve Bódytól, tehát hogy barátok voltak-e igazán, vagy csak kihasználták őt.

A Péter a *Csontmolnárokkal* tovább vitte a *Kilovaglás* motívumrendszerét, s megmutatta, hogy a hősokeket kezelhetjük komikusan is. Az ő legnagyobb erénye, amit szerintem nem tudnak azok, akik ma olvassák, s nem hallották beszélni, hogy ő fogait vicssorgatva és rö-

Néhány kérdés
Dobai Péterhez (2000)

Jelenidejű portré
versekkel (1988)

högve mondja ki az aradi hősök nevét. A történelmet úgy tárja fel és úgy ragaszkodik hozzá, hogy közben egy végtelen pojácajátéknak tartja az egészet, színjátéknak vagy komikumnak, még inkább tragikomikumnak. Ez a *Csontmolnároknál* bejött. Viszont a *Rakéta Regénytárban* megjelent könyvei olyanok, mintha egy másik embernek a próbálkozásai lennének. Az *Ív* – Sarkadi meg a többiek csináltak ilyet korábban – klasszikus helyzetre épül, humor nélkül, ahogy a csehek csinálták, a szereplők beragadnak a hóba stb. A *Vadonban* s a *Tartozó életben* van egy fölvetett, megteremtett ál-úri katonaelit-világ (a katona összecsapja a bokáját, tiszt klubbba megy, a hölgyek szipkával dohányoznak), ami a férfiaság és önfeláldozás apoteózisa. Ezek jellegzetes motívumok a versekben is, de mint lírai motívum: valaki hogyan áldozza fel magát. A Péter önéletrajzi regényének akkor fogok örülni, ha az olvasó megérzi belőle a fogcsikorgatást és a gyilkos, kacagó önironiát. A Péternek igazi nyelve az, ami a *Csontmolnárokban* jelenik meg, nemcsak a motívumai, hanem a nyelvhasználata is, a figurák beszélnek, odavetnek szavakat a sorsról, gúnyolódnak egymással. Egy óráig röhögtünk azon, hogy Kossuth női ruhában szökött meg, s a pénztárat csak az utolsó pillanatban tudták visszavenni a kezéből, s azon is, milyen lehetett, amikor a Kossuth szakállát levágták. Minden méltósága eltűnt.

Kevés emberrel vagyok így, mint a Péterrel, hogy ugyanazt a mondatot mondom, mint ő, és fordítva. Nem tudom, hogy később miért épített maga köré kerítést. Számtalan helyen veszekedtem, hogy mi az, hogy babérkoszorús költő, amikor ez egy Kossuth-díjat érdemlő ember. Azért örültem a Kossuth-díjnak, mert végre egy olyan költő-író, aki úgy tömörít verset, életet, személyes kommunikációt, ahogy nem szokás, elismernek. Nála kedvesebb, tehetségesebb embert, akivel szívesebben dolgoznék, aki mozgatja az agyamat, nem ismerlek, főleg, mióta a Hernádi Gyula és a Jancsó Miki meghaltak. De úgy látom, a Péternek az utóbbi években a vers felé megy az energiarendszere, van egy motívumrendszere, s abból gazdálkodik. Az egy nagy kérdés, hogy változtat-e az emlékeken az idő, vagy a történelem. Nem tudom, hogy a Péter ellenáll az időnek, vagy nem érdekli, vagy érdekli, de nem az alkotásban. Ezek a Péterhez a kérdéseim, de nem számonkérések! ■ ■ ■

Grunwalsky Ferenc (Budapest, 1943): Kossuth- és Balázs Béla-díjas rendező, operatőr, forgatókönyvíró.

Morsányi Bernadett (Budapest, 1981): irodalomtörténész, művészeti író. Kötete a Kalligramnál: *A sehány éves kisfiú és más (unalmas) történetek* (2015).

Szembesítés

Szembesítés

Hanyattfekvő, roncsolt gőzmozdonyok fogadják a Nyárligetre beérkező Ungváry grófnét.

„Micsoda erők szabadultak itt el azon a nyáron!”

Persze, az uradalomból is látni lehetett az amerikai Liberatorok vonulását, és amint kitárt szárnyú keselyűkként lassítanak a város fölött, hogy a lehető legpontosabban juttassák célba dögletes terhüket, és a bombák becsapódásakor a várostól látótávolságon kívül fekvő kastély ablakai is vészesen zörögni, csörömpölni kezdtek. Amikor pedig ősszel a közeledő front elől sáros dűlőutakon menekítette őket az ökrös szekér (azért nem az ezüstberakásos hintó, mert a gróf szerint, ha abban ülve kapják el őket a bolsevisták, azonnal golyót eresztenek a fejükbe), egy honvédségi üzemanyag szállító furgon mellettük robbant fel. Aztán jött a Pesten átélt ostrom. És a grófné mégis meglepődik a halott mozdonyok láttán: „Micsoda erők szabadultak itt el!”

Apósa, az öreg gróf folyton azt prézsmítálta:

–Egyszer vége lesz a jó világnak, hatalomra jutnak a pesti firkászok által feltüzelt rongyosok, és akkor nekünk... – és az öreg olyan mozdulatot tett, mintha egy tyúknak tekerné ki a nyakát.

A grófné férje nevetett ilyenkor, és hozzátette:

– Ezerszer megjövendölték már ezt, és az urak csak urak maradtak. Bár, igaz, ami igaz, nem ártana a nagy Amerikában egy kis biztosíték, egy major, vagy, ahogy ott mondják: „farm”, legyen hova húzódni, ha mégis beüt a menykő – ezt mondta a férje, és el kellett fordítani gúnyos mosolyba fordult arcukat, mert hol volt már nekik akkor annyi pénzük, hogy farmot vehessenek Amerikában? Mikor volt nekik valaha is annyi pénzük?

Ilyen szóváltások után a grófné megfogadta, hogy pénzt ad a katolikus szegénytámogató alapítványnak. De teljesen ez sem nyugtatta meg. Ha itt volt az ideje, ha nem, a befőzéssel kezdett bíbelődni, spekulált, miként lehetne olcsóbban, s mégis többet eltenni, honnan lehetne törésbiztos dunsztos üvegeket szerezni. A két lánya (Katica és Zsanett) meg elhatározták, ha újra lesznek ékszerük (el kellett őket adogatni), egy bádogdobozba zárva elássák őket egy biztonságos helyen. Sokáig tanácskozták, hol lehetne az a rejtékely.

Anyjukat is bevonták ebbe: körbeülték hárman a szalon dohányzóasztalát, és bécsi kávét ittak, hogy még izgatottabbak legyenek.

Mert szeret félni az ember. Akkor, ha valójában nem hiszi (mert nem tudja elképzelni), hogy egyszer tényleg vége lesz a világnak. Mert akkor ez nem is félelem, hanem csak kellemesen lúdbőröztető ijedezés, ijesztgetés. Mint mikor megnézték (exkluzív vetítésen, díszpáholyból) a nyárligeti Apolló Filmtheátrumban a baskervilles-i rémkutyáról szóló filmet, és utána egy ágyban, egymást átkarolva aludtak el a nővérek, és a másik ágyra Julinak, a biztonságot sugárzó arcú, kövér konyhalánynak kellett feküdnie. Vagy mint amikor az aratóbál utáni fogadáson (ahová természetesen már csak az előkelő ismerősök voltak hivatalosak) a gyerekek azt játszották, hogy éjfél tájban kiszöktek a kastélyból, elszaladtak a csordaitónál lévő vadkörtefához, s egy vackort róla elhozva bizonyították a merészségüket. Nemcsak a nagy sötétségtől féltek, hanem, legfőképp, a lángoló fáklyákat himbáló tüzes inszinyértől, aki persze nem létezik, csak a cselédnép meg a bokortanyasiak találták ki, csak azok hisznek benne, de mégis olyan jó megkísérteni a sorsot, aztán visszafutni a biztonságos, elektromos lámpák fényében úszó szalonba, és puncsot inni a nagy ijedelemre.

„Hát persze, más világ van...” – kap a fejéhez a grófné, mikor rádöbben, hogy a kalauznak esze ágában sincs kezét nyújtva segíteni leszálláskor.

A Liberátorok teljesen letarolták annak idején a nyárligeti vasútállomást. Az új még nincs készen, állványzatok borítják, így nem sokat látni belőle, de azt sejteni lehet, hogy a régi pályaudvar tornyos templomra emlékeztető formáját nem akarják visszahozni az építők. „Ez egy nagy kocka lesz. Minden, amit most építenek, kocka.”

Az építkezést elhagyva viszont felderül. Kedves ismerőst lát: tulipánmintás talyigát. Nyárliget híres a tirpák talyigákról, de ez csak az övék lehet, a díszítésen kívül még a kerekeken feszülő koromfekete fémabroncs is mutatja. „De akkor talán a gazdája is a mi emberünk volt!” – fut át a fején, és azt, hogy az új tulajdonos nyilván zabrálás révén jutott a járművéhez, teljesen elfeledve megý oda hozzá.

– Mrazák Sanyi! Persze, a Mrazák Sanyi – mondja lelkendezve a fuvarosnak.

– Én vagyok az őö... kedves Ungváryné. Kezit csókolom, örülök, hogy látom. Felajánlhatom a szolgálatomat?

A grófné elégedett: volt cselédjük nem kalapját levéve, nem „méltóságos asszonnyal” fogadta, de meghajolt. Ettől több tiszteletet a jelen körülmények között igazán nem várhat el.

– Igen, nagyon is felajánlhatja. Éppen egy jó fuvarosra van szükségem, aki elvisz a... Hát a birtokra, a régi birtokra...

A grófné kap segítséget a felszálláshoz, és Mrazák Sanyi még egy kis párnácskát is kölcsönkér az egyik kollégájától, hogy kényelmesebben essen kuncsaftjának az ülés. Viszont mikor elhelyezkednek, nem akar a lovak közé csapni.

– Mi a baj, Sándor?

– Semmi, csak... Húsz forint lesz a fuvar.

– Természetesen. Én sem ingyen gondoltam. Most kell fizetni?

– Dehogysis. Majd ha visszajöttünk. Ahogy szokás – mondja a férfi elpirulva.

Nyárliget él. Az emberek láthatóan céllal a fejükben, határozott léptekkel haladnak. Mindenfelé törmelékhalomok és a használható téglákból összeállított építkezési panelek. Az egyik sarkon fagyaltos kiabál triciklijének nyergéből. A gőzfürdő melletti kápolna előtt kis csoport silabizál valami hirdetményt. Csupa öregasszony. Messzebb, a városközpont felé toronydaruk ágaskodnak. Az egyikén égővörös transzparens lóg. A grófnének nincs kedve elolvasni. A Kígyós-patak hídjáról hosszú gyermeksor kanyarodik eléjük. Várniuk kell. A gyerekek vörös nyakkendőben énekelnek. A tanítónők tapssal adják hozzá az ütemet. A nebulók minden sor végén felviszik a hangjukat, ami a magyar fülnek idegen. Mert nem is magyar dal ez: a volgai hajóvontatók szenvedéséről szól. De őket ez nem érdekli, vidáman fújják.

Mintha nem ért volna véget a világ, hanem épp hogy elkezdődne.

– Mi járatban erre? Hogy haza tetszett jönni... – kérdi a fuvaros.
 – A rendőrség citált ide. Valami nyomozásban kell segítenem. Kihallgatnak.
 – Au... – nyög önkéntelenül Mrazák. Aztán gyorsan kérdez, nehogy a másik megijedjen:
 – Tanúként hallgatják ki?
 – Igen, azt hiszem.
 – Az a lényeg. Hogy nem gyanúsítottként. Akkor nem lesz baj.
 – Bár igaza lenne. Nekem nincs sok bizodalmam a dologhoz. Schiffer őrnagy nyomoz az ügyben. Hallott már róla?
 – Hogyne.
 – És milyen?
 – Rendes ipse.
 – Az igazságot mondja, Sándor, jobb felkészülnöm rá!
 – Hát... Általában tisztességesnek tartják, aki nem fenyeget, nem akar el nem követett bűnöket a gyanúsítotttra kenni, de van, aki szerint ez csak egy csel, ezzel akar a nép bizalmába férkőzni, s valójában az ÁVH embere.
 – Uh... – nyög most a grófné a borzalmas szóra.
 – Szindbád a beceneve.
 – Akkor ismerem. Arábiában élt.
 – Én úgy tudom, Szibériából jött.
 – Jaj... – sápad el a nő, aztán önmentő aktusként hozzáteszi: – De hát oda nem jószántukból mennek az emberek. Ha azt megjárta... Talán belátással van...
 – Igen. Szerintem is.
 – Hogy van a családja, Sándor? – kérdi a grófné, szabadulni akarván a kellemetlen témától.
 – Köszönöm, megvagyunk. Ha nem is túl jól. Teréz, a feleségem meghalt '44 novemberében. Folyton attól rettegett, hogy az oroszok még terhesen is megerőszakolják. Talán ezért vetélt el. És a halott baba az anyát is magával vitte.

Hallgatnak. A fuvaros azért, mert elgyengült az emléktől. Ungváry grófné azért, mert nagyon együtt tud érezni a szerencsétlen asszony rettegésével. Mert az ő Zsanett lányát a főváros ostroma alatt erőszakolta meg egy ferdeszemű bolsevista. Utána el kellett kapartatni a magzatot. Az állam kivételesen engedte. De ott függött fejük fölött a félelem, hogy híre megy Zsanett balsorsának, híre megy, hogy már nem érintetlen. És melyik úriembernek kell olyan lány, akibe már más belepiszkított. Az csak az olyan lingároknak kell, akik éppen most szaporodnak el. „Ha már csak nekik, akkor inkább senkinek!”

– De Zsuzsika él, már nagylány, iskolába jár! Harmadikos – folytatja Mrazák Sanyi. – Kitűnő tanuló. Évnyitón ő szavalt Petőfi versét. Anyámnál lakunk, Kőlaposon – és elővesz egy fényképet. A kislánya van rajta. Szép, fehér ruhában, mintha elsőáldozásra készülne.

A grófnénál nincs fotó a lányairól. És különben is, Katica és Zsanett már harminc fölé járnak, ilyen korban már nem szokás a fényképüket mutogatni. Az unokáját lenne jó, de az nincs neki.

– Mindent érte csinállok, Zsuzsikáért – mondja a fuvaros, és benedvesedik a szeme.
 – Én is mindig, mindent a lányaimért tettem – mondja a grófné benedvesedett szemmel, és megsimogatja volt cselédje karját.

– A pusztai tavaknak ki viseli a gondját? – kérdi a grófné, mert egy csoport hosszú nyakú madarat lát fölszállni.
 – Halászati szövetkezet alakult.
 – Értenek hozzá? Nagyon szép madarak fészkelnek ott. Réti sas, sárszalonna, törpegém. Nehogy elijesszék őket!
 – Nem tudom, azokkal mi van. Egy halászt ismertem, Moravec Palit. Öngyilkos lett, mert azt hitte, elkapta a tüdőbajt. Pedig csak nem sikerült a röntgenfelvétel.
 – Szegény. Ismerős a neve.

Pedig a grófék nem ismerték névről a gazdaság alkalmazottait. Csak néhányat, akik a kastélyban szolgáltak. Őket viszont gyakran szóba hozták, ha vendég érkezett. Mint személyes gyámolítottairól, szegény rokonaikról beszéltek róluk. Jól érezték ilyenkor magukat.

A salamonbokori lehajtónál lévő kocsmához érve megáll a ló. Ilyenek ezek a nyárligei, tirpák nóniuszok: hajtójuk lankadó kézmozdulataiból megérzik, ha az megszomjazott.

– Nem baj, ha egy fröccsre bemegyek? Nagyon meleg van... – kérdi utasától Mrazák Sanyi.

– Menjen, Sándor, nyugodtan. Én itt megvárom.

A fuvaros bemegy, a grófné púderes dobozkát vesz elő. Nézegeti magát a kis tükörben. Nem öregasszony képe néz vissza rá. Még csak negyvenkilenc éves. Csak azok a mély ráncok ne lennének a szeme körül. A ráncok, melyeket a háború, a bolsevista rablók és a pártában maradt lányainak riadalma vésett az arcára.

– A méltóságos asszony az? Istenem, az hát! – egy kis görbe hátú fickó jött ki a kocsmából, az ugrál a talyiga mellett.

– Én vagyok. Maga meg a kerülőnek a fia?

– Igen. Hát megismert!

– Persze.

– Kocsmáros lett magából?

– Ahogy vesszük. Az árendásnak vagyok a segédje. A gazda alig van itt. Szaladgál folyton, mert ezt a kocsmát is államosítani akarják, és állítólag már ki van nézve, ki lesz a vezetője. Nekem végül is mindegy. Csaposra csak szükség lesz. Mit hozhatok?

– Nem kérek semmi, köszönöm.

– Dehogynem! Legalább egy málnát. Gunyecz féle jó szikvizünk van.

– Jó, azt elfogadom.

A grófné hallja, ahogy a kis ember zörög benn. „Biztos a legszebb poharat keresi.” És valóban, egy szép metszett üvegkorsóval tér vissza.

A málnának jó íze van, ők is ilyeneket tettek el télire.

– Nem, szó sem lehet róla! – mondja elhárítóan a férfi, mikor a grófné pénzt kezd el keresni a börténében. – Szolgálhatok még valamivel?

„Csak ennyivel tudok szolgálni!” – mondta a csordultig telt asztalok előtt, kezét restelkedően szétárva a grófné, azon a sorsdöntő, pompázatos fogadáson.

A sok úr (elnökök, vezérigazgatók, tanácsosok, minisztériumi emberek, doktorok) megéljeneztek. A pesti urak, a zsidó urak. Valójában a többség nem volt zsidó, de a Nyárligeten élők úgy gondolták (a Prónay hadseregében szolgált legények különösen ezt bizonygatták), hogy Pesten, abban a borzalmas és gyönyörű Babilonban a nem zsidók is valahogy elzsidósodnak. „Hát persze, mert nem a földből, nem tisztességes munkával keresik meg a kenyerüket, hanem adok-veszekkel, újságba firkálással, parlamenti acsarkodással, irodában üldögéléssel és kávézgatással. Így is, úgy is a szegény, vidéki igaz magyarok vérét szívják! A férfiaknak hosszú orra nő. Igaz, burnótoznak is erősen. A nőknek göndör lesz a haja. Igaz, ondoláltatják is folyton. A gyerekeiket nem nevelik meg, fiúk és lányok a zsúron úgy vegyülnek, mint a kutyakölykök. Hétvégén a plázsra járnak, ahol ledobják ruháikat, szinte pucéran mutogatják magukat, és bámulják a többieket” – így gondolta borzongva és kíváncsian a grófné, és így gondolták elszörnyedve a cselédek.

Azon a sorsdöntő, pompázatos fogadáson sikerült elhárítani egy világvégét.

Nagyon sok pénz elment a család és a lányok ázsiójának, vagyis az életfontosságú látszatnak a fenntartására, és a bank elnyelhetette volna az Ungváryakat. De nem nyelte el. Mert nem való mégsem, hogy úr az úrnak kivájjja a szemét. Megegyeztek: Murányi Rudolf, a bank ura használatba kapja hat évre a birtokot mindenestül, és ezzel le van tudva az adósság. És havonta még egy kis támogatást is átutal a megszégyenítő tekintetek elől Pestre költöző grófi családnak, hogy ne éhezzenek.

A gróf úr keblére ölelte a bank urát, honfitársamnak szólította és letegeződött vele.

A grófné kucorog. Fázik a melegben. Nem a hamarosan következő rendőri procedura miatt, hanem mert az a visszatérés van a fejében, amikor három év után újra eljöttek a kastélyba. Akkor is az állomástól érkeztek. Nem talyigával, hanem homokfutóval.

A bank ura hívta őket. Tisztelettel, szinte túlzott tisztelettel beszélt velük, és felajánlotta, hogyha átiratnak a nevére 24 holdat (az összesen 2000 holdas birtokból), akkor jöhetnek is vissza, övük a kastély és a maradék 1976 hold. Tehermentesen!

A gróf azonnal tudta, honnan fúj a szél. Rebesgették ugyanis a minisztériumba bejáratos ismerősei, hogy a fegyverkezési program keretében az Ármádia Rt. új löveggyárat építene Nyárligeten, a vasútállomás mellé, arra az értéktelen, ördögcszekerekkel pötytyözött szikes pusztára. Ami ezáltal aranybányává válna a tulajdonosok, az Ungváryak számára. De a gróf nem bízott ebben a híresztelésben. Nagyon sok híresztelés jött már ki a minisztériumból, és alig minden ötödikből lett valóság.

A bank ura azonban bízott ebben a hírben, mert bár tudta, hogy csak minden ötödik bizonyul igaznak, ő vérbeli szerencsejátékos volt, és az 1:5-höz esélyt nagyon is kecsegtetőnek találta. (A bank ura tehát bízott a fegyverkezési programban. És legalább annyira rettegett is attól, ami elindította, és amihez vezetni fog. Ezt ép ésszel nem lehetett kibírni. Nem is bírta ki ép ésszel.)

A gróf és a bank ura egy hónap gondolkodási időben állapodtak meg. Koccintottak erre.

Aztán a család szedelőzködött.

A kastély előtt csoport fogadta őket. Némán nézték Ungváryék a cselédeket, és azok az urakat. A vendéglátó észbe kapott, exkuzálta magát, és felment az irodájába.

És akkor a grófnét körbevették az asszonyok és a gyermekek, mint kotlós tyúkot a frissen kikelt kiscsibék. Mert szerették őt. És volt miért: ha például a gróf úr vesztett a kártyán, és emiatti mérgében elcsapott egy kocsist vagy egy kanászt, a grófnéhez kellett beszökní, előadni a tragédiát, hogy most már éhen fog döglenni a család. És a grófné tényleg segített. Meglágyította férje szívét. És ha beteg volt a gyermek, és nem volt egy fillér sem otthon, a grófné adott pénzt a gyógyszerre. És most is sírni és panaszkodni kezdtek. Hogy mindenki egy korsóból iszik, mert már pohárra sem telik, hogy a görhébe nem kerül tej, csak víz, a gyerekek még felváltva sem járnak iskolába, mert már egyetlen pár cipő sincs a családban. És legfőképp panaszkodnak Murányira, a bérlőre, aki új intézőt hozott a birtokra. S ez az intéző tavalyról megmaradt, kukacos búzáat ad kommciónak. Az illetmény-földecskéjüket meg elvette, és sovány, homokos parcellát adott cserébe, amin csak olyan répa terem meg, mint az ember kisujja. És amikor mondták az intézőnek, hogy nincs mivel etetni a malackájukat, akkor azt válaszolta, tartsanak inkább pulykát, az jobban megéri. De a pulyka nekik nem jó, azt itt nem ismerik, félnek, hogy megcsípi őket. Nincs hát malacka, nincs, amiből pénzljenek egy kicsit, már cernát sem tudnak venni a Hangyában. A csőszök meg förtelmesek. Már emelik is sóval töltött puskájukat, ha a birtokon settenkedőket látnak. A csőszöket is az új úr meg az intéző hozta a nyakukra. (Íratlan törvény volt a birtokon: ha végképp nincs eledele a cselédnek vagy a malacának, akkor egy-egy kötényt kukoricát szabad lopizni a grófi táblából.) Sírva könyörögtek a csibe-asszonyok a grófnénak, hogy jöjjenek vissza minél hamarabb, mert már nem bírják tovább.

A grófné a kezét tördelte szálmalmában és dühében. És azt sziszegte a foga között:

– Ezek a zsidók! Ezek a zsidók!

A kastélyból már csak a keleti szárny földszinti része van meg, a szalon. A többi még '44-ben, az oroszok bejövetele után azonnal elhordták az uradalmi cselédek, egyforma, tízszer tízes sátorotetős házakat húztak föl belőle. Dózsa telep lett az újonnan keletkezett utca neve.

(„Kocka, ezek is kockák” – fintorog a grófné.) Nincs már meg a kastély mives fémkerítése sem. Azt az ócskavastelepre vitték. Cserébe kaptak bádoglemezt a tetőfedéshez. A megmaradt kastélyrész oldalán vastag betűs transzparens hirdeti: „A néppel, tűzön, vizet át.” Alatta Sztálin generalisszimusz, Rákosi Mátyás és Petőfi Sándor portréja. Legalul tábla kisebb betűkkel: Egyetértés Termelőszövetkezeti Csoport Központi Irodái. Transzparensnek vannak a régi cselédházsor, a magtár, az istállók és a kocsisín oromzatán is.

Ahogy közelednek az épülethez, mintegy titkos jelre, kezdenek szivárogni az emberek a házakból és az irodából. Parasztgúnyában, proliruhában. És egy kis csapat kamerával. Főlényesen dirigál, mutogat a vezetőjük, a beosztottai izgatottan adják tovább az utasításokat. A grófnéba belelobban a felismerés: „Hiszen itt cirkusz készül! Vásári látványos-

ság. Az egészset az én megalázásomra találták ki. Csak ürügy a nyomozás. Valójában filmet akarnak készíteni róla, hogyan játszadozik a régi urakkal az új rendszer!”

Érkezik három öltönyös alak. Egy magas, vékony, egy kisebb, köpcös és egy igazán értelmes, úriemberes arcú. (Ilyet képzelt mindig a grófné a lányai mellé.) A nyomozók.

Az utóbbi lép hozzá, mikor az leszáll a talyigáról.

– Köszönöm, hogy eljött, Ungváryné. Schiffer őrnagy vagyok. Én idéztettem ide.

Hangja udvarias, sem megjártszott, gúnyolódó alázatosság, sem elfojtott düh nem érződik ki belőle. Sőt, mintha neki sem tetszene ez az egész, őt is csak kényszerítenék.

– Régóta várunk magára.

– Késett a vonat.

– Rendben.

A grófné várakozásával ellentétben nem mennek be a volt szalonba, hanem az épület előtt megállnak. Az emberek körbefogják őket. Némán, de égő szemmel bámulják a nőt, aki pár éve még mindenható úr volt fölöttük.

A filmhíradósok egészen közel jönnek. A kamera fizikailag is betör az intim szférájába, behatol a ruhája alá.

Az őrnagy hivatalos iratot vesz elő és olvasni kezd:

– Folyó hó nyolcadikán átfogó leltárt tartott az Egyetértés TSZCS, melynek során leltárihiányra derült fény. Hiányzik például egy német gyártmányú, jó állapotban lévő, 2000 forint becsült értékű hegesztőkészülék. A TSZCS raktárosa, Herczku József, aki azonos a korábbi uradalmi gépésszel, azt állítja, az adott tárgy – mások által – tévesen lett bevételezve, mivel a szövetkezet megalakulásakor az már rég nem volt a gazdaság területén. Ő maga látta, hogy az 1944 őszén menekülő Ungváry házaspár magával vitte.

Összehajtvá a lapot felnéz:

– Mit szól ehhez, Ungváryné? Elvitték a hegesztőkészüléket?

– Nem vittük el. Mire kellett volna az nekünk?

– Tehát nem. Határozottan nem?

– Nem. Nem hiszem.

– Értem. Álljon elő Herczku József! Úgy. Most mondja Ungváryné szemébe, mit látott.

– Láttam, hogy a hegesztőkészüléket Ungváry gróf és a neje felpakolták az ökrösszekérre, amikor menekültek – mondja a gépész, lehajtott fejjel. Hazudik, egyértelmű. A grófné mégis megszanja. „Talán éhen veszett volna a családja, ha azért a nyamvadt herkentyűért nem kap pár forintot.” És felébred benne a régi ösztön: ha más keményen bánik a szegényekkel, neki védenie kell őket.

– Hirtelen törték át a frontot a vörösök, vagyis a szovjetek. Nem volt idő gondosan bepakolni. Én nem vittem fel a hegesztőkészüléket, az biztos, és nem is tűnt fel, hogy a szekéren lenne... De... Hiszen nem is tudom pontosan, milyen az. A férjem be is csomagolhatta.

– Elnézést. Ezt elfelejtettem – és a főnyomozó kinyit egy hegesztéstechnikai kézikönyvet. Megmutatja neki a készülék fotóját.

– Látott ilyen szerszámot?

– Mintha... Most hogy így nézem... Talán igen.

– Hová tették a menekített ingóságait?

– Gödöllőnél az ökröket odaadtuk az ottani honvéd helyőrségnek, mert panaszkodtak, hogy már napok óta nem ettek. Cserébe teherautóval elvittek minket Pestre, ott húztuk ki az ostromot. A holmink a gödöllői laktanyában maradt. Nem kerestük később. Annál is inkább, mert a férjem hamarosan meghalt. A szíve vitte el. De ez talán nem tartozik ide...

– Világos. Van még valami hozzáfűznivalója?

A grófnénak nagyon sok hozzáfűznivalója lenne. Miért lett árnyékszék a zenepavilonból? Miért kellett kivágni a naspolyafát, amelynek pedig a mézédés gyümölcseit még hűtés nélkül is eltarthatták tavaszig. Miért szedték le a megmaradt kastélyrésről az ereszcsonát a vízköpőkkel? Biztos felhasználták valamire, de így meg tönkre fog menni a szalon, vagyis a TSZCS iroda, és ez kinek az érdeke? Már látni is, ahogy az esővíz árkokat vájt magának a vakolatban. Miért hagyták, hogy a kapunál lévő tavacskából sáros ököritató legyen? Az ökröknek a legelőn van szélkerékkel működő bővizű kút. A kis tóból meg kosárszáma szedték ki a rákot. Finom csemege az, a téeszcsések is szeretik, nem? És legfőképp:

miért ez az egész? Ha már elvették mindenét, miért kell még gyűlölni is őt. Ő sosem gyűlölte az uradalmi cselédeket. Szerette őket. Mint anya a gyermekét. Vagy legalábbis a keresztgyermekét. Kiállt értük a férjénél, aki kemény ember volt, de azért, mert a birtok érdeke azt kívánta. Bár Murányihoz képest nem is volt annyira kemény. És a grófné akkor is szerette és szánta őket. Amikor Bubán Janiék már a tollat is eladták a párnából, a grófné vett nekik a nyárligeti vásáron egy vadonatúj párnát.

Ezt mind elmondaná a grófné, de helyette csak öntudatlanul emeli fel két kezét a bilincshez.

Nem csattan a bilincs.

– Most elmehet. Levélben értesítjük, ha szükségünk lesz még önre, vagy valami közölnivalónk van önnel.

Az Ármádia Rt. nem épített végül löveggyárat az állomás melletti birtokrészre. Nem kötöttetett üzlet a gróf és a bank ura között sem. Az Ungváryak mégis a hatéves bérbeadási idő letelte előtt visszatérhettek a kastélyba. (A bank urát minden vagyonától megfosztotta az állam, aztán feleségével, öt gyermekével és tizenegy unokájával egyetemben deportálta.)

A kastély régi-új tulajdonosai nagy elánnal láttak hozzá virágzóvá tenni az uradalmat. A gróf úr elhatározta, sok módszert átvesz Murányitól, hisz minden jel arra utalt, hogy eredményesen használta a gazdaságot. A grófné varrásra és horgolásra akarta oktatni a cseléd lányokat, legyen mindegyiknek tisztességes stafírungia, mire eladósorban kerülnek. Meg tudták volna-e vajon valósítani terveiket, nem tudni, mert az oroszok közben már benyomultak az országba.

Nyugatra vezetett az út, amelyen az ökrös szekér vitte a menekülő grófi családot, a grófné mégis ezt a mostanit, a keletre, vagyis a Nyárliget felé tartót érezte a könnyek útjának, mert mikor visszaszállították a pályaudvarra a mindig és mindig ajánlattétel nélkül távozó partiképes pesti fiatalembereket, Katica és Zsanett arcáról ide érve hervadt le a mosoly, itt kezdtek keserves sírásba.

Mrazák Sanyi is a könnyek útjának tartja ezt a kanális mellett vezető bekötőutat, mert ezen poroszkálva mondta el a kis Zsuzsikának édesanyja halálát.

A grófné kérdegeti Sanyit, tényleg olyan rossz világ van-e itt lenni, mint ahogy Pesten mondják. Hogy mindenkinek be kell lépni a szövetkezetbe, mert aki nem teszi, azt kivégzik az adóval.

Sanyi bólogat. Ő sem lehet már sokáig magánvállalkozó, az iparosoknak és a mindenféle szolgáltatást nyújtóknak „szövit”, vagyis szakszövetkezetet kell létrehozni.

A grófné megtudja hát, hogy ebben az új világban, amelyben állítólag minden a régi szegényekért van, azok még mindig nyomorognak, de nem érez örömet, vagyis kárörömet. Pedig számított rá, azért kérdegetett. S most szégyelli magát ezért a szándékért.

A ló lassan baktat. Nyöszörögnek a kerekék, és a szél is nyöszörögteti az árva kukorica törzseket. Októberhez képest jó idő van, de a levegő kezd lassan nedvesedni, mint mikor a penészes szobafalak kihűtik a lakást. Fenn egy csoport varjú kering.

„Már megjöttek?” – csodálkozik a grófné. „Csak novemberben szoktak.” És nézi a dermesztően károgó madarakat, akik nem maradnak el tőlük.

Hát persze, mert megállt a talyiga.

Mrazák Sanyi oldalra hajol, az ostort bedugja az ülés alá, és pödörgetni kezdi a bajuszát.

– Nem megyünk tovább Sándor?

– Megyünk mindjárt, ne tessék aggódni.

Hallgatnak. A grófné megnézi a karóráját. Majd lecsatolja és a táskája oldalzsebébe süllyeszti.

– Indulunk végre, Sándor?

– Mindjárt, csak előtte még megbaszom magát.

Az asszony összerándul. A gyomra görcsölni kezd. Aztán kiáll belőle a görcs.

– Muszáj ezt, Sándor?

– Muszáj.

– Azért? – kérdi a grófné, és a pállott káposzta-, paszuly- és vizeletszagra gondol, ami a cselédsor felől áradt. Meg a télen is meztláb futkosó gyerekekre, és a fiatal házásokra, akik szüleik ágyának végében hálták el a nászéjszakát. Aztán meg arra, hogy nincs itt szó semmiféle bosszúról. Ő nő, a fuvaros meg férfi, és a férfinak nő kell, amióta világ a világ. Ha nincs asszonya, akkor keres magának egy alkalmit.

– Azért – bólint Pista, bár maga sem tudja, mire.

– Hát, ha muszáj...

A grófné hátradől, felhúzza a szoknyáját, leveszi bugyogóját és behunyja szemét. Ismerős a helyzet. Apácák nevelték föl, akik azt tanították, a földi élet legundorítóbb része, amikor a férfi kedvére kell tenni, de a nőnek ezt el kell viselni, mert máskülönben nem születhet gyerek. Behunyni a szemet, elmondani egy Miatyánkot, esetleg még párat, és a férfi csak lekászálódik róla egyszer. A grófné sok ilyen ördögűző Miatyánkot rebegett el élete során. A gróf (akihez hozzákényszerítették, bár egy porcikája sem kívánta) igen nagyérvágyú volt. Este nem sokat teketóriázott, ahogy bejött a budoárból az asszonya, már rángatta is le róla a hálóréklit.

Mrazák Sanyi viszont nem siet.

– Mire vár, Sándor?

– Félek, hogy közben megindul a ló.

– Kösse ki hát!

– Jó, kikötöm – egyezik bele a fuvaros, egy akáchoz kormányozza a talyigát, és ott rögzíti. És így már hozzálát a dologhoz. Letolja nadrágját.

A nő gyermekkora kedvenc porcelánbabájára gondol, amit egyszer kinn hagyott a naményi kúria udvarán, és reggelre eltűnt. „Vajon kinél lehet, kit tesz most boldoggá? Megvan-e még?” Eltöröl egy könnycseppet. Így siratja azt a babát, és saját magát, mint gyermeket.

– Így nem tudok! Ne sírjon, a szentségit neki! – mormogja Sanyi, és gyorsít az ütemen, de a nő nem érez kemény férfiasságot.

– Bocsásson meg, Sándor.

– Fordítsa már el a fejét, az ég szakadjon magára!

A grófné elfordítja fejét, de közben hangosan felzokog, ami végkép lelohasztja a másik izgalmát. Mrazák Sanyi magának fejezi be az aktust.

A férfi megmossa kezét a kanálisban, megtörli a fűben, eloldja a talyigát és felugrik a grófné mellé.

– Ne haragudjon, könnyen dühbe jövök – mondja békítőleg, cicceg a lónak és elindítja a járgányt.

Amikor a bekötőről kifordulnak a kövesútra, a nő még egyszer megpillantja a kastélyt. Vagyis ami maradt belőle. Tudja, hogy hamarost itt lesznek a nagy őszi esők, és már látja is, ahogy végigfolyik a víz a falakon, kimossa a stukatort, aztán a téglák közül, aztán megduzzasztja és mállóssá teszi magát a téglát. És egyszer csak összedől a régi szalon is, és így lesz vége a világnak. ■ ■ ■

Szembeállítás

A TUDAT ALATTI BIRODALMI TUDAT

Ewa M. Thompson:
A birodalom trubadúrjai.
Az orosz irodalom és a kolonializmus.
Ford. Kovács Lajos és Pálfalvi Lajos.
Örökség Kultúrpolitikai Intézet,
Budapest, 2015.

Az 1917-es évtől kezdve az orosz emigránsok három hullámban hagyták el Oroszországot, illetve a Szovjetuniót. A három hullám a végletekig megosztott volt, tagjaik vitatkoztak politikáról, irodalomról, de akár írói kvalitásokról is. Az egyetlen kérdés, amelyben mindenki egyetértett, az Alekszandr Puskin írói érdemeinek elismerése volt. De miért éppen Puskin személye teremtett köztük konszenzust? Azért, mert az orosz irodalom legkedvesebb hőse: Alekszandr Szergejevics Puskin. Az emigránsok között ő vált az identitáskeresés jelképévé, jó volt hozzá hasonlítani, mivel Puskin volt a szabadság, az önazonosság-keresés szimbóluma, akinek „ideológiailag hasznos volt kisajátítani zsenialitását és szabadságvágyát, könnyedségét könnyelműségnek értelmezve igazolni lehetett a szabályokhoz nem igazodó extrém viselkedést”.*

„A nagy orosz írók közül alighanem Puskin volt a legkíméletlenebb sovinizta.”** Ezek már Ewa Thompsontól vett szavak, amelyek egy teljesen más megközelítési szempontot sugallnak. Bár Thompson is a legnagyobb orosz írók közt tartja számon Puskit, mégis sovinizmussal vádolja. Mi készíthette Thompson erre a kijelentésre? Radikálisan új megközelítési és újraolvasási szempontok alkalmazásával jutott a fenti megállapításra. Az először 2000-ben, angol nyelven megjelent könyvében a szerző azt vizsgálja, hogy miért nem alakult ki Oroszországban posztkolonialista diszkurzus, az orosz írók pedig miért és miként váltak a központi hatalom szócsöveivé. Vizsgálja többek között Puskin, Lermontov, Tolsztoj és Szolzsenyicin műveit, és arra igyekszik felhívni a figyelmet, hogy ezek a szer-

* Szőke Katalin: Álommúzeum. Gondolat, Budapest, 2007, 203.

** Ewa M. Thompson: A birodalom trubadúrjai. 128.

zők tudattalanul is az orosz mitologizáció társszerzőivé váltak, ezzel pedig tovább erősítették a birodalmi tudatot.

Bár Thompson a könyvében nem foglalkozik az emigráció irodalmával, én mégis említettem őket, mert véleményem szerint leginkább nekik lett volna esélyük „eszmélni”. A birodalommal szembekerülve, azt kritizálva, az országot mintegy kívülről látva eljuthattak volna ahhoz a kritikai szemlélethez, amely az Oroszország által gyarmatosított népek sorával foglalkozik. Azonban – legjobb tudomásom szerint – ez náluk nem történt meg, az emigránsoknak is birodalmi tudatuk volt, sőt virágzott közöttük az Eurázsia-eszme.

Ewa Thompson alapvető kérdése az, hogy miért nem alakult ki az Oroszországot gyarmatosító nagyhatalomnak tekintő diszkurzus. Sorra veszi azokat a tényezőket, amelyek mind hátráltatták annak a nézetnek a kialakulását, amely szerint Oroszország kolonizálta azokat a népeket, amelyeket a „bűvkörébe” sikerült vonnia. Az egyik lehetséges ok maga a posztkolonialista elmélet egy „klasszikus értelemben vett terminológiája”, amely szerint olyan térséget tekintünk kolonizált területnek, amely távol van a gyarmatosító hatalomtól, és minimum egy tengeren át kell kelni a meghódításához. Oroszország meghódított területei viszont a határával szomszédos térségek, amelyeket nem feltétlen katonai erővel szereztek meg, ilyen például Grúzia esete, melyet olyan helyzetbe kényszerítettek – többek között az oroszok is –, hogy a túlélés érdekében inkább csatlakozott Oroszországhoz.

A terminológiai összevisszaság is Oroszország javára billenti a mérleg nyelvét. Az orosz nyelvben létezik a *Rosszija* szó, amely az országot és az államot jelöli, emellett van egy régebbi szó, a *Rusz*, amely a *Kijevi Ruszt* vagy más néven *Kijevi Nagyfejedelemséget* jelöli. A két kifejezés mellett létezik még a *moszkovszkoje goszudarsztvo* is, amely a 16. században a Moszkva köré épült államot jelentette. Mindhárom nevet ugyanúgy *Russianak* fordítják, vagyis három különböző megnevezést vesznek egy kalap alá, mintha nem lenne különbség a fogalmak között.

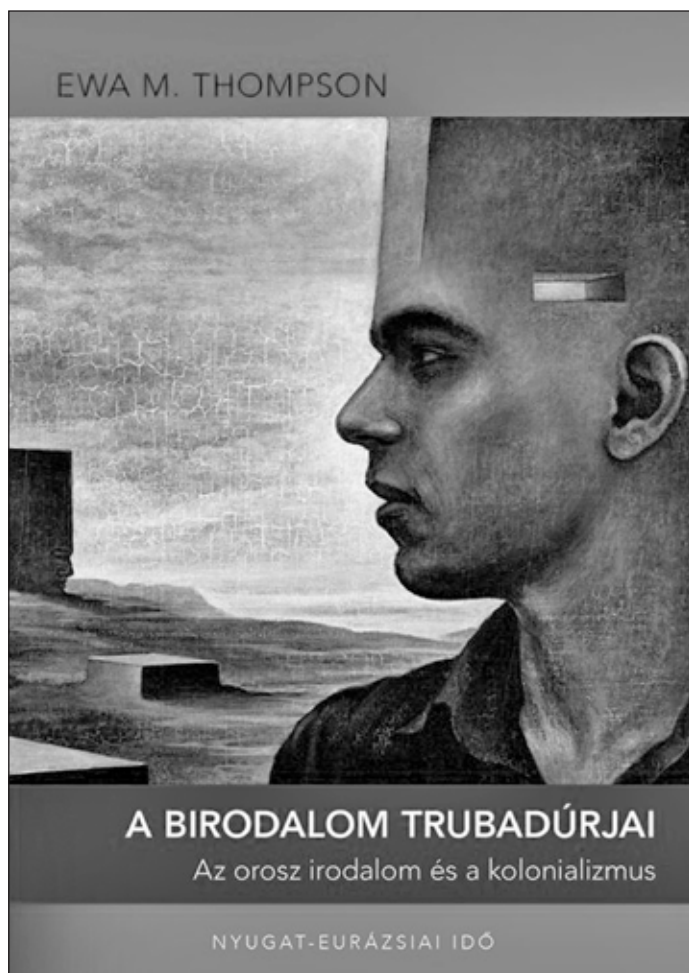
Pjotr Csaadajev szerint nincs is. Grzegorz Przebinda lengyel russzista idézi Csaadajevet a *Birodalom trubadúrjairól* írt recenziójában, a filozófus franciául megjelent írását említi, amely az 1830-as lengyel felkelés után jelent meg *Néhány szó a lengyel kérdésről* címmel. Az értekezésben Csaadajev megkísérli elmagyarázni Európának, hogy mi is a helyzet a lengyelekkel. Azzal a kijelentéssel indít, hogy az állam, amelyből később a nagy Orosz Birodalom kialakult, már a 11. században, I. Jaroszláv kijevi nagyfejedelem alatt északon a Finn-öböl, délen a Fekete-tengerig, keleten a Volgáig, nyugaton pedig a Nyoman (Niemen) folyó bal partjáig terjedt. Csaadajev nem érti, mit követelnek a lengyelek, hi-

szen már a 11. században is ott voltak a határok, ahol az 1830-as években. Csaadajev azt is megemlíti, hogy a lengyel állam olyan nemzetiségekből állt, amelyek az ún. Fehéroroszország és Kisoroszország területén nagyrészt oroszokból tevődtek ki. Csaadajev oroszok alatt egyébként nemcsak a fehéroroszoakat és az ukránokat értette, hanem a litvánokat is közéjük sorolta.

Az orosz gyarmatosítás továbbá abban is különbözött a klasszikus értelemben vett brit vagy francia gyarmatosítástól, hogy míg a nyugati kolonializmusban a hatalmi előny szellemi fölényrel is párosult, addig Oroszország gyakran nála kulturálisan fejlettebb népeket tett alattvalójává. Emellett amint meghódított egy térséget, felállította az első helyőrséget, máris Oroszország szerves részének tekintette a területet, és a birodalom testébe olvasztotta. Ezzel ellentétben Thompson megjegyzi, hogy a britek sosem hívták Indiát Angliának, elismerték a gyarmataik saját identitását. Bár az indiaiak ellenségnek tekintették a briteket, mégis elismerték civilizációs fölényüket, tanultak tőlük, a briteknek pedig még azt is sikerült elérniük, hogy nyelvük legyen a világon a *lingua franca*. Oroszországnak ezzel ellentétben nem sikerült „maradandót” alkotnia, amint felbomlott a Szovjetunió, a nemzetiségek visszatértek anyanyelvük használatához, és legtöbbször a cirill ábécét is elvetették.

A nyugati tudósok is hozzájárultak ahhoz, hogy Oroszországra ne gyarmatosítónak tekintsünk. Ők is alkalmazzák azt az orientalista tézist, amely szerint a nagyhatalmak politikailag és kulturálisan is magasabb rendűek a perifériákhoz képest. Ez a nézet kézzel fogható volt a NATO közép-európai bővítése kapcsán, hiszen az amerikai diszkurzusban még mindig elfogadott az a gondolat, hogy Oroszország a térség kulturális és politikai központja, akinek jogában áll „gyámsága alá helyezni” a kisebb nemzeteket.

Ahhoz, hogy kialakuljon egy posztkolonialista diszkurzus, a gyarmatosított népeknek is hallatniuk kellene a hangjukat. Saját maguknak kellene a helyzetükre reflektálniuk, és

nem egy más nemzet által kialakított diszkurzust átvenni. Ewa Łukaszyk, a varsói egyetem professzora megjegyzi, hogy Lengyelország például nem szívesen vette Ewa Thompson azon kijelentését, amely szerint az ország egykor kolonizált terület volt. Egyesek kifejezetten sértőnek tartják azt a megállapítást, hogy országuk a múltban alárendelt helyzetbe került a Szovjetunióval szemben. A sértődöttségen azonban túl kell lépni, és meg kell vizsgálni a volt gyarmati függés hatásait és következményeit a mai Lengyelországra vetítve. Amint látható Lengyelország példáján is, a volt gyarmatosított nemzetnek először is le kell nyelnie a békát, és el kell ismernie, hogy valaha ő volt az alárendelt Másik, mert csak ennek fel- és beismerése után lesz képes kialakítani a posztkolonialista diszkurzust.

A szerző könyve első részében felvázolja, mi vezethetett oda, hogy Oroszországot nem tekintjük tipikus gyarmatosító birodalomnak. A probléma részletes tárgyalása után az orosz irodalomból említ példákat arra vonatkozólag, hogyan váltak a nagy orosz írók a hatalom tettestársaivá, és hogyan akadályozták meg a perifériát abban, hogy „öntudatra” ébredjen, megfogalmazza saját történetét, önálló létezőként, és nem a központhoz csatolt tartozékként tekintsen magára.

Thompson könyvének záró fejezetében részletesen tárgyalja Ljudmila Petrusovszkaja munkásságát, akit az első posztkolonialista szerzőnek tart Oroszországban. Petrusovszkaja mellett még Tatyjana Tolsztaja volt az a szerző, aki elsőként bemutatta a nők és az állam, a nők és a birodalom közti kapcsolat sajátos voltát. Petrusovszkaja remek szerzői fogása, hogy játszik a terekkel. Míg a férfiak által irányított birodalom folyamatosan növeli az ország területeit, addig a nők társbérletekben nyomorognak megfosztva az intimszféra kialakításának lehetőségétől is. Petrusovszkaja rámutat arra, hogy a nők semmit nem profitálnak abból, ha a férfiak 200 km-rel odébb tolják az országhatárt, mert a mindennapi életüket nyomorítja meg Oroszország birodalmi berendezkedése. Viszont: ahogy a birodalomnak, úgy a nőknek is a területszerzés a céljuk, azonban ők csak négyzetméterekben gondolkodnak: saját szobára vágynak, amelyet nem kell másokkal megosztaniuk.

Nyilvánvalóan nem véletlen az, hogy egy női író jóvoltából látjuk először más perspektívából a birodalmat. A nő, a Másik, nem vesz részt a hódításokban, így nem is részesedik a dicsőségből, ő inkább elszenvedője a területszerzésnek, semmint nyertese. A birodalmon belül létezik, mégis kívülállóként, más perspektívából, a nők helyzetén keresztül mutatja be a terjeszkedő politika következményeit. Petrusovszkaja főszereplői olyan orosz nők, akik rendszerint belerokkannak az orosz nagyhatalmi létbe: nincs szociális háló, a nőknek egyedül kell boldogulniuk, nincs támaszuk, nem számíthatnak sem a férjükre, sem az állam segítségére. A probléma megjelenítésével Petrusovszkaja megdönti azt a mítoszt, amely szerint a birodalom a születéstől a sírig gondoskodik szülöttjeiről.

Valószínűleg egy ennyire maskulin, heroikus diszkurzusban, amelyik Oroszországban tetten érhető, Petrusovszkaja és a hozzá hasonló női írók szavai nem fognak változást elindítani. Tartok tőle, hogy az általuk felvázolt problémakört a birodalom csak valamiféle „feminista lázongásnak” tartja, amelyet egy laza kézmozdulattal félresöpör, és foggal-körömmel védeni fogja nagyhatalmi pozícióját mélyen hallgatva gyarmatosító voltáról. ■ ■ ■

■ **Kocsis Adrienn** (1986, Budapest): az ELTE magyar nyelv és irodalom – lengyel – orosz szakán végzett, jelenleg az ELTE Irodalomtudományi Iskola Szláv Irodalmak doktori program hallgatója lengyel szakon.

APÁK NÉHÁNY BOLDOG ÉVE

„Ugyanazt kell tennem, amit a nagyapám tett, amikor az országgyűlés jegyzőkönyvét készítette, vagy ponyvaregényt írt egy napilapba. Amit apa, amikor fényképezett. Az a lépcsőházi gondolatom, hogy a megszerzett örökségem – ami, tudjuk, csak megőrzésre van nálunk – azon nyomban adóssággá vált. Mert igaz, hogy nem tanulhat a gyerek abból, amit én csináltam rosszul. Mégis. Ha egyszer emlékezni tud az én hülyeségeimre is, pontosan részletesen emlékezni olyanra, amikor ő még nem volt itt, akkor az örökséget a kezébe adtam. Tudom, hogy kell: elmondok mindent” – összegzi tapasztalatait Bárán János, Lengyel Péter *Cseréptörés* című regényének főhőse. (Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1978, 409.) Bárán önkritikájának múltkeresése akkor éri el csúcspontját, amikor nagynénje egy cipődobozt ad a kezébe, s ebben rátalál apja régi fényképeire, amelyek a személyiség folytonosságának megtalálásának biztosítékává válnak. Az alteregőhős a kutatás záró epizódjában jön rá arra, hogy a fényképek az apja által ráhagyományozott egyetlen örökséget testesítik meg, s ez többet jelent annál, amit a képek látszólag megmutatnak. Lengyel és hősei a felejtésre ítélt s meghamisított múltban kutatnak maguk után – az írás a megismerés részévé és eszközévé válik –, s amikor sikerül kinyomozniuk eredetüket, a megismert múltban végre önmagukra találnak. Lengyel Péternek (ahogy később Esterházy Péternek) különösen fontos az Ottlik örökségéhez viszonyító önmeghatározás, Lengyel magáévá tette Ottlik Géza prózájának világszemléletét, azt, hogy valahol minden megvan, van egy rend, amelyet helyre kell állítani, vagy helyreállítható. Az öt követő „Péterek” nemzedékének, világlátásának, művészetének közös vonása már a magára hagyottság érzése lesz.

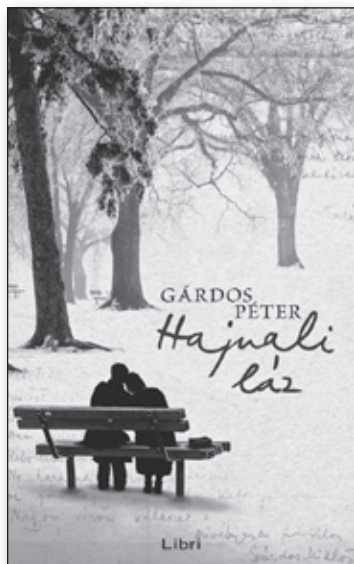
Gárdos Péter: *Hajnali láz*.
Libri, Budapest, 2015

Gárdos Péter életkorát tekintve Esterházy Péterhez áll közelebb, de *Hajnali láz* (2010, 2015) című regényével (csakis) világszemléletében a Lengyel-féle irodalmi hagyományhoz köthető: a könyv szerkezetén az ottliki „minden megvan” kiegyensúlyozottsága érződik. Lengyel *Búcsú két szőlamban* (1993) című könyvének igazságosan kettéosztott lapjain fölül az apa „szólama”, a háború előtt készült fényképei láthatók, alul a fiú „szólama”, az ötvenes évek elejét idéző elbeszélése olvasható, a *Hajnali láz* „igazságosan” felosztott lapjai, a regény alapszövege az apától megörökölt levelekből és a fiú levelekhez fűzött kommentárjaiból áll össze. Lengyel egy interjúból elmondja, hogy az apja fényképeit tekinti örökségének, minden könyvének borítójára édesapja fotóit teszi, a *Hajnali láz* fedőborítóját Gárdos apjának levélmozaikjai díszítik.

Gárdos Péter számos interjúból elmondta, hogy a kezdetektől filmet akart készíteni szülei szerelmének történetéből. A könyv utószavából kiderül, hogy 1998-ban, apja halála után kerültek kezébe a szerelmeslevelek. Hét év kellett ahhoz, hogy megírja holokausztúlélő szüleinek egymásra találását, és további tíz év telt el, mire a *Hajnali láz* a moziba került. Gárdos a történetből először forgatókönyvet írt, a regény végül is azért született meg, mert a rendező úgy érezte, Magyarországon évekig nem lesz filmgyártás. A könyv első változata 2010-ben jelent meg, ezután Gárdos újra pályázott a Nemzeti Filmalapnál. A regény borítóján a háttértörténet romantikusabb változata olvasható: „Szüleim hat hónapon át leveleztek, mielőtt Stockholmban összeházasodtak volna. A le-

velek létezéséről ötven évig nem tudtam. Apám halála után Anyám, szinte mellékesen, két formás levélköteget nyújtott át, búzakék és skarlátszínű seelyemszalaggal összekötve. A történettel hosszú ideig képtelen voltam foglalkozni – aztán tíz évvel később megírtam a regény első változatát. Abban a kivételes szerencsében részesültem, hogy később meg is rendezhettem szüleim szerelmének történetét.”

A hátsó borítóról a könyv története is pontosan kirajzolódik. 1945-ben a huszonöt éves Miklóst a bergen-belsen koncentrációs táborból Gotland szigetére szállítják rehabilitációs kórházba. Svéd orvosa szerint hat hónapja van hátra, de Miklós szembemegy a sorssal, száztizenhét (Debrecenben született) Svédországban ápolt lánynak ír levelet azzal a szándékkal, hogy egyiküket feleségül veszi, a beérkezett írások alapján a tizennyolc éves Lilire esik a választása. Gárdos szinte minden interjúból elmondja, hogy a szülei leveleiből áradó létezésről akart mesélni, „mert ezzel nem találkozott még a holokausztól szóló irodalomban és filmekben”. Rokonszenves vállalkozásának csak képzelete szab határt, míg Lengyel Péternél élet és irodalom szoros kapcsolatban áll egymással, az önzonosság megtalálása alkotói munka is egyben, addig Gárdos nem törekszik igazi fikciós (próza)közeg megteremtésére. Lehetne mentségeket találni, például hogy Gárdos Péter elsősorban filmrendező és nem író (a *Hajnali láz* az első regénye), de a filmet nézve is ugyanez a benyomás alakulhat ki. Gárdos a könnyebbik végét ragadja meg a dolgoknak, hogy elejét vegye a komolyabb számonkéréseknek, hangsúlyozza, a holokauszt drámáját lehetetlen ábrázolni, ezért nem is próbálkozott vele, az eredetinek mondható love storyt akarta elmesélni. A 282 oldalas könyvben három oldalba sűríti, mi az, amiről nem lehet beszélni, s inkább hallgatni kell. „De a legfontosabbról nem beszéltek. Sem akkor, sem később. Apám nem mondta el, hogy a belseni koncentrációs táborban három hónapon át hullákat égetett. Hogyan beszélhetett volna arról a bűzről, amely fojtogatóan, torkot kaparóan terjengett a hullahegy fölött? (...) Lili képtelen volt elmesélni a szabadulása

napját. (...) egy szóval sem említette, sem akkor, sem később a tizenkét napos utat a vagonban Németország felé. (...) Apám nem beszélt el azt az öldöklő verekedést a bergeni közkórházban. Huszonkilenc kiló volt, ölben vitték el egy teherautó platójáig. (...) Igaz, Lili sem mesélt a bergeni kórházról. Ott feküdhettek nem messze Apámtól, a női részlegen.” (153–156.).

Gárdos apanyomozása kockázat nélküli vállalkozás, csak egy rövid utószóban elmélkedik arról, mi lehet az oka annak, hogy szülei dobozba zárták múltjukat, miért nem vették elő a leveleket ötvenkét évig tartó házasságuk nehezebb pillanataiban, miért „hagyták elveszni ezt a gátlásosságában gyönyörű, ezt az ügyetlenségeiben felmagasztosuló szerelmet, amely fél évszázad múltán is átragyog a sorok között?” (280.) Ideális esetben egy szerző a könyv megírása előtt tesz fel magának hasonló kérdéseket, s a könyv tétje éppen az lesz, hogy megtalálja a válaszokat.

Gárdos az aparegények tradícióját követi, amikor apai nagyapja apám apjaként, nagymamája pedig apja apjának feleségeként kerül említésre, de még alteregófigura megteremtésével sem fárasztja magát, ahogy valódi fejezetek létrehozásával sem (a tizenhét részre tagolt könyv részei az *Egy, Kettő, Három* stb. címet kapják). Hogy Lengyel Péter alteregóhőse, Bárán János egy korszak terméke, s hogy az önmeghatározás lehetősége, a múlt tisztázása létfontosságú e nemzedék számára,

azt mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy Gárdos felvállaltan – az írói harmadik személy álcája nélkül – ebből, a „cipődobozt megörökölt fiú” pozícióból beszél: Gárdos Péterként.

Gárdos a *Hajnali lázzal* az apa-filmek sorát is bővítette, szemléletében leginkább Simó Sándor *Apám néhány boldog éve* (1977) című filmjével rokonítható. Simó műve címével is jelzi, hogy személyes emlékeket mesél el, az érzelmes hangulatú filmben az apát szeretettel, némi ironiával ábrázolja. A rendező a második világháború utáni éveket nevezi boldognak, amikor a vegyészmérnök apa egy önálló, kozmetikai üzemet vezet egészen az 1948-as államosításig, amikor internálják. Gárdos szintén egy, a köztudatban kevésbé boldognak tűnő időszakot mutat be romantikus bájjal, amikor az apa a külvilágot kizárva, csendes, fanatikus hittel küzd minden hajnalban felszökő láza ellen. Az utószóból kiderül, hogy Gárdos Miklós később közpolitikai újságíró lett, a szépirodalmi alkotásokkal felhagyott, a Kádár-korszakban kiábrándult, rezignált beletörődéssel szemlélte a világot. Gárdos Péter azt is megjegyzi, apja hiába volt tehetséges (a stilisztikai érzéket a levelek és a könyvben szereplő versek is bizonyítják), nem volt „szerencséje a közzeggel”. Gárdos szerencsebb alkatnak mondható, az új, átdolgozott ki-

adás jogdíját eddig huszonnyolc ország vette meg. Az olvasmányos és olvasóbarátra tördelt kötetben az apa és a fiú „szólama” egyenrangú stilisztikai színvonalat mutat, Gárdos gördülékenyen ír, sokszor filmszerűen láttatva az eseményeket, karaktereket (Kronheim rabbi portréja a legsikerültebb).

Bárán János a *Cseréptörés* elején az alkotás nehézségeiről is elmélkedik. „Iszonyú feladat írni: szorongató izgalom, félelem, utálat. Kétségbeesés, nehéz, több, mint amire erőm van. Reménytelen, hogy valaha kész legyen. Tudom mindig előre, hogy úgyis eldobjam, és újra kell kezdeni az egészet. Annyira sok! Csinálom tovább, közben tudom, hogy sosem fogok én ezzel elköszülni.” (*Cseréptörés*, 47.) Bárán kilenc évig keresi apját, s a regény fülszövegéből kiderül, Lengyel Péter kilenc évig írta a *Cseréptörést*. Gárdos Péternek gyorsabban ment, s a könyv közönség-sikere azt a kérdést is felvetheti, érdemes-e az íróknak szerkezettel, technikai megoldásokkal bajlódni, vagy elég egy röviden összefoglalható szívmelengető történetet titok nélküli egyszerűséggel kibontani. ■ ■ ■

■ **Morsányi Bernadett** (Budapest, 1981): irodalomtörténész, művészeti író. Kötete a Kalligramnál: *A néhány éves kisfiú és más (unalmas) történetek* (2015).

PARÁSZKA BORÓKA

AZ EMBER EGYEDÜL

„Formai kísérletektől nem idegenkedő”, a „szellemi nonkonformizmus-hoz és az intellektuális kalandokhoz vonzó” olvasók számára ajánlja Sümegi István Vajda Mihály életmű-sorozatát, amely a Kalligram kiadó gondozásában, immár négy kötetben teszi hozzáférhetővé, átlapolhatóvá, visszakereshetővé a filozófiai tárgyú és ürügyű írásokat. A harmadik kötet a rendszerváltás utáni évtizedben, a negyedik az ezredfordulót követő években megjelent szövegeket tartalmazza. „Egyben”

Vajda Mihály: *Rejtektutak a posztmodernben és A személyes emlékezet filozófiája*.

VM válogatott művei. EKF Líceum Kiadó – Kalligram, Eger-Pozsony–Budapest, 2016.

látható az életmű, és azon keresztül ez az időszak. Vajda Mihály sokszor emlegetett módszerével illik rákérdezni Sümegi István ajánlására: mi az, hogy

„formai kísérlet”, és mi a konform illetve nonkonform, ha esszéről, jegyzetről, olvasónaplóról, filozófiai vitairatról beszélünk? Mit tekinthetünk „élet-műnek”, és hogyan viszonyulnak az önálló kötetben, folyóiratokban megjelent szövegek egymáshoz így, egymásután szerkesztve, közös kiadványban? Vajda önálló kötetekben megjelent munkái ekképpen óhatatlanul egymás fejezeteivé válnak, nyomaivá egy valahonnan valami felé tartó „intellektuális kalandnak”, amely valóban életműként kerekedik így ki, olyan életműként, amely sokszor, sokféleképpen tagadta a struktúrákat, a programszerűséget, amely nem fogalmazott meg semmilyen célt, irányt.

Sümei István alapos és körültekintő monografikus összegzése szerint (lásd: <http://buksz.c3.hu/1302/02biralat.pdf>) az elmúlt két évtized két korszakot is jelöl Vajda életművében: a posztmodern és a posztmodernből való kiábrándulás éveit. Félve fogadom el a korszakolást. Bár a posztmodern évei egyértelműen a rendszerváltás utáni évek, olyan túl sok ábránd, remény a kilencvenes évek fordulóján sem bukkant fel ezekben a szövegekben. Sőt: a *Posztmodern Heidegger*, mint a korszak alapvetése vagy inkább alap elvetése (erről a fogalomról lásd később), kifejezetten visszafogott az új korszak perspektíváit illetően. Sokkal inkább tudomásul vesz és óva int, mintsem ígér és biztat. Történik elfordulás, átértelmezés a posztmodernnel kapcsolatban, de nincs radikális váltás (semmiképpen sem úgy, ahogyan azt a Lukács-iskolát maga mögött hagyó Vajda teszi). Inkább csak kopás, a visszavétel visszavétele.

A Vajda szempontjából mindenképpen „csendes” rendszerváltás éveiben született filozófiai tárgyú írások vegyes műfajúak: filozófiatörténet, filológia ágyazódik egy-egy esszé kontextusába. A műfaj kardinális kérdés: a filozófia válságban van a tudomány és a közbeszéd területén, már a nyolcvanas években megkezdődik egy többfordulós vita arról, hogy hogyan, kinek és miért érdemes művelni? (Ezt dokumentálja a harmadik kötet *Az újjászülető filozófia* című írása is, amely a *Medvetánc* 1987-es körkérdésére adott válaszokat rekonstruálja). A műfaj eleve filozófiai

döntés. Vajda lemond a tudományos ságról, és a szövegértelmezés felé fordul. Számot vet az értelmező lehetőségeivel, korlátaival. Szerzőként szelektál, kiemel, leszámol a korábbi évtizedek („marxista-leninista”) filozófiaoktatásának számos lehetetlenségével. Például azzal, hogy a filozófiatörténet egy teleologikus elbeszélés, amelyben a filozófiai művek csak preparátumként, elbeszélte tartalomként bukkannak fel, legjobb esetben rövid idézetként vagy utalásként. Főszerephez jutnak a „primer szövegek”, és a mód, ahogyan az értelmezés történik. A *Posztmodern Heidegger* 1993-ban sok szempontból azzal kísérletezik a „magyar” filozófiában (Vajda számára fontos, újra és újra értelmezett minőség ez), amire 1986-ban Esterházy Péter *Bevezetés a szépirodalomba* című műve vállalkozott. A lábjegyzetek, a vendégsszövegek, a továbbírt vendégsszövegek, a különbözőképpen ütköztetett vendégsszövegek állnak össze egy adott struktúrává. Lábjegyzetek egészítik ki ezeket (nem csak informatív, lapalji jegyzetek, hanem „szinkronszövegek”, olyan fragmentumok, amelyek az értelmezés hogyanját közvetítik, amelyek megőrzik az értelmező és az értelmezett autonómiáját is, ugyanazon az oldalon, grafikus is jelzik a pluralitást, a többszólamúságot). A magyar nyelvű könyvkiadás digitalizálásának hajnalán vagyunk, a *Posztmodern Heidegger* megjelenésének évében még ólombetűket szedtek a debreceni Alföld nyomdában, néhány kilométerre onnan, ahol Vajda Mihály tanszékvezetőként új típusú filozófiaoktatási rendszerrel kísérletezik. (Felborítja az időrendnek megfelelő korszakolást, az előadások mellett – vagy előtt – kiemelt szerepet kapnak a szemináriumok, az önálló munka, az élő dialógus.) Akkor még kérdés volt, hogy az írástechnikát valóban követni tudja-e az olvasási technika. Ma már ugyanez a szöveg e-bok formátumban, kereshető, digitálisan áttekinthető platformon teljesen átalakulhatna (ha lenne ilyen formátumú kiadás). Az idézetek, utalások dinamikája, az olvasói „munka”, azt hiszem, így teljedhetne ki.

Vajda Heidegger (esetenként Kierkegaard mellett, Descartes vagy épp Freud ellen, Schelerrel és Wittgen-

steinnel együtt, Husserl után), Heidegger „alapszavait” értelmezi, és próbálja kirakni a korszak szótárát – annak a „nyelvjátéknak” a határain belül, amelynek végességével és viszonylagos érvényességével szembesül, szembesít. „Divattá vált” Heidegger, jegyzi meg sajnálkozva, nem minden ironia nélkül, miközben pótolni igyekszik a hiányzó (részleges) Heidegger-recepciót, újra és újra nekifut a fordításból adódó nehézségeknek. Mai szemmel egyik legkülönösebb fejezete ennek a könyvnek a *Megújulás a középblől? Avagy: olvasható-e magyarul Heidegger?* szöveg. „A magyar nem a filozófia, nem a gondolkodók népe. S Heidegger mégis divattá lett” (III. 97. o.) – szerepel itt, ma már botrány nélkül biztosan nem lehetne ilyent elrejtetni, még egy filozófiai esszében sem. De akkor, 1993-ban ez megjelenhetett, arra vonatkozó bejelentésként, hogy immár a filozófia (vagy a regény, vagy a drámák, vagy a nem szubjektív költészet) valamiféle saját, magyar „világot állítson”. Olyan világot, amely „az” (kiemelés tőlem) ember világa (III. 100. o.). Vajda tehát reflektál a filozófiatörténet hiányzó fejezeteire (lásd mint fent), fordít – és kritizál. Elér a Heidegger életmű határaiig, megnevezi a korlátait, a metafizika megkettőződését (valahol mégiscsak ott marad ígéretként az elérhető, feltárható igazság), a gyanút, hogy ki zárja le, és milyen hatalommal a metafizika korát. A befejezetlen *Lét és időt*, amelyből hiányzik a „történelem közege” (III. 66. o.), miközben a „magyar filozófia” számára mégiscsak a történelem termeli a legtöbb

kérdést és dilemmát, azt a szenvedést, amitől képtelen szabadulni, ami megakadályozza a gondolkodásban (!). Kitalátalanság, végesség, egyszerűség, félreértés, gond, szabadság, alkotás: a fi-

lozófiatörténeten „átszűrve” így alapozódik meg egy majdnem saját fogalmi készlet. A rendszerváltás éveiben, immár túl a marxizmusból való kiábránduláson és leszámoláson. De még azzal a bizalommal, hogy mégiscsak fenn tartható valamilyen filozófiai viszonyulási mód, sőt lehetséges a „filozófiai pluralitása” (valahogy úgy, ahogy a törzsszövegek és a lábjegyzetek megférnek egyetlen oldalon, csak tördelés, betűtípus és sorszámozás kérdése az áttekinthetőség). A posztmodern ebből a szempontból az élhető modernség.

A harmadik kötet nyitófejezete ehhez nyújt bevezetőt. Ez az a pillanat amikor részben a marxizmussal való le- és elszámolás után újjáépített-kiegészített filozófiai kontextus, részben a politikai-társadalmi folyamatok révén fel lehet tenni Husserlrel a kérdést: mi annak a világnak – Európának – a „szellemi alakja”, amelynek részei vagyunk? A filozófiatörténet, Husserl felől értelmezve ez a rendszerváltó periódusban is egyértelmű Európában, krízissel küzd, és ennek a válságnak eszmei magyarázata van: a hamis racionalizmus buktatóival, az abszolút felelősség, az univerzális praxis vállalhatatlan és teljesíthetetlen feladataival szembesülünk. A posztmodern akkor, Vajda értelmezésében ennek tudomásulvételét jelentette, a lemondást az „Európa-központú” attitűdről, és ar-

ról, hogy a „nyugati kultúra” uralomra tör. Megint olyan kijelentéshez érünk, amely akkor, 1993-ban a szabadság lehetőségeit, új formáit kutatta. Ma sokan értelmeznék ezeket a mondatokat a szabadságról, az Európáról való lemondás bejelentésének. Tévedett volna Vajda? Vagy megtörtént volna valóban a „felvilágosító racionalizmus univerzalizmusával” való szembenézés? Valószínű, hogy ennek az „univerzalizmusnak” az értelmezése változik, ez jelentett kihívást akkor, és jelent ma a kritikusok szerint akadályt, veszélyforrást, korrekcióra váró hibát.

Hogy Vajdánál sem teljes az 1993-as elemzés, mi sem jelzi jobban, mint hogy a nyugati univerzalizmussal kapcsolatban az „egész európai emberiségről” beszél. A tulajdonképpen, valóban univerzális európai és Európán túli „emberiség” posztmodern feltételeit nem bontja ki. A kötetbe rendezett írások révén jól rekonstruálható az így módon körülhatárolt európai univerzalizmus, és az is, milyen feltételeket, gyanúkat fogalmaz meg vele szemben Vajda. A válság azóta több alakot öltött és elmélyült, ha a premisszák nem is teljeseek, a kifogások megalapozottnak – és azóta is megoldatlannak, válasz nélkülinek bizonyultak. Hogy ez milyen mértékű krízishez vezet, az akkori Vajda-szövegek nem jelzik. Sőt felsejlik ezekben a szövegekben a bizalom, hogy a válság, ha nem is elkerülhető, de enyhíthető. Például a filozófiai korrekció révén. A (husserli) abszolút, emberiség által viselt felelősség nem vállalható, és nincs univerzálisan gyakorolható praxis – állítja Vajda, így eljut az egyéni felelősség lehetőségeihez és korlátaihoz, az egyetemes ésszerűség meghaladásáig (Scheler), a ténylegesen autonóm ember (Heidegger) fundamentálonológijához. Ez a fragmentálódás, individualizáció, a szabadság mint végesség (sokkal inkább gonddal, felelősséggel járó, mintsem „felszabadító” élménye) az, ami ezt az időszakot meghatározza. Mindezt Vajda (Husserlrel vitatkozva, Heideggert szerteágazóan elemzve) európai és kelet-európai kontextusba helyezi, mert számára az oly sokszor és sokféleképpen meghatározott filozófia feladhatatlan pozíciója a „kultúrkritika” (III. 99. o.).

Milyen az az Európa, amely meghaladja a korábbi keleti–nyugati törvonalakat, amely végül is végrehajtja a felvilágosodás programját, amelyben a modernitás intézményei adóttak? Hogyan élhet szabadságával az autonóm ember? A modernitás intézményei olyanok, amilyenek, bizonyos funkciók ellátására alkalmasak, bizonyos funkciók ellátására nem (a „társadalmi igazságtalanság”, a „nyugati modernizmusnak” megvannak a nem megkerülhető buktatói, ez „benne van a csomagban”) – áll az 1993-ban publikált szövegben. Több mint egy évtizeddel később immár nem filozófiai esszében, hanem naplóbejegyzésben, *Az élet gúnymosolyában* tér vissza erre. „Kényszeres elégedettségemet nem a »most már végre egyszer fogadjam el a világot a maga negatívumai-val együtt is olyanakk, amilyen, elég volt az örök ellenzékiességből« attitűdje motiválja, hanem annak az értelmiségi beállítódásnak számomra elviselhetetlen volta, amely már-már kétségbe vonni látszik, amit szerintem kétségbe vonni nem szabadna: hogy ugyanis most szabadok vagyunk [...] akkor is, ha az, ami körülvesz bennünket, minden, csak nem szívderítő.” (IV. 204–205. o.) Mi változott a filozófiailag feliskicelt rendszerváltás és a személyes visszatekintés között? A póre, súlyos szabadsághoz való ragaszkodás maradt, a rosszkedv valóban súlyosbodik. Ha szabad képileg összefoglalni két, több mint ezerhatszáz oldalas kötetet: pontos rajzolat ez az elsőtetedésről.

És ennek azért a nyitó fejezetet záró esszében, amely a modernitás filozófiájának adósságait összegzi, és amely filozófiai válaszokat, fogalmakat keres, nincs nyoma. Ha nem is alapvetéssel, de az alapvetések kritikájával, szabályos „programbeszéddel” zárul. „Fogadjuk el tehát a modernitást úgy, amint van, a mi fertályunkon pedig legyünk minden erőnkkel azon, hogy egyáltalán megvalósuljon” (III. 176. o.), inti ekkor Vajda az olvasóit. A következő évtized úgy alakul, mint ha egyenesen Vajdának kívánna elmentmondani. A modernitás elfogadása „úgy, amint van”, azóta sem következett be. Meghaladása vagy hiú ábrándnak, vagy rémképnek tűnik. Intézményei nem épültek ki, vagy nem

bizonyultak fenntarthatónak. Ma újra értelmezni kell, ha egyáltalán mód nyílik erre: mit jelent a „nyugati kultúra” uralomra törése, az „Európa-központúság”. Hogyan, milyen eszközökkel? Mennyire használható az a filozófia, amelyet Vajda „kultúrakritikaként” gyakorol? (Ezt a hatalmi pozíciót „nem vagyok hajlandó” feladni – ismeri be, és hozzáteszi: ennek a hatalomgyakorlásnak a következményeit sem tudja elfogadni – III. 94. o.) Minden kultúraként határozódik meg, a kultúrkritika így tehát mindenre kiterjedhet, totális hatalom.

Szó nincs még a kilencvenes évek elején a „civilizációk harcáról” – de Vajda érzi a veszélyt, és kutatja a kiutat. Kultúraként határozza meg ekkor a végességgel szembenézni nem akaró tudó, szabadságkorlátozó, felelősség-hárító „metafizikai kultúrát”. Ennek meghaladása is „kultúra”, ha megvalósul: az az „alkotás kultúrája”. Meddig mehet el a „kultúrkritikai” filozófia, mit változtathat, milyen eszközökkel? A válasz erre vészjósló, és a Heidegger-életmű legnagyobb dilemmájához vezet vissza. „Heidegger náci volt. Vajon filozófiája is fasiszta volt?” – teszi fel a kérdést a *Physis* című fejezetben, húsz évvel a *Fekete füzetek* megjelenése előtt Vajda. Keresi a választ, reménykedik. „Nincs füle a hallásra”, írja a *Szent* című fejezetben, Schwannal vitatkozva, aki szerint Heidegger 1933 után sem küzdött le a nemzetiszocializmust (III. 88. o.). Reméli, hogy a fájdalom, a halál és a szeretet „el-nem rejtettségéről” való filozófiai (?) tudás (?) mégiscsak

reményt, mentséget jelent. Azt is megjegyzi, hogy Heidegger Auschwitz után „levonta a következtetést”, bár hallgatózott. A *Syrakusában* arról ír, Heideggernek „megvolt a privát nemzetiszocializmusa”. A *Physis*-ben pedig úgy véli, Heidegger nem vonta le a saját filozófiájából a levonható következtetést. Ezért értelmezhető úgy, hogy a metafizika világát (!) csak új hatalommal lehet megváltoztatni. Az egyedüli megoldás azonban, mondja Vajda, az az, amire Heidegger helyett Foucault és Arendt jut: minden hatalom kölcsönös korlátozása. E nélkül a filozófiának „hajlama van a tiranniára”. Úgy-hogy a legtöbb, amit tehet a posztmodern, az az, hogy „tudomásul veszi az európai típusú társadalmak most következő történelmének keretfeltételeit”. A harmadik és negyedik kötet további írásai ennek a tudomásulvételnek, a filozófia e szerinti újrafogalmazásának a szövegei. Minden megtörténik: a filozófia visszavétele (sorozatos leszámolás a filozófia „tudományosságával”), a filozófia új formába öntése (például az önkorlátozó, önreflexív, önkorekciós dialógus rendjébe), a filozófia meghaladása (fikciós, félfikciós és önéletrajzi szövegekbe, naplórészletekbe).

„Bizonyára csak gyászra való képtelenségünk ösztönöz szeretett halottunk műveinek, munkásságának elemzésére” (III. 185. o.) – a kötet második fejezete, a Fehér Ferenc-esszéfüzér ezzel a már-már zavarba ejtő mondattal kezdődik. Ha csak erre a kijelentésre bízánk magunkat, úgy vélhetnénk, Fehér Ferenc életművét csak az érzelmi kapocs

menti meg a feledéstől, ha ez nem lenne, nem volna oka a felelevenítésnek. Nem erről van szó. Ez már annak a felismerésnek az előrevetítése, amit a kései (negyedik kötetben közölt) írások körüljárnak: az értelmezés személyes viszony. A *Derrida és a szellemekben* (IV. 29–41. o.) az értelmező szellemi „viaskodásáról” önreflektív napló számol be, a „megélt” értelmezés eseményeiről, arról, hogy mi történik, amikor a filozófia „történik”. Ekkor már Vajda határozottan elzárkózik attól, hogy a dekonstrukciót diszkurzívrá fordítsa le. A Fehér Ferenc-esszéekben még ragaszkodik a diszkurzív, érvelő struktúrákhoz, de láttatni engedi a szubjektív viszonyokat. Fehér ennek a szövegnek az írásakor még „hitt” Hegel, Marx és Lukács univerzális történelmében – írja Vajda –, majd hozzáteszi, éppen ezért „szorongva” vette kézbe a Dosztojevszkij-kötetet. Fehér „apai barátjának”, „mesterének” ajánlja a könyvet, amellyel tulajdonképpen befejezte *A regény elméletét*, és ugyanakkor szembe is fordult Lukács-csal. Dosztojevszkij hőseiről pedig leírja, mit jelent a szembefordulás és lázadás, a személyiséggé válás. Eddig tart a közös szál, a személyiség fontosságának a felismeréséig, hogy ez milyen történelmi, társadalmi feltételek között történik vagy nem történik meg, arról Fehér – Vajda szerint – már nem dönt. Demokrataként soha nem törődött bele abba, hogy a „személyiséget” (vagy személyességet) csak bizonyos emberek érhetik el. A „történelem olyan, amilyen” figyelmeztet Vajda

(ugyanaz a megengedő-elfogadó megállapítás áll a modernitással kapcsolatban a Heidegger-fejezet végén), csak le kell vonni ebből az individuumra vonatkozó következtetést.

A „megbékélés a valósággal” ezekben a munkákban filozófiai feladat. A későbbiekben (*Trilógia, a belátás joga; A végzetes bukás*) egzisztenciális munka. Néhol megértés és valódi békekötés, néhol beletörődés, feladás. Az individualizáció lázadásként indul, aztán ellenállássá lesz, végül kívülről állássá, iróniává, állapottá, kedéllyé válik. Vagy van, vagy nincs. „...annak idején odahagytam Hursserlt. Aztán odahagytam a »politikai szociológiát«. Mindig mindent otthagytok, most otthagytam azt, amit a *Nem az örökkévalóságnak* jelentett: ironikus filozófia működésben. De hiszen már megmutattam, hogyan működtem. Más meg nem tud vele mit kezdeni. A *kedély* a meghatározó” (IV. 266. o.) – a saját életmű saját dekonstrukciója egy naplóbejegyzésben (is) bekövetkezik. És sokszor sokféleképpen. Állandó az önreflexió, az önleplezés. Agota Kristof kapcsán ugyanitt egy megjegyzés „a nőkről” alkotott kétféle képről. A nők jók és tiszták, vagy szemérmetlenek és célratörők – írja Vajda, és rögtön – szerencsére – rákérdez önmagára: ez hülyeség?

Kavargó szöveg, hétköznapi villanások, benyomások, másoktól olvasott

művek, saját szövegek érnek össze. Már nincs a *Posztmodern Heidegger* gondos tükre, irányokat mutató szerkesztése. Tévelygés van a rejtekutakban. „Igen, a mérték: hogyan lehet *alaptalanul* élni-írni” (uo.) – áll egy egysoros önálló bekezdésben. Az „alaptalanul” vastagon szedve, de egyébként hiányzik minden kommentár, kapaszkodó. Lóg a levegőben a mondat, utána napi hírek összefoglalója következik a naplóbejegyzésben, témaötletek és egy séta benyomásai, hömpölyög tovább az asszociatív beszámoló. Ez a mondat azonban – a négy vastag gyűjteményes kötetet végigpörgetve ez egyértelműen látszik – mégiscsak kontextust teremt. Visszacsatol. „A nehéz az, hogy hitünk alaptalanságát belássuk” – mondja Wittgenstein (IV. 24. o. – Ludwig Wittgenstein: *A bizonyosságról*. Ford. Neumer Katalin. Európa, Budapest, 1989. 94. o.). A *Posztmodern Heidegger* és megannyi Vajda-írás visszatér ide, az alaptalansághoz. Ez határozza meg a filozófiai útkereséseket, a filozófiától való eltávolodást. Túl Vajda szövegein is. Azt az egész műhelyt, amely Debrecenben kialakult, amely átvette, továbbírta ezeket a fogalmakat, szövegeket. Hévízi Ottó 1994-ben megjelent filozófiatörténeti kötetének is ez a címe: *Alaptalanul*. Számtalan példa, valóban egy teljes életmű szemlélteti, hogyan (nem) lehet alaptalanul írni, tö-

rekedni a belátásra. És ha a kísérletek sorra kudarcba fulladnak is, ha újra és újra hamisan alapozza meg magát a hit, akkor is lehántja magáról a személyesség. Amely – bár nem lázad, sokkal inkább kedélyesen belát – egyre inkább látható. Ha van vége az egymással felelő, egymást fölülíró szövegekből szőtt életműnek, akkor a végén ott áll Vajda Mihály. Az ember, aki sétálni indult, öregasszonyokat nézegetett, és naplójában rögzítette, hogy piszkos kocsmába ült le sörözni. Mert ezt, a hétköznapi, az elmúlt kereste, és örömmel talált rá. „Iszogattam a nem igazán jó sört – nem csapolt, üveges, de bár megmondták, hogy csapolt nincs, úgy hozták ki, mintha csapolt lenne – s közben olvastam tovább Barthes-ot, egyre jobban tetszik, rövidesen fel is jegyzek majd belőle egy s mást. Remekül érzem magam egyedül.” (IV. 268. o.) Ha volt célja, szándéka az elmúlt évtizedekben teleírt oldal-ezreknek, akkor ez volt, elérte. Íme az ember egyedül, és jól érzi magát. Vajda Mihálynak adatott ez meg, ez a hátsókerti öröm, a sétáló filozófusnak. ■ ■ ■

■ **Parászka Boróka:** az ELTE-n esztétikát, a Debreceni Egyetemen filozófiát tanult, ahol évfolyamvezetője Vajda Mihály volt. Jelenleg a Marosvásárhelyi Rádió szerkesztője, az *Erdélyi Riport* munkatársa.